

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МЕДВІДЬ ЮЛІЯ ІВАНІВНА

Примірник № 3
УДК 378.091:355.237.092.4](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ
ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

**13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
Освітні, педагогічні науки**

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Ю. І. Медвідь

Науковий керівник
Луценко Григорій Васильович,
доктор педагогічних наук, доцент

Медвідь Ю. І. Формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 2019.

У дисертації здійснено теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію важливого наукового завдання щодо формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

На основі вивчення досвіду ведення бойових дій на території країни, спільних навчань військових підрозділів України та країн-партнерів, наукових напрацювань, нормативно-правових актів проаналізовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії й практиці. Виявлено необхідність удосконалення кадрового забезпечення військових формувань, зокрема професійної підготовки їх особового складу. Це пов'язано зі зміною способу комплектування військових формувань із призовного на контрактний, потребою врахування досвіду ведення бойових дій на сході України, запровадженням стандартів країн Організації Північноатлантичного договору, а також відсутністю досліджень щодо практичного вирішення проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, зокрема виявлення та обґрунтування відповідних педагогічних умов.

Результати теоретичного аналізу свідчать, що в науковому обігу є різні тлумачення ключових понять роботи. Так, термін «готовність майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності» уточнено в процесі аналізу наукових досліджень таких учених, як А. А. Бевз, А. В. Балендр, О. Д. Богданюк, Л. М. Карамушка, С. О. Кубіцький, Г. Т. Кловак, С. Д. Максименко, О. М. Пелех, М. П. Недбай, О. О. Старчук, В. Л. Уліч та інших.

Під *готовністю майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності* запропоновано розуміти полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику здобувача, що формується шляхом цілеспрямованого

педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності.

Структура готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності є сукупністю таких взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційно-ціннісного* (відображає сформованість мотивації здійснювати службово-бойову діяльність та наявність професійних цінностей); *пізнавально-процесуального* (характеризується знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання, реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах); *результативно-рефлексивного* (відображає здатність до самооцінювання та рефлексії).

Процес, що має на меті формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, повинен бути системним, структурним, комплексним, діяльнісним, особистісно орієнтованим та гендерним.

Підґрунтям формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки слугують такі провідні принципи навчання: загальнодидактичні та специфічні («вчити війська того, що необхідно на війні», або практичної спрямованості підготовки військовослужбовців; гуманітаризації навчання) й принципи виховання: загальні (народності; гуманізації; індивідуалізації та диференціації; єдності виховання і життєдіяльності) та специфічні (опори на позитивне в особистості воїна і військовому колективі).

За результатами вивчення стану проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці зроблено висновок, що організатори професійної підготовки не дотримуються принципів освітньої діяльності – зв'язку навчання з життям та наочності в процесі професійної підготовки, не здійснюють перегляд педагогічних умов, що впливає на стан сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Розроблено методичні рекомендації щодо проведення опитування громадянина України, який навчається за програмою підготовки офіцерів запасу, з метою визначення мотивації до навчання та реалізації необхідних напрямів розвитку цієї програми. За результатами дослідження мотивації вступу громадян України на навчання за програмою підготовки офіцерів запасу (вивчення мотивів освітньої діяльності здобувачів освіти за методикою Б. Пашнєва) у 43 % респондентів основним виявився мотив поліпшення матеріального добробуту, у 28 % – пізнавальний мотив, або мотив отримання інформації, і лише у 12 % – соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності. Серед опитаних 42 % виявилися не готові займатися службово-бойовою діяльністю надалі.

Виявлено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, зокрема: активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.

Спроектовано змістово-функціональну модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Експериментальна модель містить такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи навчання та виховання – як загальні, так і специфічні), організаційно-змістовий (компоненти готовності, зміст, форми, методи і засоби професійної підготовки) та результативно-оцінний (критерії, показники, рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності та очікуваний результат).

З огляду на окреслену структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності уточнено критерії, показники (*мотиваційно-*

ціннісний: мотивація до службово-бойової діяльності; професійні цінності;
пізнавально-процесуальний: знання та вміння виконувати службово-бойові завдання; знання та вміння реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах; *результативно-рефлексивний*: здатність до самооцінювання; здатність до рефлексії) та рівні (високий, середній та низький) її сформованості.

Мотиваційно-ціннісний критерій виявляє: усвідомлення потреби у здійсненні службово-бойової діяльності; наявність ціннісного ставлення до службово-бойової діяльності.

Пізнавально-процесуальний критерій характеризує ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, уміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності.

Результативно-рефлексивний критерій виявляє здатність до самооцінювання та рефлексії результатів своєї діяльності.

Функціонування компонентів професійної підготовки за змістом є основою організації цілісного процесу, що у дослідженні представлено у вигляді методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Вона охоплює взаємопов'язані форми організації навчальної діяльності (лекції, практичні, групові, семінарські заняття, консультації, самостійну роботу), форми організації виховної діяльності (професіографічні зустрічі, екскурсії), методи (пасивні (перегляд навчальних фільмів) та інтерактивні (дискусії, ігри, тренінги, кейс-метод, які моделюють різні аспекти професійної діяльності) та засоби (підручники, посібники, дидактичний матеріал, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, тренажери). В освітньому процесі методика реалізується шляхом викладання нових розділів програми підготовки офіцерів запасу «Організація та методика роботи з особовим складом» та «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка», а також позакредитної навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка».

Функціонування компонентів змістової підготовки залежить від необхідних ресурсів, що можуть змінюватися у часі. Це враховано у запропонованому циклічному механізмі реалізації педагогічних умов формування готовності

майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в системі професійної підготовки.

З урахуванням регіональних особливостей та специфіки виконання завдань військовими формуваннями (відповідно, й особливостей підготовки фахівців) було вибрано для дослідження два заклади вищої освіти – Національну академію Національної гвардії України (м. Харків) та Національний авіаційний університет (м. Київ), де здійснюється навчання за програмою підготовки офіцерів запасу.

Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Унаслідок цілеспрямованого впливу на респондентів ЕГ відстежено збільшення їх кількості з високим рівнем сформованості компонентів готовності до службово-бойової діяльності (за мотиваційно-ціннісним – від 25 % до 40 %, за пізнавально-процесуальним – від 12 % до 50 %, за результативно-рефлексивним – від 5 % до 40 %) та зменшення їх кількості з низьким рівнем (за мотиваційно-ціннісним – від 37 % до 5 %, за пізнавально-процесуальним – від 40 % до 19 %, за результативно-рефлексивним – від 40 % до 26 %). У респондентів КГ зміни виражені несуттєво. Порівняльний аналіз даних експерименту свідчить про збільшення відсотків здобувачів освіти ЕГ порівняно з КГ з високим рівнем сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності за мотиваційно-ціннісним компонентом на 8 %, за пізнавально-процесуальним – на 31 %, за результативно-рефлексивним – на 34 %.

Вірогідність отриманих результатів експериментального дослідження підтверджена методами математичної статистики, а саме: критерієм χ^2 (5,991), що засвідчує з достовірною імовірністю в 95 % ефективність виявлених педагогічних умов та розробленої методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Аналіз даних дослідження пізнавально-процесуального компонента готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки підтвердив те, що він є найважливішим в аспекті впливу на стан готовності загалом. Усі компоненти готовності тісно взаємопов'язані,

найменше такий зв'язок спостерігається між мотиваційно-ціннісним та результативно-рефлексивним компонентами готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. Зроблені висновки підтверджуються результатами кореляційного аналізу компонентів готовності за коефіцієнтом лінійної кореляції К. Пірсона.

Це дозволяє стверджувати, що одержані в результаті проведеної роботи зміни рівнів готовності до службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів запасу в процесі професійної підготовки є наслідком не випадкових чинників, а спеціально організованої діяльності.

Ключові слова: готовність, офіцери запасу, службово-бойова діяльність, професійна підготовка, педагогічні умови.

Medvid Yu. I. Forming the future reserve officers' readiness for military and combat service in the process of professional training. Manuscript.

Thesis for Pedagogical Sciences Candidate Degree in Speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university, Hlukhiv, 2019.

The theoretical substantiation and practical realization of an important scientific task concerning forming the readiness of the future reserve officers for military and combat service in the process of professional training is carried out in the thesis.

On the basis of studying the practical experience of warfare in the territory of the country, joint exercises of military units of Ukraine and partner countries, scientific works, normative-legal acts, the status of the studied problem in pedagogical theory and practice is analyzed. The necessity to improve the process of personnel support of military formations, in particular, the professional training of their personnel, was identified. This is due to the change in the way of recruiting military formations from conscript to contract, the need to take into account the experience of warfare in the eastern Ukraine, the introduction of standards of the North Atlantic Treaty Organization, as well as the lack of research on the practical solution dedicated to the practical solution of the problem of forming the future reserve officers' readiness to

combat service, in particular to identify and justify the appropriate pedagogical conditions.

The results of the theoretical analysis show that there are different interpretations of the key concepts explored in this work in the scientific circulation. Thus, the term "readiness of the future reserve officer for combat service" is specified in the process of analysis of scientific research of such scientists as A.A. Bevz, A.V. Balendr, O.D. Bogdanuk, L.M. Karamushka, S.O. Kubitskyi, G.T. Klovak, S.D. Maksimenko, O.M. Pelekh, M.P. Nedbai, O. O. Starchuk, V.L. Ulich and others.

Under the readiness of the future reserve officer for combat service, it is suggested to understand the multicomponent individual-personal dynamic characteristic of the applicant, which is formed by purposeful pedagogical influence and represented by: the motivation to carry out this activity on the basis of professional values; knowledge and skills to perform service and combat tasks in both normal and extreme conditions; reflecting the results of their activities.

The structure of the readiness of the future reserve officers for combat service is a set of interrelated components: the motivational-value (reflects the motivation to perform combat service and the availability of professional values); the cognitive-procedural (characterized by knowledge and ability to perform service-combat tasks, to implement the developed plan of action in extreme conditions); the resultative-reflective (reflects the ability to self-esteem and reflection).

The process aimed at forming the readiness of future reserve officers for combat service should be systemic, structural, complex, activity-oriented, personally-oriented and gender-based.

The basis for the formation of the readiness of the future reserve officer' for military service in the process of vocational training are such guiding principles of training as general and specific ("to teach troops what is necessary in war" or the practical orientation of military training; humanitarian education) and principles of education such as general (nationalities; humanization; individualization and differentiation; unity of education and life) and specific (reliance on the positive in the personality of the warrior and the military team).

Based on the results of the study of the problem of formation of the readiness of the future reserve officers for combat service activity in the educational theory and practice, it is concluded that the organizers of the vocational training do not adhere to the principles of the educational activity - communication of learning with life and clarity in the process of vocational training, do not review pedagogical conditions that affect the state of readiness of the future reserve officers to combat service.

The methodical recommendations for conducting a survey of a citizen of Ukraine studying under the reserve officers training program were developed in order to determine the motivation of training and implementation of the necessary directions of development of this program. According to the results of the study of the motivation of Ukrainian citizens to study under the reserve officers training program (studying the motives of educational activity of the educational recipients under B. Pashnev), 43% of respondents found the motive for improving material well-being, 28% the cognitive motive, or the motive for obtaining information, and only 12% have a socially oriented duty and responsibility motive. Of those surveyed, 42% were not prepared to engage in combat activities in the future.

The pedagogical conditions for forming the readiness of the future reserve officers to combat duty in the process of professional training have been identified and theoretically substantiated, in particular: activation of psychological (primarily related to the organization of work with subordinate personnel), fire and physical training of the reserve officers; strengthening the practical orientation of the training of the reserve officers (by conducting training on military equipment simulators, in the territory of the military unit); involvement of officers participating in ATO (anti-terrorist operation) (JFO – joint forces operation) for training of recruits under the reserve officers training program.

A content-functional model of formation of the readiness of the future reserve officers for combat service in the process of professional training was designed. The experimental model contains the following blocks: methodological and purpose (goals, objectives, methodological approaches, principles of training and education - both general and specific), organizational-content (components of readiness, content, forms,

methods and means of professional training) and performance-evaluation (criteria, indicators, levels of preparedness of future reserve officers for combat service and expected result).

Taking into account the outlined structure of the readiness of the future reserve officers for combat service, the criteria and indicators were specified (motivational value: motivation is performing combat service; professional values; cognitive-procedural: knowledge and ability to perform combat tasks; knowledge and ability to implement the developed action plan in extreme conditions; productive-reflective: the ability to self-esteem; the ability to reflect) and the level (high, medium and low) of its formation.

Motivational-value criterion reveals: awareness of the need for combat service; the presence of a valuable attitude to combat service.

The cognitive-procedural criterion characterizes the degree of mastery of knowledge in the program of training officers of the reserve, the ability to use the acquired knowledge in combat service.

The resultant-reflective criterion is the ability to self-evaluate and reflect the results of its activities.

The components functioning of vocational training in content is the basis for the organization of a holistic process, which is presented in the method of forming the readiness of the future reserve officers to combat service in the process of vocational training. It covers interrelated forms of organization of the educational activities (lectures, practical, group, seminars, consultations, independent work), forms of organization of educational activities (professional meetings, excursions), methods (passive (watching educational films) and interactive (discussions, games), trainings, case-method modeling various aspects of professional activity) and tools (textbooks, manuals, didactic material, ICT tools, simulators). In the educational process, the methodology is implemented by teaching new sections of the training program of the reserve officers "Organization and methodology of work with personnel" and "Military-technical and military-special training", as well as extra-curricular discipline "Special physical training".

The functioning of the content training components depends on the availability of the necessary resources, the state of which may change over time. This is taken into account in the proposed cyclical mechanism of realization of the pedagogical conditions of formation of the readiness of the future reserve officers to combat service in the system of vocational training.

Taking into account the regional peculiarities and the peculiarities of performing tasks of military formations (accordingly, the peculiarities of specialists training), two higher education institutions were selected for the study - the National Academy of the National Guard of Ukraine (Kharkiv) and the National Aviation University (Kyiv) under the reserve officers training program.

The effectiveness of the pedagogical conditions of forming the readiness of the future reserve officers to combat service in the process of vocational training was experimentally tested. Owing to the purposeful influence on the EG (Experimental group) respondents, an increase in their number with a high level of formation of readiness for combat service activity was observed (by the motivational value - from 25% to 40%, by the cognitive-procedural - from 12% to 50%, by the resultant-reflexes - from 5% to 40%) and reduction of their number with low level (in motivational value - from 37% to 5%, in the cognitive-procedural - from 40% to 19%, in resultative-reflexive - from 40% to 26 %). Changes in the CG (Control group) respondents are not significant. Comparative analysis of the experiment data shows an increase in the percentage of applicants for education the EG compared to the CG with a high level of preparedness of future reserve officers to serve combat activity by the motivational-value component by 8%, by the cognitive-procedural - by 31%, by the resultant-reflexive 34%.

The reliability of the results of the experimental study is confirmed by the methods of mathematical statistics, namely: the criterion χ^2 (5,991), which certifies with 95% confidence in the effectiveness of the identified pedagogical conditions and developed a method of forming the readiness of the future reserve officers to combat duty.

The analysis of the data of the study of the cognitive-procedural component of

the readiness of the future reserve officers for military training in the process of the professional training confirmed that it is the most important, which influences the state of the readiness in general. All components of the readiness are closely interrelated, with the least correlation observed between the motivational value and the resultant reflexive components of the readiness of the future reserve officers for combat duty. The conclusions are confirmed by the results of the correlation analysis of components of the readiness by K. Pearson's linear correlation coefficient.

This allows us to assert that the changes in the readiness levels of the future reserve officers in the process of vocational training obtained as a result of the work carried out are not the result of accidental factors, but of specially organized activity.

Key words: readiness, reserve officer, military and combat service, professional training, pedagogical conditions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографії та розділи монографій

1. Medvid Yu. I., Kosova S. O. Formation of future reserve officers readiness for military service. Scientific development and achievements: collective monograph. London: SCIEVCEE, 2018. P. 210–223.

Статті в наукових фахових виданнях з педагогічних наук

2. Медвідь Ю. І. Визначення сутності і структури готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. Вип. 43. С. 209–226.

3. Медвідь Ю. І. Інструментарій діагностування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Хмельницький: НАДПСУ, 2018. Вип. 3 (14). С. 370–383.

4. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Змістово-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки та результати її експериментальної перевірки. *Педагогічні науки*. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. Вип. 72. С. 54–64.

Статті в зарубіжних і вітчизняних виданнях, що індексуються в наукометричних базах

5. Медвідь М. М., Бабічев А. В., Дем'янишин В. М., Медвідь Ю. І., Бухун А. Г. Попереду змін у військових системах вищої освіти та професійної орієнтації. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2016. № 14. С. 76–87 (*Index Copernicus*).

6. Медвідь Ю. І. Удосконалення процесу підготовки офіцерів запасу в Україні як педагогічна проблема. *Наука і освіта*. 2017. № 2. С. 9–15 (*Web*

of Science).

7. Medvid M., Fisun K., Bielai S., Pavlov Ya., Medvid Yu., Demyanishin V. The ways of development higher military school in the conditions of permanent changes of military theory. *ճշմարտության և անվտանգության (օրհանոց, տղանոց, քննադրոց) [Влада і суспільство (історія, теорія, практика)]*. 2017. № 2 (42). P. 163–179.

8. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г., Медвідь М. М. Результати дослідження стану готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 1 (36). С. 184–192 (*Index Copernicus*).

9. Медвідь Ю. И. Применение подходов и принципов воспитания и обучения в процессе формирования готовности будущих офицеров запаса к служебно-боевой деятельности. *East European Science Journal*. Warsaw, Poland, 2018. № 5 (33). Part 3. P. 35–39.

10. Медвідь М. М., Павлов Я. В., Медвідь Ю. І., Тробюк Н. Ю., Дем'янишин В. М., Александрова О. А. Шляхи формування та розвитку готовності офіцерів до управління їх підрозділами в умовах сумісного виконання завдань з підрозділами країн-партнерів України. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2018. № 14. С. 45–52 (*Index Copernicus*).

11. Медвідь Ю. І., Бородін Б. Д., Самсоненко А. І., Мокреєв В. І. Реалізація організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 2. С. 61–68 (*Index Copernicus*).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Медвідь Ю. І. Управління системою підготовки громадян України за освітньо-професійною програмою офіцерів запасу. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 листоп. 2016 р.). Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2016. С. 136–138.

13. Дем'янишин В. М., Медвідь Ю. І. Професійне самовизначення громадянина України щодо проходження військової служби за контрактом як науково-педагогічна проблема. *Актуальні питання освіти і науки: V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 10–11 листоп. 2017 р.). Харків: ХОГОКЗ; НАНГУ, 2017. С. 322–330.

14. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г., Медвідь М. М. Застосування компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності: Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 19–20 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. С. 130–132.

15. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Дослідження готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів: наук.-практ. конф.* (м. Харків, 31 жовт. 2018 р.). Харків: НАНГУ, 2018. С. 105–108.

16. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Розвиток системи державного управління у сфері державної безпеки шляхом дослідження готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО: матеріали круглого столу до Дня захисника України* (м. Київ, 17 жовт. 2018 р.). Київ: АртЕк, 2018. С. 197–201.

17. Медвідь Ю. І. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: матеріали VIII Міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студентів* (м. Глухів, 4–6 груд. 2018 р.). Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. С. 111–113.

18. Медвідь Ю. І., Бородін Б. Д., Самсоненко А. І., Мокреєв В. І. Механізм реалізації організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної підготовки. *Розвиток професіоналізму сучасного педагога в постнеокласичній парадигмі:*

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 9–10 квіт. 2019 р.). Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 136.

19. Medvid Yu. Determination of organizational and pedagogical conditions for the formation of readiness of future reserve officers for military service. *The 21st Century Challenges in Education and Science*: матеріали V наук.-пед. читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами (м. Глухів, 17–18 квіт. 2019 р.). Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2019. С. 222–226.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	28
1.1. Зарубіжний і вітчизняний досвід підготовки офіцерів запасу в історичній ретроспективі	28
1.2. Сутність і структура готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності	41
1.3. Стан проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці	57
Висновки до першого розділу	78
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	81
2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки	81
2.2. Змістово-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки	98
2.3. Методика формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки	124
Висновки до другого розділу	149
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	152

	18
3.1. Особливості організації педагогічного експерименту	152
3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	162
Висновки до третього розділу	172
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	180
ДОДАТКИ	203

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасні потреби Збройних сил України та інших військових формувань в особовому складі, задекларований перехід до стандартів передових країн Європи, необхідність посилення в суспільстві мотивації до проходження військової служби вимагають удосконалення системи комплектування військових формувань. Головною причиною виникнення проблеми формування, розвитку і використання людських ресурсів резерву військових формувань є негативні демографічні процеси, зокрема зменшення чисельності населення держави. Така динаміка спричинена погіршенням стану здоров'я людей, зниженням народжуваності та зовнішньою міграцією. Людські втрати в процесі проведення антитерористичної операції, операції об'єднаних сил (АТО, ООС) на сході України спонукають до змін у системі військової освіти, особливо це стосується професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу.

Події останніх років засвідчують принципові розбіжності між потребами та традиційним змістом і методами підготовки військового резерву для військових формувань. Нинішні підходи до організації освітнього процесу майбутніх офіцерів запасу є недостатньо ефективними. Унаслідок цього за наявності достатнього за чисельністю резерву маємо в державі дефіцит кваліфікованих кадрів серед офіцерів запасу. З-поміж здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, дві п'яті не готові в майбутньому займатися службово-бойовою діяльністю.

Нормативне забезпечення професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу визначено в законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992 р.), наказі Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 14.12.2015 р. № 719/1289 «Про затвердження Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу», наказі Міністерства оборони України від 20.07.2015 р. № 346 «Про

затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України» та в інших нормативно-правових актах.

Наразі проблему вдосконалення професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу студіюють такі вчені, як В. В. Баришніков, О. О. Безносюк, О. М. Боярчук, Є. І. Брижатиий, О. М. Бутник, А. В. Волошенко, А. Й. Дерев'янчук, О. В. Діденко, О. В. Жолобов, Я. Б. Зорій, В. І. Макеєв, О. М. Маслій, Т. М. Мацевко, В. М. Монастирський, С. М. Морозов, О. К. Неймирок, В. М. Петренко, В. В. Райко, А. Ф. Раскошний, В. М. Романчук, О. В. Сенюк, С. В. Сінкевич, І. М. Скворок, О. Ф. Супрун, Г. О. Федак, В. П. Чабаненко, А. І. Яворський та ін.; проблему формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності – А. В. Балендр, Н. В. Берестецька, Т. Л. Білоус, О. Д. Богданюк, А. В. Галімов, Н. В. Калинюк, Ю. Г. Корнійчук, С. О. Кубіцький, І. І. Маріонда, Л. О. Матохнюк, С. А. Мул, М. П. Недбай, І. В. Платонов, Е. М. Сивохоп, А. С. Сіцінський, О. О. Старчук, В. Л. Уліч, В. В. Ягупов; формування психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності є предметом наукових досліджень О. С. Колесніченка, Я. В. Мацегори, Н. Є. Пенькової.

Учені пропонують різні шляхи вирішення зазначеної проблеми: удосконалення систем управління діяльністю закладу освіти в цілому та його структурних підрозділів зокрема (О. В. Діденко, Гр. В. Луценко та ін.); перегляд компетентностей, необхідних майбутнім фахівцям, та створення умов для їх формування (Л. Я. Бірюк, О. В. Діденко, І. В. Зайцева, Є. О. Лодатко, П. Г. Лузан, В. В. Ягупов та ін.); перегляд прийомів розвитку в студента мотивації до навчання (А. Й. Дерев'янчук, В. П. Курок, Т. М. Мацевко, О. Ф. Супрун, Г. О. Федак та ін.); запровадження проблемних завдань для активізації пізнавальної діяльності студентів (Гр. В. Луценко, В. М. Манько та ін.) тощо.

Однак, попри значну увагу вчених до досліджуваного феномену, у наукових дослідженнях не враховані зміна способу комплектування військових формувань

з призовного на контрактний, а також досвід бойових дій на сході України; потребують перегляду педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки та їх вплив на особистість. Аналіз нормативних документів, наукових джерел, сучасного стану готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки дав змогу виявити *суперечності* між:

1) потребою суспільства в підготовлених до службово-бойової діяльності офіцерах запасу та неспроможністю усталеної системи підготовки забезпечити таку потребу;

2) положеннями Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу та недостатньою розробленістю теоретичних і методичних засад формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки;

3) потребою формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності та недостатньою розробленістю засобів й ефективних механізмів для досягнення необхідного результату;

4) потребою переходу військових формувань України до контрактного способу комплектування та відсутністю в підготовці майбутніх офіцерів необхідних умов для забезпечення цього.

Актуальність проблеми в умовах викликів сьогодення, потреба її теоретичного і практичного розроблення та систематизації, а також визначені суперечності зумовили вибір теми дослідження: **«Формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за темою «Професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця у вищій школі в контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (номер державної реєстрації 0117U004242) та Національної академії Національної гвардії

України за темою «Розроблення програми психологічної підготовки особового складу військових частин і підрозділів з охорони громадського порядку Національної гвардії України» (номер державної реєстрації 0118U000253).

Тему дисертації затверджено вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 7 від 30.12.2015 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 27.11.2018 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати стан розробленості проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в теорії та практиці, з'ясувати сутність і структуру цієї якості;

2) уточнити критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності;

3) виявити і теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки;

4) змоделювати процес професійної підготовки, що передбачає формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності з урахуванням виявлених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов;

5) експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх офіцерів запасу.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Для досягнення поставленої мети й реалізації визначених завдань на всіх

етапах дослідження застосовано комплекс взаємопов'язаних **методів**:

– *теоретичних* – історичний, логічний, теоретичний та порівняльний аналіз та узагальнення психолого-педагогічних джерел для з'ясування стану розробленості проблеми; порівняння наявних визначень з метою уточнення поняттєво-категоріального апарату дослідження; системний аналіз процесу професійної підготовки для виявлення педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності; моделювання процесу професійної підготовки для розроблення змістово-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, прогнозування дієвих форм її реалізації;

– *емпіричних* – опитування, педагогічне спостереження за освітнім процесом, бесіди, тестування, самооцінювання, аналіз документації вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти для обґрунтування виявлених педагогічних умов, діагностування рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності;

– *математичної статистики* – для математичної обробки результатів дослідження, їх якісного та кількісного аналізу, відображення в табличних та графічних формах із метою фіксації й узагальнення показників дослідно-експериментальної роботи, визначення їх статистичної значущості та забезпечення вірогідності й об'єктивності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– виявлено, теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, зокрема: активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової

частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу; перевірено ефективність професійної підготовки за результатами впровадження педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності;

– розроблено змістово-функціональну модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, складниками якої є такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи навчання та виховання), організаційно-змістовий (компоненти готовності, зміст, форми, методи й засоби професійної підготовки) та результативно-оцінний (критерії, показники, рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності та очікуваний результат);

уточнено:

– сутність і структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності; уточнення полягає в дефініюванні поняття та виокремленні компонентів такої готовності (мотиваційно-ціннісного, пізнавально-процесуального, результативно-рефлексивного);

– критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки; уточнення полягає у визначенні цих категорій відповідно до мети дослідження;

удосконалено:

– зміст, форми, методи формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності; удосконалення полягає в доповненні професійної підготовки зазначених фахівців посиленням практичної спрямованості, упровадженням у процес професійної підготовки засобів інформаційно-комунікаційних технологій, тренажерів;

подальшого розвитку набули:

– теоретичні засади підготовки майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності з урахуванням сучасних вимог суспільства до підготовки

фахівців військової сфери.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні методичних рекомендацій для проведення опитування громадянина України, який навчається за програмою підготовки офіцерів запасу, з метою визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямів розвитку цієї програми; нових змістових модулів розділу програми підготовки офіцерів запасу «Організація та методика роботи з особовим складом» («Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство»), окремих занять розділу програми підготовки офіцерів запасу «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» (лекції «Принципи дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки», відпрацювання завдань на тренажері БТР-4Е, ПТРК, ПЗРК, у мультимедійному тирі) та позакредитної навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка», навчально-методичного забезпечення до них, зокрема робочих програм, конспектів лекцій, методичних рекомендацій для проведення практичних та групових занять, методичних рекомендацій щодо самостійної роботи здобувачів освіти, комплектів контрольних питань, тестових завдань для поточного та модульного контролів.

Основні положення і висновки дослідження можуть бути використані у діяльності вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес кафедр військової підготовки Національного авіаційного університету (акт від 01.02.2019 р. № 157/16), Сумського державного університету (акт від 14.01.2019 р. № 4), Харківського національного університету внутрішніх справ (акт від 16.04.2019 р. № 3/152) та Національної академії Національної гвардії України (акт від 10.05.2019 р. № 2/81).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, винесені на захист, здобуті авторкою самостійно й одноосібно. У

наукових працях, підготовлених й опублікованих у співавторстві, дисертантці належать: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду підготовки офіцерів запасу [10]; дослідження мотивації вступу громадян України на навчання за програмою підготовки офіцерів запасу [5]; висвітлення шляхів розвитку професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу [7]; виявлення, теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності [1; 8]; розроблення змістово-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів запасу [4]; розроблення циклічного механізму реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в системі професійної підготовки [11].

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних та науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема:

– *міжнародних*: «Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології» (м. Львів, 2016 р.); «Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів» (м. Харків, 2017 р.); «Актуальні питання освіти і науки» (м. Харків, 2017 р.); «ძალა და სწავლა» [Влада і суспільство]» (Грузія, м. Тбілісі, 2018 р.); «Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (м. Глухів, 2018 р.); «Розвиток професіоналізму сучасного педагога в постнеокласичній парадигмі» (м. Черкаси, 2019 р.); «Quality of life [Якість життя]» (Словакія, м. Прешів, 2019 р.);

– *всеукраїнських*: «Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності» (м. Харків, 2018 р.); «Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів» (м. Харків, 2018 р.); «Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО» (м. Київ, 2018 р.); «The 21st Century Challenges in Education and Science» (м. Глухів, 2019 р.).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 19 наукових праць (з них 5 одноосібні): 1 колективна монографія; 8 статей у наукових фахових

виданнях України з педагогічних наук, 5 з яких унесено до наукометричних баз; 2 статті в міжнародних періодичних виданнях; 8 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списків використаних джерел (усього 206 найменувань, із них 8 іноземними мовами) та 10 додатків на 38 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із них 162 сторінки основного тексту. Робота містить 25 таблиць, 14 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У розділі проаналізовано зарубіжний і вітчизняний досвід підготовки офіцерів запасу в історичній ретроспективі; уточнено сутність і структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності; з'ясовано стан проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці.

1.1. Зарубіжний і вітчизняний досвід підготовки офіцерів запасу в історичній ретроспективі

У березні 1926 р. відбувся I Всесоюзний з'їзд делегатів військово-наукового товариства СРСР, на якому було поставлено питання про воєнізацію закладів освіти. У результаті було прийнято рішення про створення військово-наукових гуртків та організацію їх діяльності у закладах освіти. До гуртків записувалися ті, хто виявив бажання сприяти зміцненню обороноздатності держави: студенти, науково-педагогічні та інші працівники. Пізніше були створені організаційні комітети, які розробляли плани проведення воєнізації закладів освіти, формували навчальні плани відповідно до цільового завдання та працювали над програмами навчальних дисциплін. Цільова мета воєнізації полягала в тому, щоб забезпечити військовому відомству підготовку в мирний час командирів та спеціалістів запасу. З метою виконання завдань із зосередження всієї наочної агітації, схем, діаграм, матеріальної частини, зброї та навчальної літератури для вивчення військової справи створювали військові кабінети. Саме такі передумови у жовтні 1926 р. сприяли запровадженню в закладах освіти військової підготовки студентів.

Вивчення військових дисциплін проводилося лекційним методом, шляхом розв'язування показових тактичних завдань та виконання лабораторних робіт. Після закінчення теоретичного курсу навчання студенти проходили двомісячні збори у військових частинах. На початку 30-х рр. було створено перші військові кафедри. Результати їх діяльності сприяли перемозі у Другій світовій війні [63].

Зміст вищого допризовного вишколу визначався декретом від 13 грудня 1926 р. «Про порядок проходження студентами вищих навчальних закладів вищого допризовного вишколу і про відбування ними по закінченні вищих навчальних закладів дійсної військової служби». Ця підготовка становила опанування теоретичного курсу військової справи, що вивчався в зимовий період протягом чотирьох навчальних років, і двомісячної літньої практики в період спеціальних табірних зборів. До вишколу залучалися не тільки юнаки, а й дівчата. Теоретична підготовка була розрахована на 180 годин – по 52 години на першому, другому та третьому курсах і 24 години на четвертому курсі. Програма містила такі дисципліни: тактику, топографію, військову адміністрацію, статuti, матеріальну частину, спеціальні дисципліни (залежно від профілю закладу вищої освіти). Основними видами занять були лекції, бесіди, лабораторні заняття, показові заняття, практичні заняття. За час навчання студенти були зобов'язані пройти літні двомісячні збори у військових таборах при тих військових частинах, що відповідали профілю військової спеціальності студентів [80].

Зазначена підготовка була розділом програми підготовки закладу вищої освіти, обов'язковою дисципліною для всіх студентів. Відхилення від вишколу приводило до відрахування із закладу вищої освіти [9, с. 275]. У серпні 1930 р. було прийнято закон про обов'язкову військову службу, відповідно до якого у закладах вищої та професійно-технічної освіти замість вищого допризовного вишколу студентів була введена вища позавійськова підготовка. Це було обумовлено чотирирічним досвідом, з урахуванням якого був зроблений висновок про можливість підготовки зі студентів закладів вищої освіти середніх командирів запасу (тобто молодших офіцерів). Відповідно до цього нормативно-правового акта вища позавійськова підготовка вважалася дійсною військовою службою і

замінювала строкову службу в армії [9, с. 276].

Потреби суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях із часом змінюються. Ці зміни залежать від економічної, політичної та, як переконує досвід, від військової ситуації у державі. Вимоги до військових формувань і правоохоронних органів спеціального призначення (зокрема, до завдань, які вони виконують, до їх організаційно-штатних структур і чисельності, до способів їх комплектування та професійного відбору на військову службу, до професійної підготовки військовослужбовців та їх кар'єрного зростання) також формуються в умовах, що постійно змінюються. Як зазначено в «Економічній енциклопедії», «змінюваність умов – це відхилення від стійких значень, коливань параметрів системи, її окремих елементів та навколишнього середовища» [47, с. 603].

Одна з таких змін – це наказ Міністерства оборони України від 27.09.2017 р. № 499 «Про затвердження Змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України» [151]. Слід звернути увагу саме на такі зміни у десятому розділі цього документа:

пункт 10.7 викладено в редакції:

«10.7. Призову не підлягають офіцери запасу, які проходили військову службу та службу у військовому резерві, а також визначені статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» військовозобов'язані, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації»;

абзац перший пункту 10.9 викладено в редакції:

«10.9. Призвані із запасу особи офіцерського складу, які позитивно оцінюються, після шести місяців проходження військової служби за призовом осіб офіцерського складу за їх бажанням можуть продовжити військову службу за контрактом».

Іншими словами, для випускників військових кафедр призов на військову службу став обов'язковим. Як зазначалося вище, серед здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, дві п'яті не готові займатися надалі службово-бойовою діяльністю.

У виданні «Біла книга-2017. Збройні Сили України» зазначено, що станом на 2017 р. на військову службу за контрактом осіб офіцерського складу прийнято 2,4 тис. офіцерів запасу, серед яких на первинні посади призначено 1,8 тис. офіцерів. Удалося значно підвищити рівень укомплектованості основних командних посад: повністю укомплектовані посади командирів батальйонів, полків, бригад, на 95 % – командирів рот, на 21 % підвищився рівень укомплектованості посад командирів взводів [13, с. 82].

До проблеми вдосконалення професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу зверталися у своїх розвідках такі вчені, як В. В. Баришніков та О. К. Неймирок [6; 7], О. О. Безносюк [9; 10], А. В. Волошенко [32], А. Й. Дерев'янчук та О. Ф. Супрун [44], О. В. Діденко [46], О. В. Жолобов [54], Я. Б. Зорій [60; 185] та В. П. Чабаненко [185], В. І. Макеєв, В. М. Петренко та А. Ф. Раскошний [101], В. М. Монастирський [127], С. М. Морозов [129], О. В. Сенюк [162; 163], С. В. Сінкевич [166; 167], І. М. Скворок [169], А. І. Яворський [189; 190] та інші. Вони актуалізували такі питання:

1) аналіз та узагальнення досвіду підготовки офіцерів запасу в зарубіжних країнах [169, с. 208];

2) визначення шляхів підвищення мотивації та стимулювання у процесі військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [44];

3) обґрунтування та перевірка педагогічних умов ефективної військово-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів запасу [60, с. 3];

4) обґрунтування та перевірка системи модульно-рейтингового контролю успішності студентів із військової підготовки [10, с. 2; 54];

5) використання активних методів навчання під час проведення групових занять [32, с. 25] та елементів дистанційного навчання [101] у процесі військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу;

б) визначення педагогічних умов формування організаційно-методичної самостійності студентів кафедр військової підготовки [185, с. 288];

7) перевірка ефективності програми прикладної фізичної підготовки офіцерів, призваних на військову службу після закінчення кафедр підготовки офіцерів запасу [189, с. 72, 73; 190];

8) визначення шляхів підвищення ефективності та якості освітнього процесу військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [6; 7; 129, с. 128].

Проте у проведених дослідженнях не враховано такі важливі напрями розвитку кадрового забезпечення військових формувань та професійної підготовки їх особового складу, як:

– упровадження стандартів країн Організації Північноатлантичного договору (НАТО) у військову сферу;

– зміна способу комплектування військових формувань із призовного на контрактний;

– досвід ведення бойових дій на сході України;

– аналіз педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності є розвиток відносин стратегічного партнерства України з НАТО. У контексті розвитку цих відносин ухвалено рішення про впровадження стандартів НАТО у військову сферу (згідно з Коаліційною угодою в рамках реформи військових формувань України передбачається поступовий перехід (до 2019 р.) до стандартів НАТО (STANAG)). Тому варто погодитися з І. М. Сквороком, який вважає, що «зарубіжний досвід організації та вдосконалення систем підготовки офіцерів запасу може бути корисний для розв'язання проблем реформування вітчизняної військової освіти. Вивчення й узагальнення цього досвіду дасть змогу порівняти його з досвідом національним і продуктивно використати в підготовці офіцерів запасу» [169, с. 215]. У зв'язку із цим доцільно проаналізувати стандарти НАТО щодо військової підготовки громадян за програмою підготовки офіцерів запасу і створити умови для їх упровадження у національну систему військової освіти.

У розрізі проведених заходів Національної академії Національної гвардії України та збройних сил Канади стало відомо, що таку підготовку провадять і в країнах НАТО. Проте є відмінності: навчання за програмою підготовки офіцерів запасу проходить не два роки і не паралельно із навчанням за цивільною спеціальністю, як в Україні, а протягом чотирьох років, в основному під час канікул. Головна і логічна відмінність країн НАТО, зокрема Канади, – це відсутність оплати за таку освітню послугу здобувачем, її сплачує держава.

З-поміж заходів, спрямованих на євроатлантичну інтеграцію України, звернемо увагу на курс щодо управління оборонними ресурсами, мета якого – вивчення основних економічних та управлінських концепцій, що застосовуються у військових формуваннях західних держав. Цей курс було проведено для українських, грузинських та чорногорських військовослужбовців у червні 2018 р. За результатами розгляду цих концепцій та обговорення їх з офіцерами Головного управління Національної гвардії України визначено, що набирають вагомості такі напрями діяльності військового формування, як: менеджмент ресурсів, менеджмент персоналу, проектний менеджмент, фінансовий менеджмент, взаємодія військових формувань країн НАТО та їх партнерів. Посади підрозділів військових формувань Канади, які відповідають за управління ресурсами у військовому формуванні, зокрема у військових частинах, комплектуються випускниками як цивільних, так і військових навчальних закладів. Зазвичай, це офіцери, що здобули освіту за спеціальністю «Бізнес-адміністрування» [187, с. 47].

Особливо важливою підготовка майбутніх офіцерів запасу як у країнах НАТО, так і в Україні є у випадках, коли немає сенсу здійснювати підготовку вузьких спеціалістів у вищих військових навчальних закладах. Наприклад, із метою забезпечення комплектування посад офіцерів служб тилу Національної гвардії України (квартирно-експлуатаційної служби та служби паливно-мастильних матеріалів) їх підготовку можна здійснювати кількома шляхами, зокрема:

1) навчання у Національній академії Національної гвардії України за спеціальністю 254 «Забезпечення військ (сил)»;

2) замовлення на підготовку таких фахівців в інших вищих військових навчальних закладах або військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;

3) рекламування можливості працевлаштування осіб з відповідною вищою освітою, які пройшли підготовку за програмою офіцерів запасу за відповідними військово-обліковими спеціальностями.

Перші два шляхи є досить витратними. Стосовно третього шляху зазначимо, що у Національному авіаційному університеті здійснюється підготовка за програмою офіцерів запасу за військово-обліковими спеціальностями: технологія і зберігання матеріально-технічних засобів служби пального, їх експлуатація і ремонт; будівництво й експлуатація об'єктів загальновійськового та спеціального призначення. Перевагами третього шляху є:

- можливість вибору фахівців, підготовка яких у більшості випадків фінансується не з державного бюджету, а за рахунок фізичних осіб;
- не потребує витрат часу на підготовку майбутніх офіцерів;
- немає необхідності у прогнозуванні потреб у таких фахівцях.

Варто звернути увагу, що результати спільних навчань військових підрозділів України та країн-партнерів підтвердили недостатню сформованість готовності українських офіцерів до управління своїми підрозділами в умовах спільного виконання завдань. Для виконання завдання є потреба у взаємодії цих підрозділів, урахуванні у процесі управління наявності у них ресурсів та інформації про їх характеристики, у забезпеченні правильної комунікації між підрозділами тощо. У цій комплексній проблемі важливе місце займає створення відповідної системи підготовки фахівців для військових формувань України [187, с. 46].

Військова підготовка сухопутних військ США зазвичай починається в одному з навчальних закладів, а саме: у Військовій академії США у Вест-Пойнті та Нью-Йорку, у школі майбутніх офіцерів або в корпусі підготовки офіцерів

запасу. Усі ці програми підготовки ставлять за мету формування лідерських компетентностей у майбутніх офіцерів-лідерів [205, с. 1].

Упродовж восьми років (2007–2015 рр.) представники уряду США вивчали програми підготовки офіцерів запасу збройних сил США: програму батальйону «Поні-експрес», що складається з дев'яти коледжів та університетів у північно-західному регіоні Міссурі / Канзас-Сіті, і програму батальйону «Блу рейдер», до якого належать виключно курсанти, що навчаються у державному університеті Мідл Теннессі. Батальйон «Поні-експрес», який складався з 15 курсантів у 2007 р., збільшився до чотирьохсот курсантів за чотири роки навчання. Із 2011 по 2015 рр. батальйон «Блу рейдер» нараховував від 100 до 150 курсантів залежно від часу спостереження протягом навчального року. Ці два батальйони наприкінці кожного навчального року випускали від дванадцяти до двадцяти двох лейтенантів (молодших лейтенантів) за вісім років дослідження. В обох батальйонах до науково-педагогічного складу належали: професор із військових наук, підполковник збройних сил США, який також мав звання професора і завідувача кафедри в університеті; майор або капітан збройних сил США, який мав звання доцента з військових наук в університеті; офіцер вербування, зазвичай, офіцер національної гвардії або резерву збройних сил США, якого призначили співпрацювати з корпусом офіцерів запасу, і принаймні один унтер-офіцер, який мав звання майстер-сержанта у збройних силах США та обіймав посаду викладача університету. За вісім років дослідження відповідно до програм були призначені нові офіцери та унтер-офіцери. Ідеальний коефіцієнт штату офіцерсько-викладацького складу та курсантів становив приблизно 1:10. Це співвідносилось з вимогами до організації освітнього процесу курсантів у малих групах. Залежно від характеру навчання співвідношення можуть змінюватися від 1:6 до 1:16. Загалом, курсанти вступають як першокурсники, закінчують університет через чотири роки, стають офіцерами й отримують звання лейтенанта збройних сил США, національної гвардії або армії офіцерів запасу. Однак, як і в більшості коледжів та університетів США, є різниця в організації освітнього процесу. Наприклад, випускник закладу вищої освіти США може вступити до

військового училища, пройти літній військово-навчальний курс для курсантів і отримати звання лейтенанта, якщо виконає вимоги програми. Незалежно від рівня організації освітнього процесу курсанти виконують програму підготовки офіцерів запасу на практичних заняттях із військової підготовки, що, по суті, відповідає підготовці курсантів від першого до старшого курсів [205, с. 4].

Підготовка офіцерів запасу здійснюється в усіх країнах, які дбають про захист свого суверенітету. Цьому контингенту військових фахівців відводиться суттєва роль у поповненні кадрового складу, а також у випадку виникнення кризових ситуацій як у самих країнах, так і в різних регіонах світу, що особливо характерно для політичного керівництва та збройних сил Великої Британії, Ізраїлю, Іспанії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Японії тощо. Так, близько 30 % кадрових офіцерів збройних сил Великої Британії і 40 % збройних сил США проходили навчання на курсах позавійськової підготовки при цивільних навчальних закладах. В Іспанії на дійсну службу щороку призивають близько 4 тис. офіцерів запасу – випускників цивільних закладів вищої освіти. До них насамперед належать ті, хто закінчив медичні, технічні й теологічні факультети університетів. У Франції розширюються масштаби підготовки офіцерів із числа студентів, які оволоділи складними технічними, військово-медичними та адміністративно-господарськими спеціальностями [169, с. 208].

До основних принципів підготовки офіцерів запасу зарубіжних країн можна віднести такі: єдності державної політики щодо підготовки офіцерів кадру та запасу у військовій і цивільній вищих школах; пріоритету національних інтересів і національної безпеки при формуванні змісту навчання та вимог до військових фахівців; гуманізації та демократизації; практичної спрямованості навчання; зв'язку з військами; урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; самостійності й творчості навчання; раціонального поєднання колективного й індивідуального характеру навчання на засадах державної ідеології та практичної психології; вибору оптимальних технологій, форм, методів і засобів навчання; відповідності фінансового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення процесу підготовки офіцерів запасу за конкретними

програмами. У переважній більшості країн навчальний процес у військових навчальних закладах має чітко виражену тенденцію поділу на початкову військову підготовку та спеціальну військову підготовку і складається з двох частин: на території військового навчального закладу (військової частини) і в польових умовах. Програми і процес підготовки вирізняються практичною спрямованістю, високою інтенсифікацією навчального процесу і потребують від майбутніх офіцерів запасу напруженої роботи. Акцент при цьому зроблено на висвітленні таких проблем: національна безпека та національні інтереси, тактика та бойове застосування підрозділів, системний і ситуативний аналіз, застосування комп'ютерних технологій, гуманітарне право, менеджмент [169, с. 213].

На думку О. В. Діденка [46], доцільними є ревізія форм і методів професійної підготовки студентів військових кафедр, а також експертне оцінювання змісту цього процесу з урахуванням набутого досвіду ведення АТО та ООС на території Донецької та Луганської областей. У сучасних умовах науково-педагогічний та офіцерський склад мають оперативно реагувати на чинники, що впливають на якість підготовки майбутніх офіцерів запасу.

Є. І. Брижаний звертає увагу на те, що «досвід підготовки офіцерів запасу, проведення на сході країни антитерористичної операції, зміна вимог до ведення бойових дій та перегляд практики застосування озброєння та техніки доводять, що для успішного виконання бойових завдань необхідний комплекс професійно важливих якостей: мотиваційні (високий рівень домагань, активна життєва позиція, відповідність мотивації сенсу професійної діяльності, професійна гордість, особистісна зрілість); емоційно-вольові (адекватність процесу формування психологічної готовності цілям підготовки майбутнього офіцера, упевненість у своїх силах, сміливість, хоробрість, здатність приймати рішення у складних ситуаціях, активність, контрольовані емоційність та тривожність, стресостійкість); увага та спостережливість (професійна спостережливість, здатність тривалий час зберігати увагу, незважаючи на виснажливність та сторонні подразники); особлива пам'ять на поведінку та зовнішність людей; моторні якості (швидкість дій в умовах дефіциту часу та при виконанні бойових завдань);

особливості інтелекту (уміння приймати рішення за браком інформації і часу на її осмислення, бачити кілька можливих шляхів вирішення і визначення найбільш ефективного); комунікативні особливості (уміння донести до слухача свої думки і наміри, здатність швидко обрати доцільну форму спілкування, лідерський стиль поведінки; уміння погоджувати свої дії з діями інших осіб)» [22].

На нашу думку, найбільшою проблемою є те, що серед здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу в Україні, дві п'яті не готові займатися надалі службово-бойовою діяльністю. У цьому й полягає практична актуальність проблеми дослідження [111]. Науково-педагогічна актуальність проблематики нашої розвідки пов'язана з браком досліджень, спрямованих на вирішення зазначеної практичної проблеми. Щоб переконатися у реальності науково-педагогічної проблеми, було здійснено аналіз положень наукової новизни дисертацій за напрямом дослідження (табл. 1.1).

За результатами аналізу дисертацій виявлено відсутність наукових праць стосовно вирішення практичної проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. Дослідження з проблем підготовки майбутніх офіцерів запасу провели такі вчені, як О. О. Безносюк [9; 10], О. М. Боярчук [21], Є. І. Брижаний [22], О. М. Бутник [105], О. М. Маслій [105], Т. М. Мацевко [107], В. В. Райко [159], В. М. Романчук [21], Г. О. Федак [107] та ін.; з проблем формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності – А. В. Балендр [5], Н. В. Берестецька [12], Т. Л. Білоус [14], О. Д. Богданюк [20], А. В. Галімов [34], Ю. Г. Корнійчук [77], С. О. Кубіцький [78], І. І. Маріонда [104], Л. О. Матохнюк [106], С. А. Мул [131], М. П. Недбай [132], І. В. Платонов [144], Е. М. Сивохоп [165], А. С. Сіцінський [168], О. О. Старчук [171], В. Л. Уліч [178], В. В. Ягупов [195]; стосовно формування психологічної готовності військовослужбовців до службово-бойової діяльності – О. С. Колесніченко [45; 70; 71; 72], Я. В. Мацегора [45; 71; 72], Н. Є. Пенькова [141]. У більшості згаданих досліджень розглядалися педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів, визначення їх критеріїв, показників та рівнів готовності.

Таблиця 1.1

Аналіз положень наукової новизни дисертацій за напрямом дослідження

Учений, наукова праця	Положення наукової новизни	
	педагогічні умови	критерії, показники та рівні готовності
О. О. Безносюк, 2001 [10]		
І. В. Платонов, 2001 [144]		
С. О. Кубіцький, 2001 [78]		+
А. С. Сіцінський, 2002 [168]	+	
А. В. Галімов, 2005 [34]	+	+
Я. Б. Зорій, 2005 [60]	+	+
Л. О. Матохнюк, 2006 [106]		
О. Д. Богданюк, 2007 [20]	+	+
В. Л. Уліч, 2007 [178]		+
М. П. Недбай, 2008 [132]	+	+
Е. М. Сивохоп, 2010 [165]	+	+
А. В. Балендр, 2011 [5]	+	+
І. І. Маріонда, 2011 [104]		+
О. О. Старчук, 2011 [171]		+
Н. Є. Пенькова, 2015 [141]		+
С. А. Мул, 2016 [131]		+

Учені В. В. Баришніков та О. К. Неймирок звертають увагу на те, що рівень оволодіння навчальним матеріалом за програмою підготовки офіцерів запасу деяких студентів дуже низький. Тому потрібно внести зміни у підготовку офіцерів запасу, а саме:

– збільшити кількість та якість зразків сучасного озброєння та військової техніки (ОВТ), майданчиків для відпрацювання нормативів, стрільбищ та тирів

для виконання вправ стрільб зі стрілецької зброї, гранатометів, кидання гранат та ін.;

– створити на факультеті підготовки офіцерів запасу штатну навчальну лабораторію, де зосередити навчально-лабораторну базу, обладнану сучасними навчальними зразками ОВТ, та забезпечити її навчально-методичною літературою;

– залучати до викладання навчального матеріалу з військово-медичної підготовки медичних фахівців, бажано тих, які мають бойовий досвід [6, с. 151].

Цими вченими також запропоновано:

«1. Реорганізувати підготовку офіцерів запасу таким чином:

– створити регіональні військові навчальні центри (інститути) з підготовки офіцерів запасу, наприклад, в містах Києві, Львові, Одесі, Харкові, Хмельницькому;

– об'єднати кафедри військової підготовки (військові навчальні підрозділи) за їх місцем розташування, у філії регіональних військових центрів (інститутів).

2. Прийняти дворівневу систему підготовки офіцерів запасу з числа студентів:

– перший рівень – загальновійськова підготовка за програмою сержанта запасу протягом першого року навчання та тритижневого навчального збору;

– другий рівень – підготовка офіцера-фахівця протягом другого року навчання та 30-добового навчального збору (стажування).

3. Покласти на науково-методичну комісію «Військові науки»:

– розробку єдиних основних документів з підготовки офіцерів запасу (наприклад, вимог кваліфікаційних характеристик, програм тощо);

– розробку методик викладання предметів та оптимізацію кількості часу, який виділяється на вивчення розділів програм підготовки офіцерів запасу.

4. Закріпити за регіональними військовими навчальними центрами перелік військових частин і військових ремонтних підприємств для проведення навчальних зборів і військових стажувань, зобов'язати керівництво цих установ на якісне їх проведення.

5. Забезпечити регіональні військові навчальні центри (інститути) сучасною навчально-матеріальною базою, озброєнням та зброєю.

6. Вартість військової підготовки визначати Департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України.

7. З урахуванням вищенаведених пропозицій внести зміни до Інструкції про організацію підготовки офіцерів запасу з числа студентів вищих навчальних закладів» [7, с. 161].

За результатами аналізу ведення бойових дій на території країни та підсумками спільних навчань військових підрозділів України та країн-партнерів констатовано неспроможність українських офіцерів, які пройшли навчання за програмою підготовки офіцерів запасу, виконувати службово-бойові завдання в екстремальних умовах та недостатню сформованість у них готовності до управління своїми підрозділами в умовах спільного виконання завдань. Це зумовлює необхідність перегляду процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти.

З огляду на національний інтерес у розвитку відносин стратегічного партнерства України з НАТО узагальнено зарубіжний досвід підготовки офіцерів запасу, що дало підстави для висновку щодо можливості впровадження його елементів у вітчизняну практику підготовки фахівців військової сфери. Тому важливим є визначити сутність і структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

1.2. Сутність і структура готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності

Під *службово-бойовою діяльністю* прийнято розуміти діяльність людини, підрозділу, військового формування (правоохоронного органу спеціального призначення), яка охоплює підготовку до ведення бойових дій, безпосереднє ведення бойових дій в особливий (воєнний) період та дій зі знищення незаконного

збройного формування у мирний період, а також інших дій, що відповідають завданням, визначеним нормативно-правовими актами [109, с. 22, 23]. Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» *військова служба* є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежністю та територіальною цілісністю [148, ст. 2].

Офіцер – особа командного і начальницького складу у військових формуваннях та правоохоронних органах. Слово «офіцер» (від лат. *officiarius*; від нім. *offizier*) перекладається як службовець [177].

Учені у галузі військових наук у своїх працях [3, с. 14; 19, с. 418] описують схему заходів, які здійснюються у державі для забезпечення Збройних сил України (інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення) людськими ресурсами, та їх взаємозв'язки (рис. 1.1).

Об'єктами у системі забезпечення Збройних сил України (інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення) людськими ресурсами є громадяни, які перебувають у таких категоріях [148]: допризовники (*D*) – особи, які підлягають приписці до призовних дільниць; призовники (*P*) – особи, приписані до призовних дільниць; військовослужбовці (*S*) – особи, які проходять військову службу, поділяються на дві підкатегорії: на тих, хто проходить військову службу за призовом (*S_p*), та тих, хто проходить військову службу за контрактом (*S_k*); військовозобов'язані (*Z*) – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; при цьому запас військовозобов'язаних поділяється на підкатегорії військовозобов'язаних першої категорії (*Z_I*), які проходили військову службу і здобули під час її проходження військово-облікову спеціальність, та військовозобов'язаних другої категорії (*Z_{II}*), які не здобули військово-облікової спеціальності; резервісти (*R*) – військовозобов'язані, які у добровільному порядку

проходять службу у військовому резерві Збройних сил України та інших військових формувань держави.

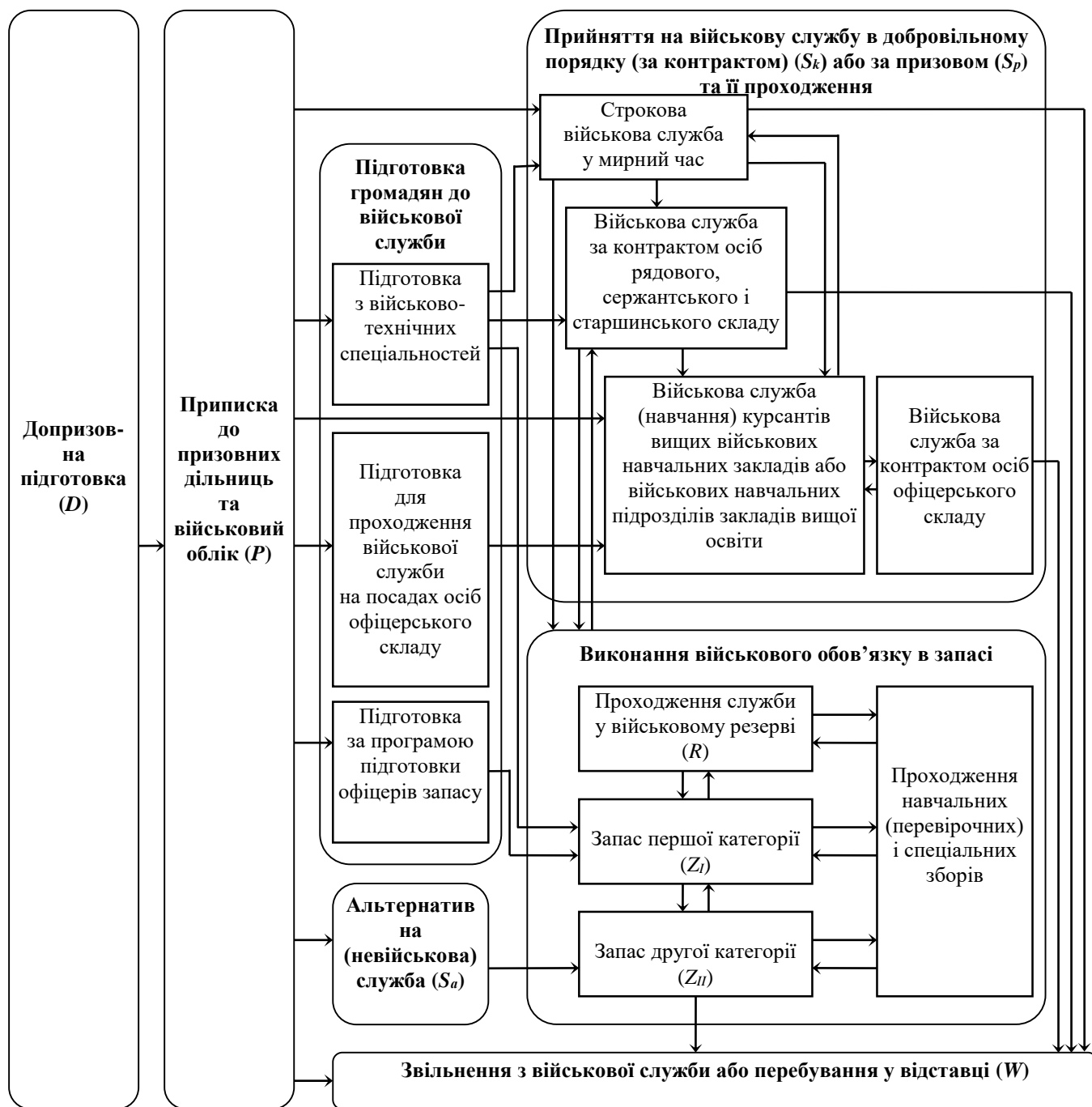

Рис. 1.1. Схема заходів для забезпечення Збройних сил України (інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення) людськими ресурсами та їх взаємозв'язки

Примітка. Рисунок запозичено [3, с. 14; 19, с. 418].

Різновидом професійної підготовки громадян до службово-бойової діяльності є навчання за програмою підготовки офіцерів запасу. Охарактеризуємо поняття «підготовка». Цей термін, як зазначає І. В. Гавриш, тісно пов'язаний із фаховою освітою і ґрунтується на концепції безперервного навчання, збагачує поняття готовності; підготовка до професії розглядається як процес формування готовності до неї, а готовність – як результат професійної підготовки [33].

Різновидом професійних підготовок громадян до службово-бойової діяльності є навчання за програмою підготовки офіцерів запасу. Охарактеризуємо поняття «підготовка». Цей термін, як зазначає І. В. Гавриш, тісно пов'язаний із фаховою освітою і ґрунтується на концепції безперервного навчання, збагачує поняття готовності; підготовка до професії розглядається як процес формування готовності до неї, а готовність – як результат професійної підготовки [33].

Професія – офіційно визнаний усталений і відносно самостійний вид трудової діяльності в системі суспільного поділу праці; комплекс об'єднаних загальною назвою теоретичних знань, умінь і трудових навичок, набутих у процесі навчання в спеціальних навчальних закладах і під час практичної роботи. Це поняття розглядається у різних аспектах: 1) як конкретний вид суспільної організації праці; 2) як система нормативних вимог до людини з боку певного роду діяльності; 3) як форма об'єднання групової спільноти; 4) як суспільна форма діяльності [49, с. 140].

Професійна підготовка – це система навчання, яка забезпечує формування необхідних компетентностей, потрібних для певної діяльності, з метою здобуття певної кваліфікації за конкретною професійною спеціалізацією [49, с. 134]. Зазначимо, що поняття «професійна підготовка» може трактуватися по-різному залежно від контексту використання. Так, професійна підготовка в широкому сенсі є підготовкою майбутнього фахівця до успішної реалізації в професії за багатьма аспектами, тоді як вузькоспеціалізована професійна підготовка означає підготовку до конкретного робочого місця [99].

Проаналізуємо зміст поняття «готовність». Загалом поняття «готовність» є станом готового, а «готовий» згідно з довідниковою літературою – це той, хто

зробив необхідне приготування до чого-небудь; перебуває у стані, близькому до чого-небудь; заздалегідь продуманий, підготовлений, складений; уже склався, набув досвіду, досяг високої майстерності [25, с. 257]. Готовність особистості до професійної діяльності досліджували такі вчені, як А. А. Бевз [8], Г. П. Васянович [24], А. В. Демченко [41], Л. М. Карамушка [65], К. В. Касярум [66], Г. Т. Кловак [67], Л. В. Кондрашова [76], М. І. Лазарєв [87], С. Д. Максименко [102], Н. Є. Мойсеюк [125], М. В. Москальов [130], Г. В. Нєпеїна [133], О. М. Пелєх [102], О. М. Пехота [143], А. М. Старєва [143], В. В. Ягупов [192] та інші. У педагогічній науці визначається кілька підходів до вивчення проблеми готовності людини до професійної діяльності: персоналістичний (К. В. Касярум, М. І. Лазарєв, М. В. Москальов, О. М. Пехота, А. М. Старєва) – готовність до професійної діяльності виражається через певні вимоги до особистості фахівця, а також через сукупність його компетентностей [66; 87; 130; 143]; креативний (Л. В. Кондрашова, В. В. Ягупов) – готовність до фахової діяльності означає здатність до творчості, фахову майстерність як творчість [76; 192]; культурологічний (Г. П. Васянович, В. В. Ягупов) – готовність до професійної діяльності виявляється через рівень сформованості професійної культури [24; 192]. Крім того, є змішаний підхід (Н. Є. Мойсеюк), який поєднує зазначені вище підходи [125].

Різні думки щодо сутності готовності зумовлюють різноманітність її визначень. Так, за П. П. Горностаєм, під поняттям «професійна готовність» доцільно розуміти загальну готовність людини до професійної діяльності (як психологічну, так і фізичну), що може бути як тривалою (професійна підготовленість), так і короткочасною [37]. Тривала готовність становить систему інтегрованих властивостей, знань, досвіду особистості. Ця готовність поєднує в собі усвідомлення ролі певної професії в суспільстві, соціальну відповідальність, намагання самотійно та творчо вирішувати професійні завдання, установку на актуалізацію знань. Короткочасна психологічна готовність становить особливий психічний стан, що характеризується наявністю в суб'єкта образу структури певної дії та стійкої спрямованості свідомості на її виконання (містить у собі

різного роду установки на усвідомлення завдання, моделі майбутньої поведінки, визначення спеціальних засобів діяльності, оцінку власних можливостей у їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату) [174].

Під час аналізу наукових праць було виявлено низку трактувань поняття «готовність особистості до професійної діяльності» (табл. 1.2) та поняття «готовність майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності» (табл. 1.3).

Поняття «готовність майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності» можна вважати похідним від поняття «готовність особистості до професійної діяльності».

Аналізуючи пропоновані визначення, варто погодитися з такими вченими, як А. В. Балендр [5, с. 14], А. Демченко [41], І. В. Платонов [144, с. 12], О. О. Старчук [171, с. 14], В. Л. Уліч [178, с. 14, 15], у тому, що готовність є особистісним утворенням. Проте воно не є стійким, як стверджує В. Л. Уліч [178, с. 14, 15], оскільки залежить від потреб і можливостей особистості, які можуть змінюватися. Не поділяємо думку Г. Т. Кловак [67], що готовність є компетентністю.

Якщо мова йде про готовність здобувачів освіти до майбутньої діяльності, то в процесі її формування важливу роль відіграє педагогічний вплив (А. Демченко [41], С. Д. Максименко, О. М. Пелех [102], М. П. Недбай [132, с. 13], О. О. Старчук [171, с. 14]). Слід також звернути увагу на те, що готовність у особистості може бути сформована лише за умови, що ця особистість має чітке уявлення про зміст і структуру службово-бойової діяльності і її якості та набуті знання відповідатимуть вимогам тієї діяльності (А. В. Балендр [5, с. 14], А. А. Бевз [8], О. Д. Богданюк [20, с. 15], Л. М. Карамушка [65], С. О. Кубіцький [78, с. 14], Г. Т. Кловак [67], С. Д. Максименко, О. М. Пелех [102], М. П. Недбай [132, с. 13], О. О. Старчук [171, с. 14], В. Л. Уліч [178, с. 14, 15]).

Таблиця 1.2

Трактування поняття «готовність особистості до професійної діяльності»

№ з/п	Автор і посилання на джерело	Визначення поняття «готовність особистості до професійної діяльності»
1	А. Демченко [41]	«цілісне особистісне динамічне утворення, набуте в результаті спеціального навчання, що включає у свою структуру взаємопов'язані елементи – науково-теоретичний, практичний і психологічний»
2	Г. В. Непеїна [133]	«якість особистості, в якій виражено її прихильність до здійснення діяльності, а також ступінь засвоєння нею елементів, відповідного соціального досвіду і здатність використовувати цей досвід у професійній діяльності; готовність може являти собою наведену єдність елементів – мотиваційна готовність, теоретична готовність, практична готовність»
3	Г. Т. Кловак [67]	«фахова компетентність, яку характеризують сукупність взаємопов'язаних сутнісних орієнтацій, відповідних знань, умінь і навичок»
4	С. Д. Максименко, О. М. Пелех [102]	«цілеспрямований прояв особистості, який включає погляди, переконання, знання, звички, уміння, ставлення, мотиви, вольові та інтелектуальні якості, почуття, установки; її становлення відбувається впродовж моральної, психологічної, професійної та фізичної підготовки і є результатом усебічного особистісного розвитку особистості з урахуванням вимог, обумовлених особливостями професії; окрім того, дослідники визначають психологічну готовність як важливу умову цілеспрямованої ефективної діяльності, її стійкості й регуляції; вона дає можливість особистості вдало виконувати професійні обов'язки, правильно застосовуючи попередній досвід, знання, особистісні якості та адаптуючись до виконання певних дій у разі виникнення непередбачуваних перешкод»
5	Л. М. Карамушка [65]	«комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених психологічних якостей, які забезпечують ефективність професійної діяльності»
6	А. А. Бевз [8]	«певний ступінь відповідності змісту і стану психіки, фізичного здоров'я, якостей вимогам діяльності»

Готовність до службово-бойової діяльності не варто ототожнювати з готовністю до захисту Вітчизни та до проходження військової служби у військових формуваннях, адже не кожен, хто готовий захищати Вітчизну, готовий

займатися службово-бойовою діяльністю і, як підтверджують події 2014 р., не кожен, хто готовий проходити військову службу у військових формуваннях, готовий займатися службово-бойовою діяльністю.

Таблиця 1.3

**Трактування поняття «готовність майбутнього офіцера запасу
до службово-бойової діяльності»**

№ з/п	Автор і посилання на джерело	Визначення поняття «готовність майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності»
1	І. В. Платонов [144, с. 12]	«складне утворення, інтегральна властивість особистості, єдність таких трьох взаємопов'язаних компонентів, як мотиваційний, загальнопрофесійний й емоційно-вольовий»
2	С. О. Кубіцький [78, с. 14]	«спрямованість особистості, яка передбачає потреби, переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові й інтелектуальні якості, знання, уміння, установки на певне поведження в незвичайних умовах»
3	О. Д. Богданюк [20, с. 15]	«усвідомлення завдань, моделей, імовірного поведження, визначення оптимальних способів діяльності, оцінка власних можливостей у їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення визначеного результату»
4	В. Л. Уліч [178, с. 14, 15]	«складне, стійке особистісне утворення, що виражає прагнення фахівця на основі наявних професійних знань, умінь, професійної спрямованості й особистісних якостей успішно вирішувати завдання»
5	М. П. Недбай [132, с. 13]	«структурна інтеграція професійно важливих якостей особистості, знань, умінь та навичок щодо загальнонаукових основ сучасної техніки, формування яких відбувається під час навчально-виховного процесу у ВВНЗ»
6	Е. М. Сивохоп [165, с. 15]	«інтегративна особистісна властивість курсанта, що характеризується наявністю системи знань і сформованих умінь, самосвідомості, переконаності в особистій значущості самовдосконалення»
7	А. В. Балендр [5, с. 14]	«інтегроване утворення, що включає сукупність конфліктологічних знань, умінь і навичок професійної діяльності, а також необхідних особистісних якостей, які дозволяють попереджати міжособистісні зіткнення в різних ситуаціях оперативно-службової діяльності та належним чином організовувати діяльність підлеглого складу»
8	О. О. Старчук [171, с. 14]	«професійно-особистісне новоутворення майбутнього військового фахівця, що формується у процесі фізичної підготовки, забезпечує можливість сформувати у майбутніх офіцерів ситуацію успіху і реалізувати її в процесі професійного становлення й самовдосконалення під час військової служби»

Під *готовністю майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності* розуміємо полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику здобувача, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності.

Формування готовності майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності залежить від його професійного самовизначення. Тому розглянемо також сутність професійного самовизначення осіб щодо проходження військової служби. *Самовизначення*, на думку О. І. Вітківської, – це «свідома внутрішня діяльність особистості, спрямована на усвідомлення своїх життєвих цінностей і смислів, виходячи з чого молода людина визначає свою життєву позицію і стиль життя, своє місце у світі, серед людей. Центральною ланкою процесів самовизначення виступає вибір як свідома активність особистості й моральний вчинок. В основі здійснення вибору процес розв'язання внутрішніх і зовнішніх суперечностей» [30, с. 15]. З огляду на існування різних трактувань поняття «професійне самовизначення» варто звернутися до поняття «професія», яке було розглянуто вище [49, с. 140]. Проаналізувавши його, робимо висновок, що у понятті «професійне самовизначення» необхідно враховувати вимоги до професії. Саме такого підходу до визначення цього поняття дотримуються вчені Інституту проблем виховання НАПН України: «Професійне самовизначення є розгорнутим у часі процесом самостійного узгодження досягнутих, але ще не реалізованих особистістю можливостей і вимог обраної або ж бажаної професії» [155, с. 12; 186, с. 12].

Процес професійного самовизначення, на думку С. Фукуями, не є статичним, він може змінюватися з плином часу [199]. Таку думку поділяє і Д. О. Закатнов, який вважає, що професійне самовизначення не може бути обмежене лише якимось одним етапом, воно займає весь період активної трудової діяльності людини й підготовки до неї [57, с. 34]. Іншої думки із цього питання

дотримуються вчені Інституту проблем виховання НАПН України. Вони вважають, що професійне самовизначення особистості має допрофесійний і професійний періоди. Допрофесійний період охоплює пропедевтичний (діти до 14 років) і базовий (рання юність, підлітки від 15 до 17 років) етапи. Професійний період складається з адаптаційного (старший юнацький вік, молоді люди від 18 до 25 років) і фахового (молоді люди від 26 до 35 років) етапів [155, с. 25].

Як зазначено у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу», «на військову службу за контрактом приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір ...» [148, ст. 20]. Таким чином, основними вимогами до особи, яка планує пов'язати своє життя з військовою професією, є її придатність за станом здоров'я та за психологічними показниками. Від цього залежить рівень професійної підготовки майбутніх військовослужбовців або працівників внутрішніх справ. Особливої ваги вони набувають в екстремальних умовах діяльності. Більш детально наведені аспекти розкриті у працях Т. Л. Білоус [13–15].

Отже, *професійне самовизначення особистості стосовно проходження військової служби* є розгорнутим у часі процесом самостійного узгодження досягнутих, але ще не реалізованих нею можливостей і вимог до проходження військової служби за контрактом щодо стану здоров'я та психологічних показників [40, с. 327].

Розглянемо структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. До основних структурних елементів готовності військовослужбовців В. В. Ягупов відносить [192]: мотиваційний – прагнення подолати труднощі майбутнього бою і розуміння необхідності їх подолання, оцінювання своїх можливостей керування психічними станами та діями на основі накопиченого досвіду; пізнавальний – забезпечується необхідним обсягом відповідної інформації, який потрібен для цілеспрямованої діяльності в екстремальних умовах бойової обстановки; емоційний – переживання почуття впевненості або сумніву у своїй готовності до подолання труднощів сучасного бою, уміння керувати своїми емоційно-вольовими процесами в екстремальних

умовах; вольовий – забезпечує воїнам можливість подолання труднощів сучасного бою.

На думку Я. В. Павлова, кожний компонент готовності до службово-бойової діяльності забезпечується певними умовами [138, с. 39]: мотиваційний – достатніми соціально-економічними умовами, функціональний – необхідними педагогічними умовами, емоційно-вольовий – необхідним морально-психологічним супроводом (забезпеченням).

Без сумніву, у службово-бойовій діяльності важливе значення мають мотивація та стимулювання до неї. Учені А. Й. Дерев'янчук та О. Ф. Супрун також звертають увагу на те, що «стимулювання здатності студента до підвищення ефективності майбутньої професійної діяльності у військах вбачається у постійному вдосконаленні і впровадженні у навчальний процес нових форм і методів навчання. Для підвищення ефективності навчання обов'язково треба сформулювати й розробити для студентів відповідні мотиваційні стимулятори формування успішної діяльності» [44, с. 27].

Вважаємо, що мотивація вступу громадян України на військову підготовку за програмою підготовки офіцерів запасу до та після 2014 р. суттєво змінилася, змінилося й стимулювання, що відбилося у нормативно-правовому акті [151]. Якщо до початку бойових дій на сході України мотивацією вступу студента на військову підготовку за програмою офіцерів запасу було підвищення рівня мобільності на ринку праці, то на сьогодні це є підвищення кваліфікації для успішного виконання службово-бойових завдань не лише у статусі волонтера чи солдата, а й у статусі командира підрозділу. Нормативно-правовий акт [151], який вносить зміни до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України, розширює можливості формування, розвитку та використання людських ресурсів військового резерву військових формувань.

Саме через згадані зміни втрачає актуальність робота [60], виконана Я. Б. Зорієм. Проте необхідно дослідити мотивацію вступу громадян України на

військову підготовку за програмою підготовки офіцерів запасу й у разі необхідності провести її коригування в освітньому процесі.

Аналіз досліджень з проблеми формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності дає змогу виділити в структурі цієї готовності низку компонентів, які є спільними (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Аналіз компонентів готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності

Учений, наукова праця	Компонент			
	перший	другий	третій	четвертий
І. В. Платонов [144, с. 5]	Мотиваційний	Загально- професійний	Емоційно- вольовий	–
С. О. Кубіцький [78, с. 14]	Ціннісно- мотиваційний	Когнітивний	Практичний	Оцінний
А. С. Сіцинський [167, с. 8]	Мотиваційний	Когнітивний	Операціональний	Емоційно- вольовий
А. В. Галімов [34, с. 18]	Ціннісно- орієнтаційний	Інформаційно- змістовий	Діяльнісно- технологічний	Узагальнено- прогностичний
Л. О. Матохнюк [106, с. 2]	Мотиваційно- ціннісний	Когнітивний	Операційно- діяльнісний	–
В. Л. Уліч [178, с. 12]	Професійний	Поведінковий	Морально- психологічний	–
М. П. Недбай [132, с. 6]	Мотиваційний	Змістовий	Процесуальний	–
А. В. Балендр [5, с. 8]	Мотиваційно- вольовий	Пізнавально- операційний	Прогностично- творчий	–
І. І. Маріонда [104, с. 5]	Змістово- цільовий	Мотиваційний	Організаційно- діяльнісний	Контрольно- регулювальний
О. О. Старчук [171, с. 6]	Особистісно- мотиваційний	Змістово- діяльнісний	Оцінно- рефлексивний	–

Вважаємо, що доцільно виділити три компоненти, кожен з яких відповідає на запитання: 1) чи мотивований здобувач здійснювати службово-бойову діяльність і на яких цінностях сформована мотивація? 2) чи знає здобувач специфіку службово-бойової діяльності, а якщо не знає, чи готовий він її пізнати? 3) чи спроможний здобувач оцінювати результати службово-бойової діяльності та чи готовий критично оцінювати свою таку діяльність? Пошук відповідей на ці запитання визначає структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, що становить сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційно-ціннісного, пізнавально-процесуального та результативно-рефлексивного.*

Мотивацію тлумачать як систему «мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки» [154, с. 199]. Складовою мотивації є мотив. *Мотив* (нім. *motive*, лат. *moveo* – спонукати, приводити в рух) – те, що спонукає людину до діяльності (активності) й заради чого ця діяльність здійснюється. Елементами мотиву є потреби, інстинкт, емоції, настанови, цінності та ідеали. Форми його вияву – бажання, прагнення, схильність та ін. [48, с. 490]. Мотив – це також причина, що є підґрунтям для вибору певних дій і вчинків, сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які активізують суб'єкта. Термін «мотивація» є ширшим поняттям, ніж «мотив». У сучасній психології слово «мотивація» використовують із такою семантикою: визначення системи факторів, що детермінують поведінку (зокрема, це мета, потреби, мотиви, наміри, прагнення тощо); характеристику процесу, що стимулює й підтримує поведінкову активність на певному рівні [43, с. 7].

У педагогічному словнику поняття «*цінність*» визначається як значущість явищ та предметів реальної дійсності з позиції їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп чи особи (у широкому розумінні цього поняття) і моральні та етичні імперативи, що вироблені людською культурою і є продуктами суспільної свідомості (у більш вузькому розумінні) [69]. Результати аналізу праць учених дозволили виділити різні види цінностей: загальнолюдські (істина, життя, культура, свобода, право,

спілкування), загальнонаціональні (Україна, праця, духовність, соборність, національний характер), естетичні (прекрасне, потворне, комічне), духовні (ідеали, світогляд, погляди), гуманістичні (добро, любов, рівність, братерство, істина), пізнавальні (істина, мистецтво, світ, культура), моральні (людина, добро, зло, любов) тощо [160]. Серед зазначених цінностей, на нашу думку, цінностям офіцера відповідають загальнолюдські, загальнонаціональні та моральні.

Узагальнюючи філософсько-антропологічне розуміння цінностей, розроблене у дослідженнях сучасних науковців, можна виокремити такі аспекти:

1) усвідомленість цінностей: цінності – нормативна форма життєвих орієнтацій людей, вони є суспільно значущими регулювальниками людської діяльності як певні оцінки і стереотипи, які допомагають людині мислити і діяти в соціально-економічному середовищі, що змінюється;

2) утіленість цінностей у людському житті в різних формах – це наочні або ідеальні (духовні) цінності;

3) з одного боку, протилежна спрямованість цінностей, з іншого – їх взаємозв'язок як ідеалу з реальністю;

4) включеність цінностей в оцінну та сенсоутворювальну діяльність людини [88].

Під час аналізу наукових праць було виявлено низку трактувань понять «мотиваційно-ціннісний компонент готовності» (табл. 1.5).

Під *мотиваційно-ціннісним компонентом* готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності пропонуємо розуміти сформованість у них мотивації здійснювати службово-бойову діяльність та наявність професійних цінностей.

У процесі дослідження з'ясовано, що трактувань понять «пізнавально-процесуальний компонент готовності» та «результативно-рефлексивний компонент готовності» у науковій літературі бракує. Тому розглянемо значення лексем «пізнання» та «процес». *Пізнання* – вища форма відображення об'єктивної дійсності; процес збагачення людини новим знанням. Це суспільно-історичний процес творчої діяльності людей, що формує їхні знання, на основі яких

виникають цілі й мотиви людських дій. Механізм пізнання індивідуалізується особистістю суб'єкта пізнання, включаючи тією чи іншою мірою необхідні елементи: споглядання, рефлексію, логічну діяльність мислення, інтуїцію, почуття, практику, життєвий досвід тощо [172, с. 289]. *Процес* (лат. processus – просування) – 1) послідовна зміна явищ, стану під час розвитку якої-небудь системи, об'єкта, явища; 2) сукупність послідовних дій для досягнення мети (результату) [172, с. 314].

Таблиця 1.5

Трактування поняття «мотиваційно-ціннісний компонент готовності»

№ з/п	Автор і посилання на джерело	Визначення поняття «готовність майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності»
1	В. В. Ачкан, Т. Л. Годованюк [4, с. 9]	«передбачає наявність особистісно-ціннісного ставлення до дисциплін та до професії, ціннісні орієнтації, що відбиваються у формулюванні цілей майбутньої діяльності; зацікавленість відповідними процесами, що відбуваються в діяльності в Україні та за кордоном; прагнення до самовираження, професійного зростання»
2	О. С. Кучерук [83, с. 21]	«передбачає сукупність соціальних настанов, мотивів, нахилів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій та сформованість психологічних властивостей особистості майбутнього фахівця, необхідних йому для здійснення діяльності»
3	Л. О. Матохнюк [106]	«визначає вибіркочу спрямованість на професійну діяльність (потреба успішно виконувати професійні завдання, стійка позитивна мотивація до професії, інтереси, ідеали фахівця, вищі почуття, переконання в необхідності професії, бажання досягти успіху і показати себе з кращого боку та ін.)»

Під *пізнавально-процесуальним компонентом* готовності майбутніх офіцерів

запасу до службово-бойової діяльності пропонуємо розуміти сформованість знань та вмінь виконувати службово-бойові завдання, реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах.

У тлумачному словнику української мови визначено: *Результат* – 1. Остаточний кінцевий підсумок якого-небудь заняття, діяльності, розвитку і т. ін. 2. Наслідок якої-небудь дії, якогось явища і т. ін. [173, с. 520]. *Рефлексія* – самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом [173, с. 524].

Під *результативно-рефлексивним компонентом* готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності пропонуємо розуміти сформованість здатності до самооцінювання та рефлексії.

Отже, під *готовністю майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності* розуміємо полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику здобувача, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності.

На основі аналізу наукової літератури і з урахуванням досвіду ведення бойових дій визначено структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, що становить сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційно-ціннісного* (відображає сформованість мотивації здійснювати службово-бойову діяльність та наявність професійних цінностей); *пізнавально-процесуального* (характеризується знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання, реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах); *результативно-рефлексивного* (відображає здатність до самооцінювання та рефлексії).

Для формування визначених компонентів готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності необхідно визначити стан проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці.

1.3. Стан проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці

Комплексний і діяльнісний процес, що має на меті формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, передбачає вивчення стану проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці. За результатами проведення досліджень, спрямованих на поліпшення динаміки формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, визначено, що ефективність дієвості виховного впливу залежить від: активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу [121].

Підхід до виховного та навчального процесу розуміють як виділення головного у педагогічному явищі. Учені обґрунтовують необхідність застосування тих чи інших підходів і принципів, з-поміж них є й загальні. Застосування різних підходів у практиці навчальної та виховної роботи зумовило винайдення нових форм і засобів.

Виконано аналіз положень наукової новизни згаданих дисертацій за напрямом дослідження щодо застосування підходів і принципів навчання та виховання у процесі формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (табл. 1.6).

Системний підхід – аналіз явищ і процесів у певній системі, у взаємодії та взаємозв'язку, що дає можливість упорядкувати їх, розглядати як єдине ціле. Учені І. В. Блауберг, В. М. Садовський та Е. Г. Юдін вважають, що, виходячи із цілісного характеру систем, можна визначити поняття системи через такі ознаки [18; 161]: 1) система становить цілісний комплекс взаємопов'язаних елементів;

2) вона утворює особливу єдність із середовищем; 3) зазвичай, досліджувана система – це елемент системи більш високого порядку; 4) елементи будь-якої досліджуваної системи, своєю чергою, зазвичай, постають як системи нижчого порядку.

Таблиця 1.6

Аналіз положень наукової новизни дисертацій за напрямом дослідження щодо застосування підходів і принципів навчання та виховання

Учений, наукова праця	Положення наукової новизни	
	підходи	принципи
О. О. Безносок [10]	Системний, комплексний, діяльнісний, диференційований	Принципи акцентування на самостійній навчальній роботі студентів; принцип поетапного оцінювання навчальних успіхів студентів
А. С. Сіцинський [167]	Системний, функціональний	Принципи формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності засобами інформаційних технологій
А. В. Галімов [34]	Системний, функціональний, полісуб'єктний, аксіологічний, культурологічний	–
Е. М. Сивохоп [165]	Соціальний, біологічний, аксіологічний, антропологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний	–
А. В. Балендр [5]	Особистісний	Єдиноначальності та регламентованості професійних взаємин, гуманізму
І. І. Маріонда [104]	Особистісно орієнтований, системний, діяльнісний	Цілеспрямованості, доступності, систематичності, безперервності й послідовності
О. О. Старчук [171]	Синергетичний, соціально-педагогічний, аксіологічний, акмеологічний, діяльнісний та особистісно орієнтований	Загальнодидактичні (науковості, системності, свідомості й активності, індивідуального підходу, доступності, міцності знань, навичок і умінь); специфічні (професійної спрямованості, комплексності, оптимальності, конкретності); пов'язані зі специфікою військово-професійної діяльності (комплексного формування професійно важливих якостей майбутнього офіцера)
Н. Є. Пенькова [141]	Функціональний, особистісний, особистісно-діяльнісний	Системності в психології, цілісності, єдності та взаємодетермінованості зовнішнього і внутрішнього в системогенезі психічної діяльності та розвитку

Структурний підхід – розгляд явищ, що входять у ту чи іншу систему як ієрархії структурних компонентів.

Комплексний підхід – різновид структурного і системного підходів, об'єднання різнорідних чинників, які мають значення для навчання та виховання (єдність цілей, поліпшення планування, охоплення вихованням усього населення, координація роботи всіх ланок, постійна перевірка і контроль ефективності зусиль).

Діяльнісний підхід – вибір діяльності як пріоритетного чинника єдності свідомості, поведінки і ставлення до праці, військової служби, службово-бойової діяльності.

Поняття діяльності розкрито у працях П. Я. Гальперіна [35], В. В. Давидова [39], О. М. Леонт'єва [90], Г. П. Щедровицького [188] та інших учених. Зокрема, О. М. Леонт'єв у праці «Діяльність, свідомість, особистість» [90] зазначає, що діяльність – це система, яка має внутрішні переходи, перетворення, власний розвиток, власну мотиваційну структуру. Кожна діяльність спонукається мотивом, який на більш високих щаблях розвитку усвідомлюється, перетворюється на мотиви, цілі, дії, операції.

Ідеальні дії (дії, вироблені у полі сприйняття, мовному плані та розумі) розглядаються як похідні від зовнішніх, предметних, матеріальних дій. Тому для того, щоб дія була сформована в її вищій, розумовій формі, необхідно простежити весь шлях її становлення. Цілісну схему цього перетворення розробив П. Я. Гальперін [35].

Науковець, філософ і методолог Г. П. Щедровицький стверджує, що «поза діяльністю немає ні засобів виробництва, ні знаків, ні предметів мистецтва; без діяльності немає самих людей» [188, с. 201]. «Кожна людина, коли вона народжується, стикається з діяльністю, яка вже склалася й безперервно здійснюється навколо й поряд з нею. Можна сказати, що універсум соціальної людської діяльності спочатку протистоїть кожній дитині: щоб стати справжньою людиною, дитина має «прикріпитися» до системи людської діяльності, це значить

– оволодіти певними видами діяльності, навчитися здійснювати їх у кооперації з іншими людьми» [52, с. 241].

Значна увага в процесі виховання приділяється застосуванню *особистісно орієнтованого підходу* – урахуванню в цьому процесі особливостей кожного здобувача вищої освіти згідно з результатами його психолого-педагогічного вивчення, прогнозування його розвитку і здійснення впливу на цей розвиток шляхом реалізації певних виховних та освітніх програм. На думку Є. А. Зеленова, якщо розглядати духовну самоорганізацію в соціальній площині, то її можна трактувати як процес постійної організації внутрішнього світу індивіда на основі його прагнення жити в соціумі за законами Добра, Істини, Краси. Цей процес здійснюється як за рахунок зовнішніх імпульсів (спеціально організовані педагогічні впливи, стихійні, але від цього не менш ефективні, впливи соціального середовища тощо), так і за рахунок внутрішньої спрямованості особистості [59, с. 87]. Учений М. Г. Чобітько зауважує, що «в парадигмі особистісно орієнтованої педагогіки освіта розглядається як багаторівневий простір, як складні процеси, що створюють умови для саморозвитку особистості, який є стрижнем усіх складових освіти (становлення) особистісної індивідуальності. Звідси і нове розуміння освіти – це не просто набуття знань і володіння низкою професійних навичок, а саме розвиток багатогранних здібностей системного характеру і високого ступеня їх продуктивності» [183]. Освіта, орієнтована на цю особистісну сферу, на думку В. В. Серікова, передбачає особливий вид цілей, що відображують цілісний розвиток особистості, не тільки її знаннєву освіченість; якісно нову конструкцію змісту, що відображає специфічну природу особистісного досвіду, його незведеність до діяльнісної компоненти; спеціальні технології, спрямовані не стільки на «передавання» змісту, скільки на конструювання ситуації, якої потребує особистісний розвиток вихованця [164].

Сформовані якості особистості класифікуються за такими формами: переконання, стереотип поведінки (звичка), почуття, переживання, мотив діяльності. Якщо якої-небудь із цих форм у певній якості немає, то відповідне ставлення до діяльності (а тому і якість особистості) неповне, можливо, воно

тільки формується. Головна характеристика будь-якої особистісної якості – це її стійкість: людина проявляє сформованість у собі особистісної якості у звичних і змінюваних умовах. При цьому, говорячи про розвиток особистісних якостей у процесі виховання, треба мати на увазі такі закономірності, як зворотний вплив, взаємопов'язаність якостей, генералізація, етапність.

У процесі підготовки майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності важливе значення мають як особистісні, так й індивідуальні якості. Від особистісних якостей майбутнього офіцера запасу залежить не тільки успіх службово-бойової діяльності, а й можливість убезпечити себе та оточуючих. Наявність або відсутність необхідних особистісних якостей перевіряється до початку підготовки за зазначеною програмою за допомогою системи професійного відбору. За наявності у людини якостей, які заважатимуть займатися службово-бойовою діяльністю, особа до такої підготовки не допускається. Проте вони мають значення в оцінюванні формування своїх індивідуальних якостей під час підготовки. Здобувач розуміє, яких індивідуальних якостей йому не вистачає для забезпечення результативності службово-бойової діяльності, як наслідок – вимагає від організаторів освітнього процесу внесення змін до змісту підготовки, самостійно працює над формуванням необхідних індивідуальних якостей.

Гендерний підхід до виховання, на думку О. Б. Петренко, передає динамічні просторові відношення, показує спрямованість руху фокусу соціально-педагогічного впливу на представників різних статей в умовах різноманітних соціальних інститутів. Його доцільно застосовувати під час аналізу змісту навчальних планів і предметів, змістового наповнення виховних заходів, форм і методів навчання й виховання дівчат і хлопців [142, с. 122]. Гендер – один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який організовує соціальну систему. Як вважає А. Кедді, соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві [200].

У площині окресленої проблеми варто звернути увагу на домінуючу зайнятість чоловіків у військових формуваннях та правоохоронних органах спеціального призначення. В Україні прийнято законодавчі акти стосовно сфери забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Так, у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [150, ст. 17] звернено увагу на те, що «жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці». Згідно із цим законом [150, ст. 20] на військову службу за контрактом приймаються жінки, які не мають військових звань офіцерського складу, з відповідною освітою та спеціальною підготовкою, віком від 18 до 40 років. Таким чином, нормативно-правова база України стосовно трудової діяльності ґрунтується на засадах рівності прав та можливостей жінок і чоловіків. Проте гендерна нерівність досі залишається об'єктивною реальністю в Україні. Суттєві невідповідності характеризують реалізацію економічних прав жінок і чоловіків, можливості отримання ними доходів. Не завжди ефективним є застосування на практиці положень чинного законодавства з питань формування гендерної рівності, зокрема забезпечення для жінок і чоловіків однакових можливостей на ринку праці.

Одним із важливих напрямів педагогізації спільноти з питань гендеру, на думку Н. М. Лавриченко, має бути визнання заслуг обдарованих жінок, які присвятили себе соціальній роботі, налагодженню міжособистісних стосунків, реалізації благодійних, миротворчих місій, професіям типу «людина – людина». Визначні досягнення у цих видах діяльності мають поціновуватися й винагороджуватися суспільством так само, як і заслуги на державній службі, у бізнесі, науці, нанотехнологіях. І тоді обдарована жінка, обираючи сім'ю, служіння людям, відчуватиме повноту життя й можливість реалізувати себе як особистість з не меншим рівнем самоповаги, ніж якби вона досягла вершин у політичній чи науковій кар'єрі [86, с. 246].

На нашу думку, процес, що має на меті формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, повинен бути системним, структурним, комплексним, діяльнісним, особистісно орієнтованим та гендерним.

Наведені підходи тісно взаємопов'язані, і підтвердженням цього є загальні закономірності виховання. До них дослідники відносять такі [182]: а) виховання особистості відбувається тільки у процесі її участі у діяльності; б) виховання є стимулюванням активності особистості до організованої діяльності; в) у процесі виховання необхідно проявляти гуманність і повагу до особистості у поєднанні з високою вимогливістю; г) у процесі виховання необхідно відкривати перед здобувачами освіти перспективи їх зростання, допомагати їм вчитися відчувати радість від успіхів; д) у процесі виховання необхідно виявляти позитивні якості здобувачів освіти і спиратися на них; е) у вихованні необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості здобувачів освіти; ж) виховання має здійснюватися в колективі й через колектив; з) у процесі виховання необхідно домагатися єдності й узгодженості педагогічних зусиль тих, хто виховує.

Погоджуємося з думкою І. Ф. Харламова про те, що «коли в науці досить докладно розроблені теоретичні закономірності, вони стають принципами практичної діяльності» [182].

Навчання як цілеспрямований, системний і послідовний процес підпорядковане певній системі принципів, дотримання яких забезпечує його ефективність. *Принципи навчання (дидактичні принципи)* – основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи навчальної роботи закладу освіти. Принципи навчання, відображаючи якийсь один істотний аспект процесу навчання, функціонують як практичні вказівки, якими користуються в конкретній навчальній ситуації. Сучасна дидактика актуальними вважає такі принципи навчання [26; 28; 79; 125; 191; 192; 193; 195]:

- науковості;
- систематичності й послідовності;
- доступності;
- зв'язку навчання з життям;

- свідомості й активності здобувачів освіти;
- наочності у навчанні;
- міцності засвоєння знань, умінь і навичок;
- індивідуального підходу до здобувачів освіти;
- емоційності;
- оптимізації.

З урахуванням військово-професійної специфіки навчання військовослужбовців принципи класифікують за такими групами [26; 28; 191; 193; 195].

Принципи навчання, що обслуговують усі компоненти військово-дидактичного процесу:

- розвивального і виховного характеру навчання військовослужбовців;
- «вчити війська того, що необхідно на війні», або практичної спрямованості підготовки військовослужбовців;
- системності та послідовності навчання;
- гуманітаризації навчання.

Принципи, що стосуються діяльності суб'єктів навчання та методики викладання:

- доступності та дохідливості викладання;
- наочності у навчанні;
- раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи.

Принципи, що стосуються навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання:

- мотивації навчальної діяльності;
- свідомості, творчої активності та самостійності об'єктів навчання.

Принцип, що стосується контрольних-оцінювальних функцій військово-дидактичного процесу:

- міцності засвоєння знань, формування навичок і вмінь.

Принципи виховання – це основа, вихідні положення, які становлять фундамент змісту, форм, методів, засобів і прийомів виховання. Принципи зумовлюються метою виховання. Основними принципами виховання є [27; 29; 146]:

- народності;
- демократичності;
- природовідповідності;
- гуманізації;
- неперервності;
- індивідуалізації та диференціації;
- єдності виховання і життєдіяльності;
- етнізації;
- послідовності та систематичності;
- культуровідповідності.

Організуючи виховний процес у закладах вищої освіти, викладачі мають вдумливо, творчо і конструктивно підходити до реалізації принципів виховання. Це стосується як змісту, так і форм, засобів, методів виховної діяльності.

Принципи виховання військовослужбовців – це найбільш загальні провідні положення, які визначають мету, ідеали, зміст та організацію процесу виховання у військових формуваннях України. Незнання принципів не заперечує їх дію, а робить процес виховання ненауковим, суперечливим, непослідовним, несистемним, отже, малоефективним. Принципи виховання становлять струнку систему, їх ефективність проявляється тільки у комплексному та послідовному використанні. До них відносять такі [27; 29; 146]:

- конкретна соціально-ціннісна направленість і цілеспрямованість виховання;
- гармонійність між складниками виховання: національно-патріотичним, військово-професійним, моральним, соціально-правовим, фізичним;
- естетизація виховного впливу, взаємодії та взаємин у військовому колективі;

- виховання у процесі військової праці та повсякденного життя;
- виховання у колективі та через колектив;
- суб'єкт-суб'єктний характер виховних взаємин, які реалізуються на правовому підґрунті;
- опора на позитивне в особистості воїна і військовому колективі;
- повнота охоплення вихованням усіх суб'єктів військової праці та сфер їх функціонування;
- системність і конкретність виховних заходів;
- поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності;
- єдність, узгодженість і спадковість виховних впливів;
- оптимізація виховного процесу.

Усі ці виховні принципи відображають сутність та основні особливості освітнього процесу і, відповідно, дають викладачеві сукупність конкретних методологічних, теоретичних і методичних рекомендацій щодо його організації та проведення – від визначення мети та ідеалу виховання військовослужбовців до аналізу отриманих результатів.

Отже, визначено основні принципи навчання і виховання майбутніх офіцерів запасу в процесі формування в них готовності до службово-бойової діяльності (табл. 1.7).

Як зазначалось вище, за результатами проведення досліджень, спрямованих на поліпшення динаміки формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, було визначено, що ефективність дієвості виховного впливу залежить від: активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу [111]. Особовий склад кафедр військової підготовки закладів вищої освіти

Основні принципи навчання і виховання майбутніх офіцерів запасу в процесі формування в них готовності до службово-бойової діяльності

	Принципи навчання (дидактичні)	Принципи виховання
Загальні принципи	<ul style="list-style-type: none"> – науковості; – систематичності й послідовності; – доступності; – зв'язку навчання з життям; – свідомості й активності здобувачів освіти у навчанні; – наочності у навчанні; – міцності засвоєння знань, умінь і навичок; – індивідуального підходу до здобувачів освіти; – емоційності навчання; – оптимізації навчання 	<ul style="list-style-type: none"> – народності; – демократичності; – природовідповідності; – гуманізації; – неперервності; – індивідуалізації та диференціації; – єдності виховання і життєдіяльності; – етнізації; – послідовності та систематичності; – культуровідповідності
Специфічні принципи (для військового середовища)	<p><i>Принципи навчання, що обслуговують усі компоненти військово-дидактичного процесу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – розвивального і виховного характеру навчання військовослужбовців; – «вчити війська того, що необхідно на війні», або практичної спрямованості підготовки військовослужбовців; – системності та послідовності навчання; – гуманітаризації навчання <p><i>Принципи, що стосуються діяльності суб'єктів навчання та методики викладання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – доступності та дохідливості викладання; – наочності у навчанні; – раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи. <p><i>Принципи, що стосуються навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – мотивації навчальної діяльності; – свідомості, творчої активності та самостійності об'єктів навчання <p><i>Принцип, що стосується контрольно-оцінювальних функцій військово-дидактичного процесу:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – міцності засвоєння знань, формування навичок і вмінь 	<ul style="list-style-type: none"> – конкретна соціально-ціннісна направленість і цілеспрямованість виховання; – гармонійність між складниками виховання: національно-патріотичним, військово-професійним, моральним, соціально-правовим, фізичним; – естетизація виховного впливу, взаємодії та взаємин у військовому колективі; – виховання у процесі військової праці та повсякденному житті; – виховання у колективі та через колектив; – суб'єкт-суб'єктний характер виховних взаємин, які реалізуються на правовому підґрунті; – опора на позитивне в особистості воїна і військовому колективі; – повнота охоплення вихованням усіх суб'єктів військової праці і сфер їх функціонування; – системність і конкретність виховних заходів; – поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності; – єдність, узгодженість і спадковість виховних впливів; – оптимізація виховного процесу

було ознайомлено з результатами дослідження. Для його продовження залучено науково-педагогічних працівників, які викладають розділи програми «Організація

та методика роботи з особовим складом» та «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» згідно з Інструкцією про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [152], з метою визначення стану проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у практиці.

Науково-педагогічні працівники, які викладають розділ програми «Організація та методика роботи з особовим складом», звертають увагу на таке.

Нинішня система підготовки офіцерів запасу становить суттєво зменшений і скорочений варіант системи підготовки офіцерів для військових формувань. Застосування вибіркового підходу до викладання окремих розділів та окремих тем з наявного навчально-методичного арсеналу не дає можливості забезпечити цілісність структури і логічну послідовність підготовки офіцерів запасу з урахуванням їхньої спеціальності та рівня освіти, особистої системи цінностей та спрямованості до певного напрямку службово-бойової діяльності.

Науково-педагогічний склад кафедр підготовки офіцерів запасу, як і абсолютна більшість здобувачів, позитивно оцінюючи організацію, зміст, методи і форми підготовки офіцерів запасу в Національній академії Національної гвардії України та інших закладах вищої освіти, звертають увагу на певні проблеми, висловлюють зауваження і вносять пропозиції щодо вдосконалення наявних і запровадження нових педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі їхньої професійної підготовки.

По-перше, проблемою є зменшення зацікавленості здобувачів у заняттях у процесі опанування дисциплін навчальної програми, що відображається кількісними показниками відвідування занять. Вивчення проблеми свідчить, що з-поміж причин поступового згасання інтересу в третини здобувачів основною є зміст освітнього процесу, а саме:

- складність сприйняття окремих розділів;
- втрата актуальності певної інформації;
- надмірна теоретизація навчального матеріалу;

- розбіжності між теорією і практикою;
- надання науково-педагогічними працівниками переваги проведенню аудиторних занять над практичними.

За результатами відвідування занять визначено, що у здобувачів низький рейтинг мають такі блоки змістових модулів, як «Військова топографія», «Військове господарство», «Військові автомобільні перевезення».

По-друге, причиною є морально-психологічна неготовність значної частини здобувачів до системного військово-педагогічного впливу. Надмірний романтизм зникає у міру збільшення навчального навантаження і здійснення контролю якості знань.

По-третє, військова підготовка не сприймається здобувачами як самодостатня і цінна діяльність у системі їхньої самореалізації. Очевидною є спрямованість на задоволення первинного інформаційного інтересу і розуміння того, що реальні військові знання, уміння і навички є допоміжними, другорядними і не обов'язковими. Відсутність практичної користі від витрачених зусиль спонукає здобувачів до додаткової підготовки на автомобільних курсах (з метою отримання водійських прав), курсах долікарської допомоги, курсах з вивчення іноземних мов, а також до вдосконалення комунікативних здібностей в інших закладах вищої освіти.

По-четверте, наповнення освітнього процесу має недоліки, на які звертають увагу здобувачі. Так, Воєнна доктрина України, що розглядається в курсі загальної тактики, не є документом тактичного рівня. Цей важливий документ доцільно вивчати в контексті проблем теорії і практики роботи з особовим складом.

По-п'яте, причиною, що не стимулює активність, здобувачі вважають організаційні питання, пов'язані з обмеженнями щодо пересування, використання інформаційних джерел, доступу до навчального тренажерного фонду тощо.

Основним змістом підготовки офіцера запасу є формування й розвиток якостей ефективного управлінця. Підготовка здобувачів на комерційних засадах передбачає набір усіх охочих серед тих, хто має на це законне право. Проте не всі

охочі мають здібності до військового управління та службово-бойової діяльності. Важливо вчасно дати здобувачам можливість визначити наявність і рівень якостей та здібностей, що забезпечуватимуть у майбутньому успіх їхньої діяльності. Саме тому актуальним є запровадження професійно-психологічного тестування з метою виявлення у здобувачів лідерських якостей, обов'язкових для командирів.

Таким чином, оптимізація педагогічних умов підготовки офіцерів запасу вимагає врахування думок, запитів та практичних потреб здобувачів, що відповідатиме не лише їхнім особистим, а й державним інтересам.

Науково-педагогічні працівники, які викладають розділ програми «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка», звертають увагу на таке.

Протягом останніх років українські підприємства з виготовлення автобронетехніки для Національної гвардії України та Збройних сил України поряд з удосконаленням вітчизняних вузлів, агрегатів, механізмів та систем машин широко використовують комплектуючі, які мають елементи автоматизації та системи з комп'ютерним забезпеченням іноземних виробників, що суттєво вплинуло на складність і різноманітність складників автобронетехніки Збройних Сил України.

Тому вивчення техніки на базі одного або кількох зразків, таких, як БТР-70, БТР-80 та ГАЗ-66, не може забезпечити фаховість випускників щодо безпроблемного опанування сучасної, водночас різноманітної АБТ, що перебуває на озброєнні у механізованих підрозділах Національної гвардії України та Збройних Сил України.

На сьогодні за змістом програми до складу базової техніки, що вивчається на кафедрі військової підготовки Національної академії Національної гвардії України, внесені:

- БТР-3Е1 з двигуном «Deutz AG» (ФРН) і трансмісією «Allison Transmission» (США);
- БТР-4Е1 з вітчизняним двигуном ЗТД-3А або Deutz BF6M1015CP (ФРН);
- КрАЗ «Спартан», що на базі автомашини Ford F550;

– сімейство автомобілів КраЗ 6322 та КраЗ 5233, які є базовими для спеціалізованих і перспективних броневих автомобілів КраЗ «Феона», КраЗ «Шрек» та ін.

Крім машин, що є базовими для вивчення, майбутніх офіцерів необхідно ознайомити з особливостями будови та технічними характеристиками іншої техніки, що є на озброєнні в Збройних силах України, а саме: БА «Дозор-Б»; БА «Козак-2»; СБА «Варта», танки «Булат» і «Оплот», бойові машини піхоти БМП-1УМД та модернізований під БМП тягач МТ-ЛБ.

На сучасних машинах передбачено встановлення різноманітного озброєння, це бойові модулі БМ «Парус», БМ «Шквал», БМ «Штурм-М», БМ «Тайпан», БМ «Спис», БМ «Стілет», оснащені комп'ютерною системою управління.

Крім того, сучасні машини укомплектовані GPS навігаторами, тепловізорами, приладами нічного бачення із сучасними електронно-оптичними перетворювачами третього покоління, оптико-електронною системою спостереження, прицілювання та управління вогнем тощо.

Щоб підготувати офіцера запасу (командира механізованого підрозділу) до рівня фахової придатності експлуатувати сучасну автобронетехніку (що є на озброєнні у Збройних силах України) за короткий час, відведений навчальною програмою, необхідно зосередитися на впроваджених новітніх принципах дій і процесах, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів чи агрегатів, що забезпечують роботу машини, а потім, спираючись на це, роз'яснити їх будову та особливості конструкцій інших зразків.

Один із напрямів вирішення проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності є перегляд форм проведення навчальних занять. Військова підготовка здійснюється у формі навчальних занять, самостійної роботи, практичної підготовки, навчального збору, контрольних заходів. Основними видами навчальних занять у вищому військовому навчальному закладі, у військовому навчальному підрозділі закладу вищої освіти, що здійснюють військову підготовку громадян, є лекції, семінарські, лабораторні, практичні, групові, індивідуальні заняття та консультації, групові вправи,

самостійні заняття під керівництвом науково-педагогічного працівника, тактичні (тактико-спеціальні) заняття, тактичні (тактико-спеціальні) навчання тощо. Види навчальних занять визначаються програмою військової підготовки громадян.

Лекція – це основний вид навчальних занять, призначений для надання тим, хто навчається, нових теоретичних знань. Лекція проводиться методом усного викладання нового теоретичного матеріалу в поєднанні з методом демонстрації (показу). Лекція є елементом курсу навчання, який охоплює основний теоретичний матеріал навчальної дисципліни. Основна мета лекції – дати систематизовані основи наукових знань та досвіду з навчальної дисципліни (окремої теми), розкрити стан і перспективи розвитку конкретної галузі науки та техніки, сконцентрувати увагу на найбільш складних і актуальних питаннях навчального матеріалу. Лекція повинна мати проблемний характер, стимулювати активну пізнавальну діяльність тих, хто навчається, сприяти формуванню в них творчого мислення. Матеріал лекції має відобразитися у підручниках, навчальних посібниках, курсах лекцій, надрукованих у кількості, необхідній для самостійної роботи здобувачів [153].

Саме на важливість інтерактивних лекцій у системі професійної підготовки майбутніх офіцерів звертає увагу О. Р. Заболотна. Погоджуємося з її думкою стосовно того, що такі лекції підвищують ефективність засвоєння здобувачами поданої інформації, структурованої в чіткій логічній послідовності, сприяють інтелектуальному розвитку та творчій активності здобувачів, збереженню інтересу до навчальної дисципліни та до майбутньої професії, а також формуванню професійних умінь та навичок майбутніх фахівців, досягненню ними високих результатів навчальної діяльності [55].

Лабораторне заняття – це вид навчального заняття, під час якого здобувачі під керівництвом науково-педагогічного працівника особисто проводять імітаційні експерименти чи досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень конкретної навчальної дисципліни, набувають практичних навичок у роботі з лабораторним обладнанням, електронно-обчислювальною технікою, вимірювальними

приладами, оволодівають методикою експериментальних досліджень у конкретній галузі знань. Лабораторні заняття проводять шляхом самостійного виконання здобувачами відповідних завдань у навчальних лабораторіях із використанням обладнання, пристосованого до умов навчального процесу (лабораторних макетів, установок, стендів). Лабораторні заняття проводяться на зразках озброєння та військової техніки, у спеціалізованих класах, навчальних лабораторіях, майстернях, наукових лабораторіях. За результатами виконання завдання на такому занятті здобувачі оформлюють індивідуальні звіти та захищають їх перед викладачем [153].

Практичне заняття – це вид навчального заняття, під час якого науково-педагогічний працівник організовує засвоєння здобувачем теоретичних положень навчальної дисципліни шляхом виконання спеціально сформульованих завдань і сприяє формуванню в них умінь і навичок практичного застосування цих теоретичних положень. Практичні заняття проводяться у навчальних лабораторіях, лінгафонних кабінетах, навчальних класах, обладнаних необхідними технічними засобами навчання, комп'ютерною технікою, у навчальних центрах, на полігонах, на зразках озброєння та військової техніки. Практичні заняття на зразках озброєння та військової техніки проводять із метою засвоєння їх будови, оволодіння методами їх застосування, експлуатації, технічного обслуговування, ремонту і збереження, відпрацювання практичних прийомів застосування озброєння, бойової та спеціальної техніки, засобів зв'язку, автоматизації та обчислювальної техніки. Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань тих, хто навчається, постановку загальної проблеми науково-педагогічним працівником та її обговорення, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку й оцінювання [153].

Методику підготовки і проведення практичних занять із майбутніми офіцерами запропоновано у працях В. П. Березюка [11], О. М. Маслія та М. А. Бутника [105], О. Л. Федика [179].

Семінарське заняття – це вид навчального заняття, під час якого науково-педагогічний працівник організовує дискусію з попередньо визначеної проблеми

(теми), до якої всі здобувачі готують тези виступів на підставі отриманих завдань. Семінарські заняття проводять з основних і найбільш складних питань (тем, розділів, змістових модулів) програми навчальної дисципліни. Основне завдання семінарських занять – поглибити і закріпити знання, набуті здобувачами на лекції та в процесі самостійної роботи з навчальною і науковою літературою, прищепити їм навички пошуку, узагальнення, критичного аналізу навчального матеріалу, уміння формувати і захищати свої погляди з питань, що розглядаються. Для якісної підготовки здобувачів до семінарських занять на кафедрі розробляють плани семінарських занять, які пропонують тим, хто навчається, до початку вивчення відповідної теми навчальної дисципліни. На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені здобувачами реферати, виступи, активність у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію [153].

Групове заняття – вид навчального заняття, відповідно до якого науково-педагогічний працівник пояснювально-лекційним методом викладає новий навчальний матеріал, методом опитування контролює засвоєння особами, які навчаються, раніше вивченого матеріалу і домагається його закріплення, методом творчих рекомендацій спрямовує самостійну роботу цих осіб [152; 153].

Особливості проведення групових занять та застосування активних методів у їх структурі розглядаються у працях Т. В. Бунєєва [23] та А. В. Волошенка [32].

Групова вправа – вид навчального заняття, який використовують під час вивчення розділу з тактичної й тактико-спеціальної підготовки. Групові вправи проводять у навчальних групах (взводах). Вони мають на меті прищепити здобувачам навички з підготовки та забезпечення бойових дій, управління військовими підрозділами. Групові вправи, під час яких здобувачі виконують обов'язки за однією і тією самою службовою посадою, проводять на картах у класах, на навчальних командних пунктах і на місцевості в конкретній тактичній обстановці після вивчення теоретичного матеріалу розділу з тактичної й тактико-спеціальної підготовки. Декілька групових вправ, що проводяться послідовно, виконуються, як правило, в єдиній тактичній обстановці шляхом відпрацювання комплексного навчального завдання. Комплексність навчального завдання

забезпечується тим, що на загальному тактичному фоні вирішуються питання кількох розділів програми військової підготовки відповідно до послідовності роботи командира і штабу під час підготовки та ведення бою [152; 153].

Самостійне заняття під керівництвом науково-педагогічного працівника – вид навчального заняття, що проводиться з метою активного засвоєння особами, які навчаються, нових знань, закріплення, розширення та поглиблення знань, набутих на інших видах занять, підготовки рефератів, проведення моделювання та виконання інших творчих завдань, а також навчання цих осіб методів самостійної роботи з навчальним матеріалом. Самостійні заняття під керівництвом науково-педагогічного працівника проходять у визначений розкладом час. Методика їх проведення визначається вищим військовим навчальним закладом, військовим навчальним підрозділом закладу вищої освіти [152; 153].

Тактичні (тактико-спеціальні) заняття є основою практичного навчання громадян з підготовки і забезпечення бою підрозділів та управління ними у бою. Основний метод навчання – вправа (тренування) у виконанні прийомів та способів дій, навчально-бойових нормативів. Підготовка тактичного (тактико-спеціального) заняття передбачає: визначення вихідних даних, розроблення плану проведення заняття, підготовку місця (району) проведення заняття та матеріально-технічного забезпечення, підготовку керівника заняття, контроль за ходом підготовки, підготовку тих, хто навчається [152; 153].

Методику підготовки і проведення тактико-стройових занять із майбутніми офіцерами запасу розглянуто В. В. Райком [159].

Тактичні (тактико-спеціальні) навчання мають на меті формування і вдосконалення вмінь та навичок здобувачів з підготовки бойових дій, їх усебічного забезпечення та управління підрозділами у бою. При цьому здобувачі виконують обов'язки командирів підрозділів, офіцерів штабів та інших посадових осіб відповідно до задуму навчання. Такі навчання проводять на місцевості (у навчальних центрах, на аеродромах, полігонах), зазвичай, під час навчального збору. Дозволяється окремі етапи тактичних (тактико-спеціальних) навчань проводити в спеціальних класах, лабораторіях, обладнаних зразками озброєння та

військової техніки, тренувальною апаратурою. Тривалість навчань – до 2–3 діб. Навчання можуть бути двосторонніми та односторонніми, з позначеним противником, з бойовою стрільбою тощо. Керівниками таких навчань призначаються начальники військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти або начальники кафедр з тактичної (тактико-спеціальної) підготовки вищих військових навчальних закладів. Обов'язкові аудиторні заняття під керівництвом науково-педагогічного працівника й самостійна робота плануються у дні військової підготовки в межах 9-годинного навчального дня, із них 6–7 годин – навчальні (аудиторні) заняття, 2–3 години – самостійна робота [152; 153].

Методичні аспекти організації та проведення ротного тактичного навчання з майбутніми офіцерами запасу розглянуто С. В. Сінкевичем [166].

Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи над конкретним розділом програми військової підготовки визначається організаційно-методичними рекомендаціями до зазначеної програми, іншими навчально-методичними матеріалами, завданнями та вказівками науково-педагогічного працівника. Навчальний час, призначений для самостійної роботи, регламентується навчальним планом та розпорядком дня вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти і повинен становити не менше 1/3 загального обсягу навчального часу, передбаченого на вивчення конкретного розділу програми військової підготовки. Решта навчального часу, призначеного для самостійної роботи, використовується здобувачами для самостійної роботи над засвоєнням навчального матеріалу в бібліотеці вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу закладу вищої освіти, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також у домашніх умовах. У разі необхідності ця робота проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу особам, які навчаються, до потрібних дидактичних засобів. Графік доводиться до їх відома на початку поточного семестру. Самостійна робота забезпечується комплексом навчально-методичних

засобів, передбачених для вивчення розділу військової підготовки: підручниками, навчальними посібниками, конспектами лекцій тощо. Навчально-методичні матеріали для самостійної роботи повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку осіб, які навчаються. Засвоєння навчального матеріалу програми військової підготовки під час самостійної роботи осіб, які навчаються, може відбуватися у навчальних кабінетах, аудиторіях, комп'ютерних класах, лабораторіях та бібліотеках. Під час організації самостійної роботи з використанням складного обладнання або устаткування, складних систем доступу до інформації має забезпечуватися можливість отримання консультації або допомоги з боку відповідного фахівця [152; 153].

Учені О. С. Демянюк та О. В. Абрамян звертають увагу на важливість використання мультимедійного програмного забезпечення для індивідуалізації самостійної роботи майбутніх офіцерів запасу [42].

Підґрунтям формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки слугують такі провідні принципи навчання: загальнодидактичні та специфічні («вчити війська того, що необхідно на війні», або практичної спрямованості підготовки військовослужбовців; гуманітаризації навчання) й принципи виховання: загальні (народності; гуманізації; індивідуалізації та диференціації; єдності виховання і життєдіяльності) та специфічні (опори на позитивне в особистості воїна і військовому колективі).

За результатами вивчення стану проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці зроблено висновок, що організатори професійної підготовки не дотримуються принципів освітньої діяльності – зв'язку навчання з життям та наочності у процесі професійної підготовки, не вдаються до перегляду педагогічних умов, що впливає на стан сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Висновки до першого розділу

За результатами аналізу ведення бойових дій на території країни та підсумками спільних навчань військових підрозділів України та країн-партнерів констатовано неспроможність українських офіцерів, які пройшли навчання за програмою підготовки офіцерів запасу, виконувати службово-бойові завдання в екстремальних умовах та недостатню сформованість у них готовності до управління своїми підрозділами в умовах спільного виконання завдань. Це зумовлює необхідність перегляду процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти.

З огляду на національну зацікавленість у розвитку відносин стратегічного партнерства України з НАТО узагальнено зарубіжний досвід підготовки офіцерів запасу. Це дало підстави для висновку щодо можливості впровадження його елементів у вітчизняну практику підготовки фахівців військової сфери.

Аналітичний огляд наукових праць (В. В. Баришніков та О. К. Неймирок, О. О. Безносок, А. В. Волошенко, А. Й. Дерев'янчук та О. Ф. Супрун, О. В. Діденко, О. В. Жолобов, Я. Б. Зорій та В. П. Чабаненко, В. І. Макеєв, В. М. Петренко та А. Ф. Раскошний, В. М. Монастирський, С. М. Морозов, О. В. Сенюк, С. В. Сінкевич, І. М. Скворок, А. І. Яворський) засвідчив недостатню увагу до таких важливих аспектів удосконалення кадрового забезпечення військових формувань та професійної підготовки їх особового складу: зміна способу комплектування військових формувань із призовного на контрактний; урахування досвіду ведення бойових дій на сході України; запровадження стандартів країн Організації Північноатлантичного договору; відсутність досліджень стосовно практичного вирішення проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, зокрема виявлення та обґрунтування педагогічних умов, що найбільше впливають на формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

У результаті застосування методу термінологічного аналізу констатовано

багатогранність підходів до трактування ключового поняття роботи, що обумовило необхідність його уточнення в контексті проблеми дослідження. Так, термін «готовність майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності» уточнено у процесі аналізу наукових досліджень таких учених, як А. А. Бевз, А. В. Балендр, О. Д. Богданюк, Л. М. Карамушка, С. О. Кубіцький, Г. Т. Кловак, С. Д. Максименко, О. М. Пелех, М. П. Недбай, О. О. Старчук, В. Л. Уліч та інших.

Під *готовністю майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності* розуміємо полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику здобувача, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності.

На основі аналізу наукової літератури і з урахуванням досвіду ведення бойових дій визначено структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, що становить сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційно-ціннісного* (відображає сформованість мотивації здійснювати службово-бойову діяльність та наявність професійних цінностей); *пізнавально-процесуального* (характеризується знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання, реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах); *результативно-рефлексивного* (відображає здатність до самооцінювання та рефлексії).

Процес, що має на меті формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, повинен бути системним, структурним, комплексним, діяльнісним, особистісно орієнтованим та гендерним.

Підґрунтям формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки слугують провідні принципи навчання: як загальнодидактичні, так і специфічні («вчити війська того, що необхідно на війні», або практичної спрямованості підготовки військовослужбовців; гуманітаризації навчання), а також принципи виховання: як

загальні (народності; гуманізації; індивідуалізації та диференціації; єдності виховання і життєдіяльності), так і специфічні (опори на позитивне в особистості воїна і військовому колективі).

За результатами вивчення стану проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в освітній теорії та практиці зроблено висновок, що організатори професійної підготовки не дотримуються принципів освітньої діяльності – зв'язку навчання з життям та наочності у процесі професійної підготовки, не здійснюють перегляд педагогічних умов, що впливає на стан сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Зміст розділу висвітлено у таких публікаціях автора: [40; 108; 110; 112; 115; 147; 187; 206].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У розділі виявлено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки; уточнено критерії, показники та рівні сформованості зазначеної готовності; розроблено змістово-функціональну модель та методику формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

2.1. Обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки

Учені пропонують різні шляхи вирішення педагогічних проблем: удосконалення систем управління освітньою діяльністю закладу освіти у цілому та його структурних підрозділів зокрема (Гр. В. Луценко, О. А. Маковська [98] та ін.); перегляд компетентностей, необхідних майбутньому фахівцю, та створення умов для їх формування (Л. Я. Бірюк [17], О. В. Діденко [46; 64], І. В. Зайцева [95], Н. В. Калинюк [64], В. П. Курок [82], Н. М. Лавриченко [86], Є. О. Лодатко [93], П. Г. Лузан [95; 96; 97], В. В. Ягупов [194; 195; 197] та ін.); перегляд прийомів розвитку в студента мотивації до навчання (А. Й. Дерев'янчук [44], В. П. Курок [81], Т. М. Мацевко [107], О. Ф. Супрун [44], Г. О. Федак [107] та ін.); запровадження проблемних завдань для активізації пізнавальної діяльності студентів (Л. В. Козуля, Гр. В. Луценко [100] та ін.) тощо. Усе це є педагогічними умовами.

З метою обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки необхідно звернутися до змісту понять «умова» та «педагогічна умова».

Поняття «умова» розглядають як необхідну обставину, що вможливає здійснення, утворення чогось чи сприяння чомусь [173, с. 718]. Філософський енциклопедичний словник тлумачить: «Умова – те, від чого залежить щось інше, що робить можливим наявність речі, стану, процесу» [38]. В. М. Полонський визначає «умови» як «сукупність змінних впливів (природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх) на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання і навчання, формування особистості» [145, с. 36]. За довідником О. Новікова, «умови – обставини, які обумовлюють появу/розвиток того чи іншого процесу» [134, с. 236]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» визначено: «Умова – правила, які існують або встановлені в тій чи іншій сфері життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь. Сукупність даних, положення, що лежить в основі чого-небудь» [25, с. 1506]. Умови є середовищем, в якому виникає, існує й розвивається те чи інше явище або процес. Поза цим середовищем вони не можуть існувати. У науці та практиці розрізняють необхідні й достатні умови. Необхідні умови є тоді, коли виникає якась дія, достатні – неодмінно викликають таку дію.

Погоджуємося в цілому з наведеними вище трактуваннями поняття «умова» і будемо розуміти її як обставину, що забезпечує формування, функціонування або розвиток якого-небудь процесу.

Для практичного вирішення проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки необхідним є добір певних педагогічних умов. Учені пропонують різні підходи до виокремлення педагогічних умов цього процесу.

У педагогіці є різні підходи до визначення змісту поняття «педагогічна умова». *Педагогічна умова* – це «така обставина чи ситуація, що впливає

(прискорює або гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, компетентностей особистості й забезпечується відповідними чинниками» [126, с. 86]. Аналізуючи термін «педагогічні умови», А. Х. Хушбахтов вважає, що вони «є основним компонентом педагогічної системи; вони повинні відображати сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища; для них характерні зміна і розвиток у часі» [184, с. 1021]. На думку В. М. Манько, педагогічна умова є взаємопов'язаною сукупністю внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність освітнього процесу та відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [103]. Під педагогічними умовами Н. І. Волкова розуміє «сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів освітнього процесу (а саме професійної практичної підготовки), від упровадження яких залежить рівень сформованості професійних умінь майбутніх фахівців» [31, с. 25]. «Педагогічні умови, – зазначають Н. В. Іпполітова і Н. С. Стерхова, – один із компонентів педагогічної системи, який відображає сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, що впливає на особистісний та процесуальний аспекти цієї системи та забезпечує її ефективне функціонування та розвиток» [61, с. 11].

У цілому погоджуючись з наведеними вище трактуваннями зазначеного поняття, вважаємо, що педагогічні умови є обставинами, які дають можливість досягнути в процесі професійної підготовки якісного формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Професійна підготовка офіцерів запасу, як вважає С. М. Морозов, «буде ефективною в разі створення на військових кафедрах закладів вищої освіти таких педагогічних умов: зміст військово-професійної освіти офіцерів запасу максимально наближений до застосування ними результатів навчання у майбутній професійній діяльності, адекватно відображає сучасні тенденції розвитку і відповідає основним напрямам модернізації військової підготовки на основі інтенсифікації методів навчання, упровадження сучасних освітніх технологій, зокрема інформаційних; здійснюється врахування загальних закономірностей

формування особистості та індивідуальних особливостей майбутніх офіцерів, розвитку в кожному з них індивідуальних здібностей, інтересів і схильностей; досягнуто готовності викладачів військових кафедр у науково-методичному, теоретичному і практичному спрямуваннях до реалізації зазначених вище вимог» [129, с. 135, 136].

На думку Є. М. Хрикова, для визначення педагогічних умов «доцільною є дослідницька технологія, яка передбачає використання методів морфологічного аналізу та експертного оцінювання. Морфологічний аналіз передбачає складання повного переліку можливих педагогічних умов, необхідних для вирішення певного педагогічного завдання. Для цього можна використовувати аналіз наукової літератури, позитивного досвіду роботи, опитування експертів» [183].

На думку Ю. Б. Мельника, з якою погоджуємося, «сучасна підготовка висококваліфікованих фахівців вимагає від вищих навчальних закладів вивчення та врахування тенденції запиту на формування компетентностей у студентської молоді» [203, с. 44], що необхідно враховувати і в процесі підготовки офіцерів запасу.

Майже у кожному закладі вищої освіти США, у більшості закладів вищої освіти країн Європи є підрозділи стратегічного планування та інституціональних досліджень. Їх завданнями є проведення опитування здобувачів, визначення рівня їх задоволеності навчанням, з'ясування того, що необхідно змінити у процесі підготовки. Врахування думок здобувачів шляхом унесення змін до змісту програми підготовки, до процесу освітньої діяльності закладу загалом здійснюється для того, щоб здобувачі залишались навчатись у закладі вищої освіти, а не надали перевагу іншому. Подібний підхід реалізовується після обговорення результатів опитувань науково-педагогічними працівниками.

Опитування дає змогу визначити загальні погляди, думки людей за тими або іншими напрямками; виявити мотивацію їхньої діяльності, систему відносин. Розрізняють такі варіанти опитування: особистісне (при безпосередньому контакті дослідника і респондента) або опосередковане (опитувальники поширюються роздавальним способом, а респонденти відповідають на них у

зручний час); індивідуальне або групове; суцільне або вибіркове. Для опитування використовується спеціальний опитувальник. Виходячи з того, що опитувальник – це розроблений відповідно до встановлених правил документ дослідження, що містить упорядковану за змістом і формою низку питань і висловлень, часто з варіантами відповідей на них, розроблення його вимагає особливої уваги, вдумливості. Доцільно, щоб опитувальник складався з таких частин:

- вступної, яка містить мету і мотивування опитування, значущість участі в ньому респондента, гарантію таємниці відповідей і чіткий виклад правил заповнення анкети;

- основної, що складається з переліку запитань, на які потрібно дати відповідь;

- соціально-демографічної, призначеної виявити основні біографічні відомості та соціальний стан респондента [52, с. 62].

Нами було розроблено опитувальник громадянина України, який навчається за програмою підготовки офіцерів запасу (Додаток А). З урахуванням регіональних особливостей та особливостей виконання завдань військовими формуваннями (відповідно, й особливостей підготовки фахівців) для дослідження було вибрано два заклади вищої освіти – Національну академію Національної гвардії України (м. Харків) та Національний авіаційний університет (м. Київ), у яких здійснюється навчання за зазначеною вище програмою. Опитування було анонімним і проводилося протягом жовтня 2017 р. В опитуванні взяли участь 685 осіб (табл. 2.1).

Перше запитання опитувальника «Визначте джерело інформації, на підставі якого Ви прийняли рішення навчатися за програмою підготовки офіцерів запасу» не має зв'язку із формуванням готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності і належить до маркетингових досліджень. Проте відповіді саме на це запитання найбільше б зацікавили керівників військових формувань та закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка офіцерів запасу. За результатами опитування встановлено, що основними джерелами інформації про можливість навчання за програмою підготовки офіцерів запасу є середовища

закладів вищої освіти, в яких респонденти є здобувачами вищої освіти (42 % відповідей), а також родичі та знайомі, що проходять військову службу (31 % відповідей) (рис. 2.1).

Таблиця 2.1

**Громадяни України, які навчаються за програмою підготовки офіцерів
запасу і взяли участь в опитуванні**

Найменування закладу вищої освіти	Кількість осіб, які взяли участь в опитуванні	Серед них			
		за статтю		за роком навчання	
		чол.	жін.	1-й	2-й
Національна академія Національної гвардії України	214	158	56	158	56
Національний авіаційний університет	471	435	36	435	36
Разом	685	593	92	593	92

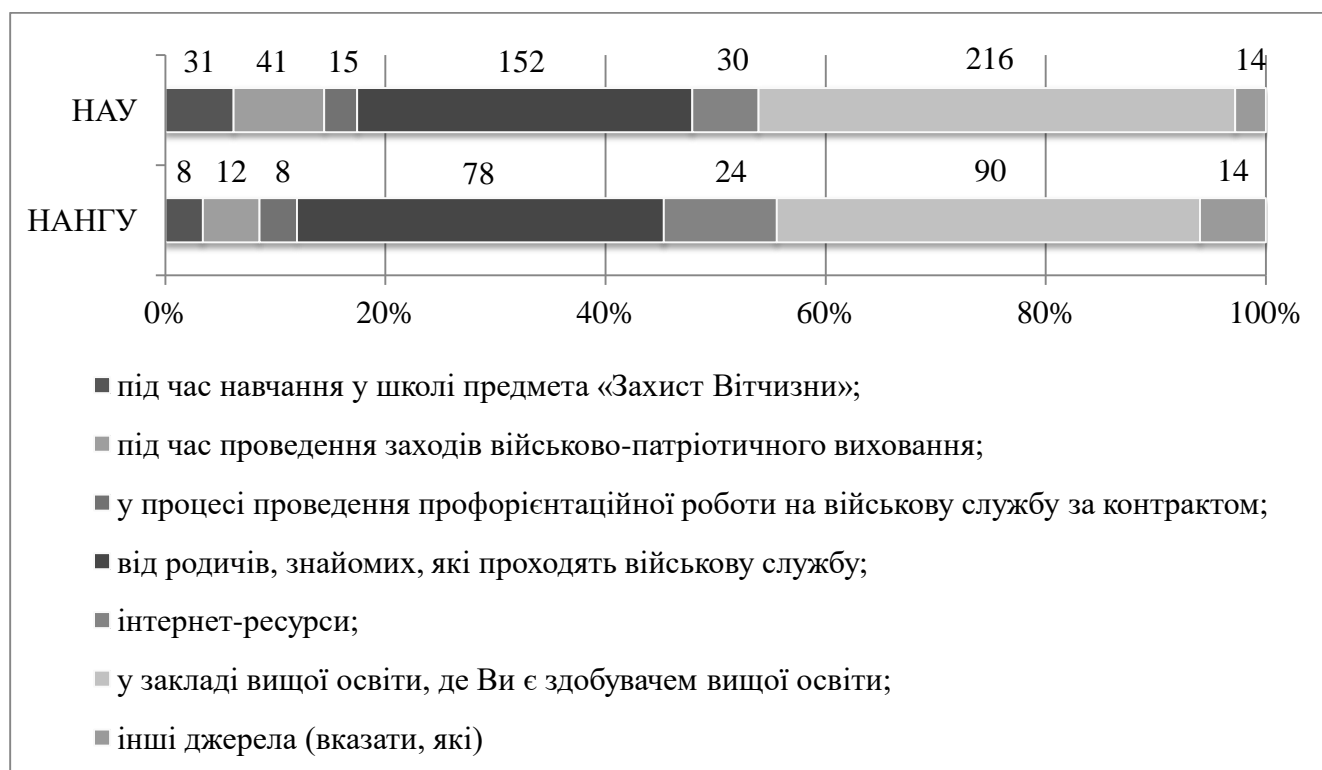

Рис. 2.1. Розподіл відповідей про джерело інформації, на підставі якого здобувачі прийняли рішення навчатися за програмою підготовки офіцерів запасу

На друге запитання опитувальника «Який мотив вплинув на прийняття позитивного рішення щодо навчання за програмою підготовки офіцерів запасу?» найбільше отримано таких відповідей: «любов до Вітчизни» – 26 %, «оригінальна, цікава професія» – 19 % (рис. 2.2).

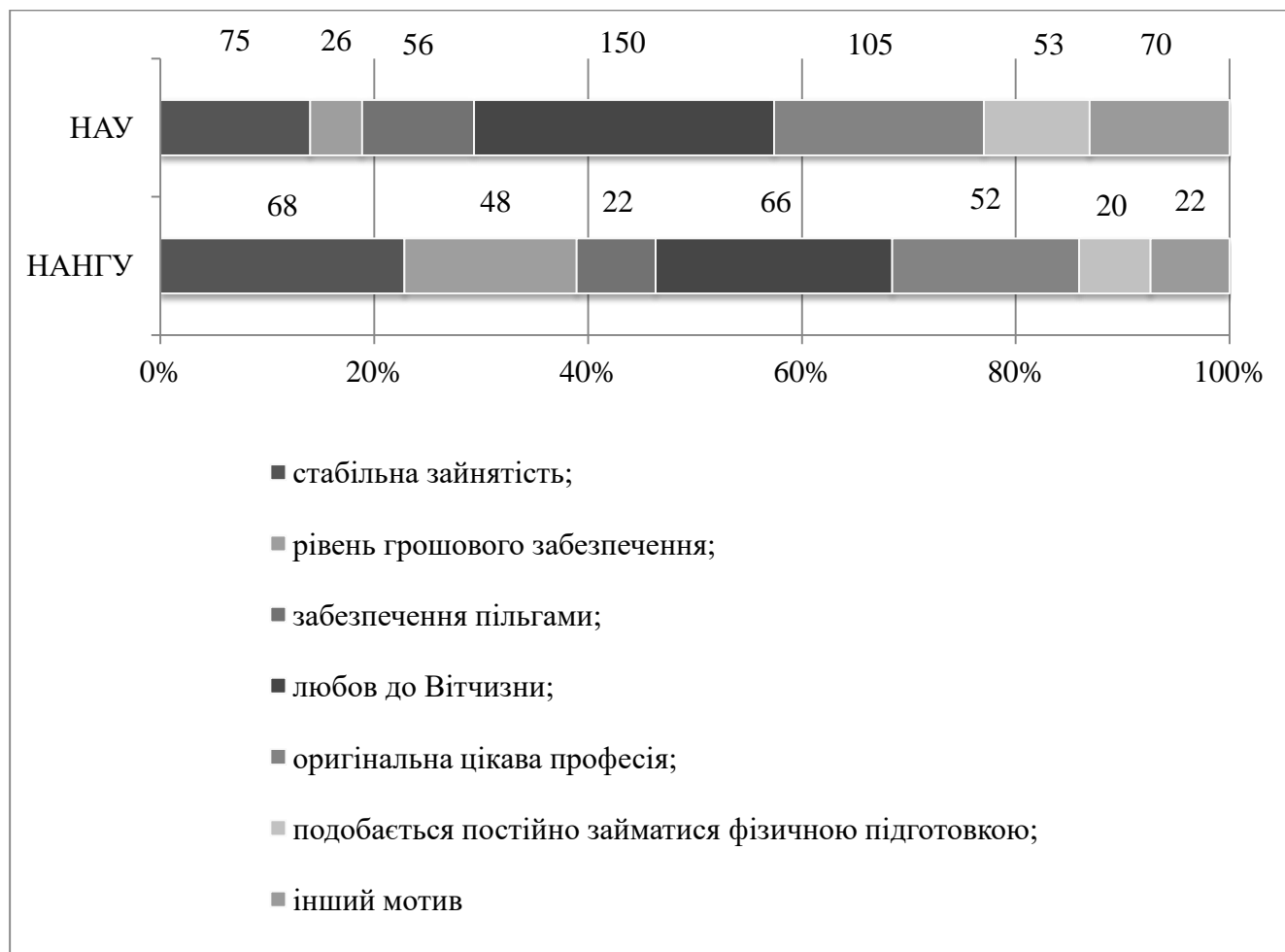

Рис. 2.2. Розподіл відповідей щодо мотиву, який вплинув на прийняття здобувачами позитивного рішення стосовно навчання за програмою підготовки офіцерів запасу

Серед інших мотивів, запропонованих здобувачами 2-го року навчання, – можливість не проходити військову службу. Проте структура відповідей на це запитання дівчат, які навчаються за програмою офіцерів запасу, суттєво відрізняється. Найбільше отримано відповідей «стабільна зайнятість» – 26 % (рис. 2.3).

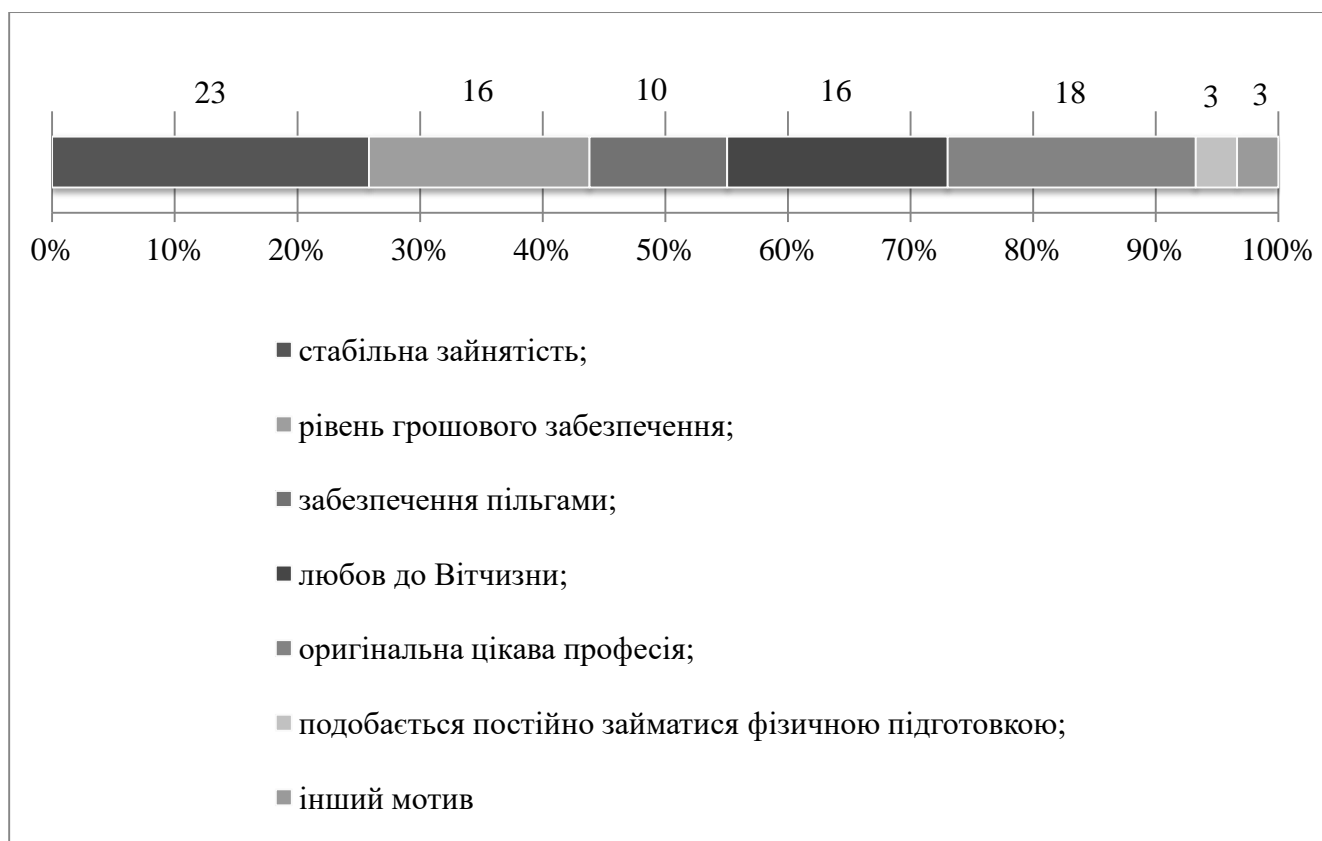

Рис. 2.3. Розподіл відповідей щодо мотиву, який вплинув на прийняття здобувачами-дівчатами позитивного рішення щодо навчання за програмою підготовки офіцерів запасу

На запитання «Чи був вибір навчатися за програмою підготовки офіцерів запасу свідомим?» найбільше одержано позитивних відповідей (84 %).

Якщо структура відповідей на попередні запитання не диференціювалася між групами здобувачів за закладами вищої освіти, то на запитання «Чому Ви обрали навчання за програмою підготовки офіцерів запасу саме в нашому навчальному закладі?» Національну академію Національної гвардії України вибрали саме за кращу навчально-матеріальну базу та за те, що в цьому закладі більше уваги приділяють практичним заняттям порівняно з іншими закладами вищої освіти (по 30 %). Половина здобувачів Національного авіаційного університету як такого вибору не здійснювала – це здобувачі освітнього ступеня «бакалавр» того самого закладу освіти, а ті, які здійснювали, – вибрали за кращу навчально-матеріальну базу (19 %) (рис. 2.4).

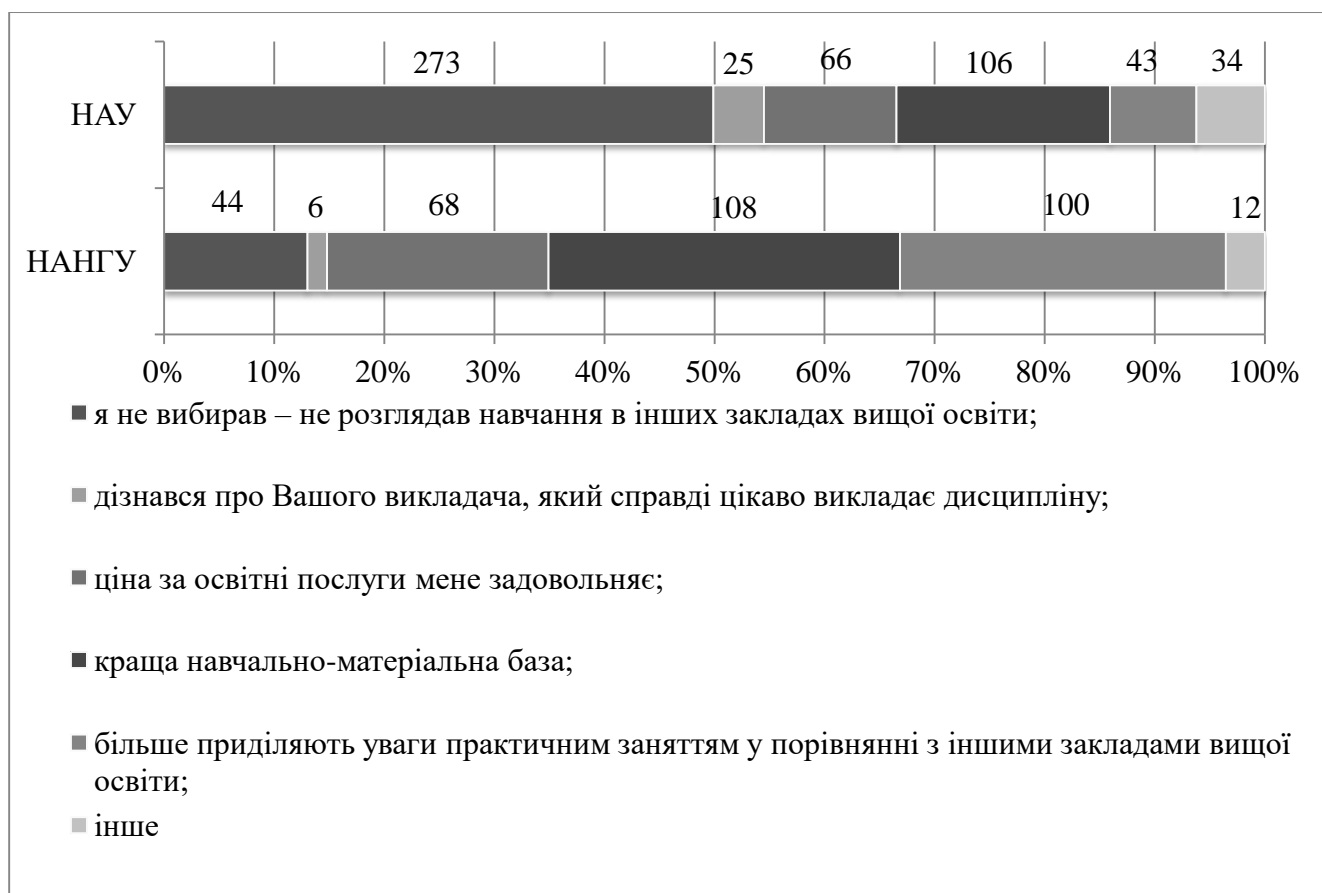

Рис. 2.4. Розподіл відповідей стосовно вибору здобувачами навчання за програмою підготовки офіцерів запасу саме у своєму закладі вищої освіти

Серед інших відповідей, запропонованих здобувачами, були такі: розташування закладу освіти, завдяки якому зручно добиратися; військово-облікова спеціальність, за якою здійснюють підготовку саме в цьому закладі освіти.

За змістом програма підготовки офіцерів запасу в цілому задовольняє 90 % респондентів Національної академії Національної гвардії України та 81 % – Національного авіаційного університету. Вони висловили побажання щодо внесення таких змін: забезпечити більш цікавими темами – 25 %; залучати окремих військових фахівців (запропоновано лише здобувачами Національного авіаційного університету) – 7 %; забезпечити кращу матеріальну базу (запропоновано в основному здобувачами Національного авіаційного університету) – 21 %; проводити заняття на базі військової частини – 34 %

(у структурі пропозицій Національної академії Національної гвардії України – 54 %); замінити деяких викладачів – 2 %.

Респонденти запропонували такі, на їхню думку, необхідні напрями вдосконалення підготовки майбутніх офіцерів запасу, які умовно можна поділити на складники, зокрема: активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу; за результатами опанування програми підготовки офіцерів запасу забезпечення можливості отримання прав водія.

У зв'язку із цим необхідно звернути увагу на те, що на період проведення опитування респонденти не знали про внесення змін до програми підготовки офіцерів запасу, а саме в структурі з'явилася первинна військово-професійна підготовка, яка проводиться після першого року навчання протягом трьох тижнів і становить практичні заняття на території військової частини.

Про стан сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності свідчать відповіді на запитання «Де Ви збираєтеся (бажаєте) проходити військову службу по завершенні навчання за програмою підготовки офіцерів запасу?». Серед опитаних 16 % виявилися не готові проходити військову службу і 26 % навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу лише тому, що ця освітня послуга дає змогу бути більш мобільним на ринку праці. Тобто фактично 42 % опитаних виявилися не готові проходити військову службу. Для проходження військової служби готові 54 % респондентів (у Збройних силах України – 10 %, у Національній гвардії України – 12 %, у Прикордонній службі України – 6 %, у Службі безпеки України – 19 %, у резерві одного з військових формувань – 7 %). Також варто звернути увагу на те, що серед здобувачів кафедри військової підготовки Національного авіаційного університету, які здійснюють підготовку фахівців для Збройних сил України, у Збройних силах

України планують проходити службу лише 13 %, а серед здобувачів Національної академії Національної гвардії України у Національній гвардії України – 28 %. Серед респондентів 4 % збираються проходити службу в правоохоронних органах (військова прокуратура, Національна поліція). Більш детальну інформацію із цього питання подано на рис. 2.5.

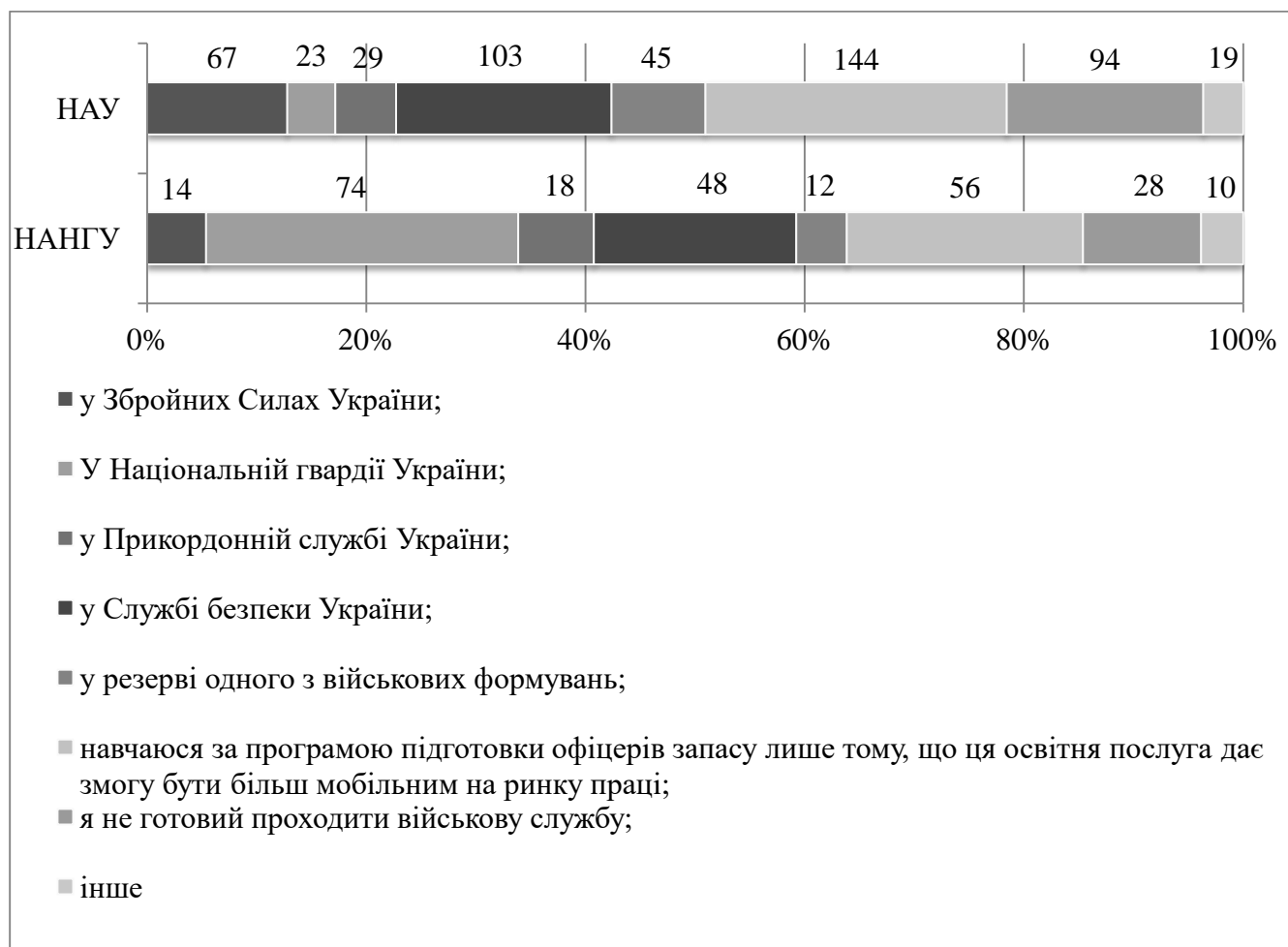

Рис. 2.5. Розподіл відповідей про бажання здобувачів проходити військову службу після завершення навчання за програмою підготовки офіцерів запасу

Друга частина опитувальника спрямована на вивчення мотивів освітньої діяльності здобувачів освіти (за методикою Б. Пашнева) [89]. Ця частина опитувальника дає змогу методом вибору з пари вивчити ставлення здобувачів освіти до восьми основних мотивів освітньої діяльності та виявити мотиви, яким вони надають перевагу. Результати опитування відображені на рис. 2.6.

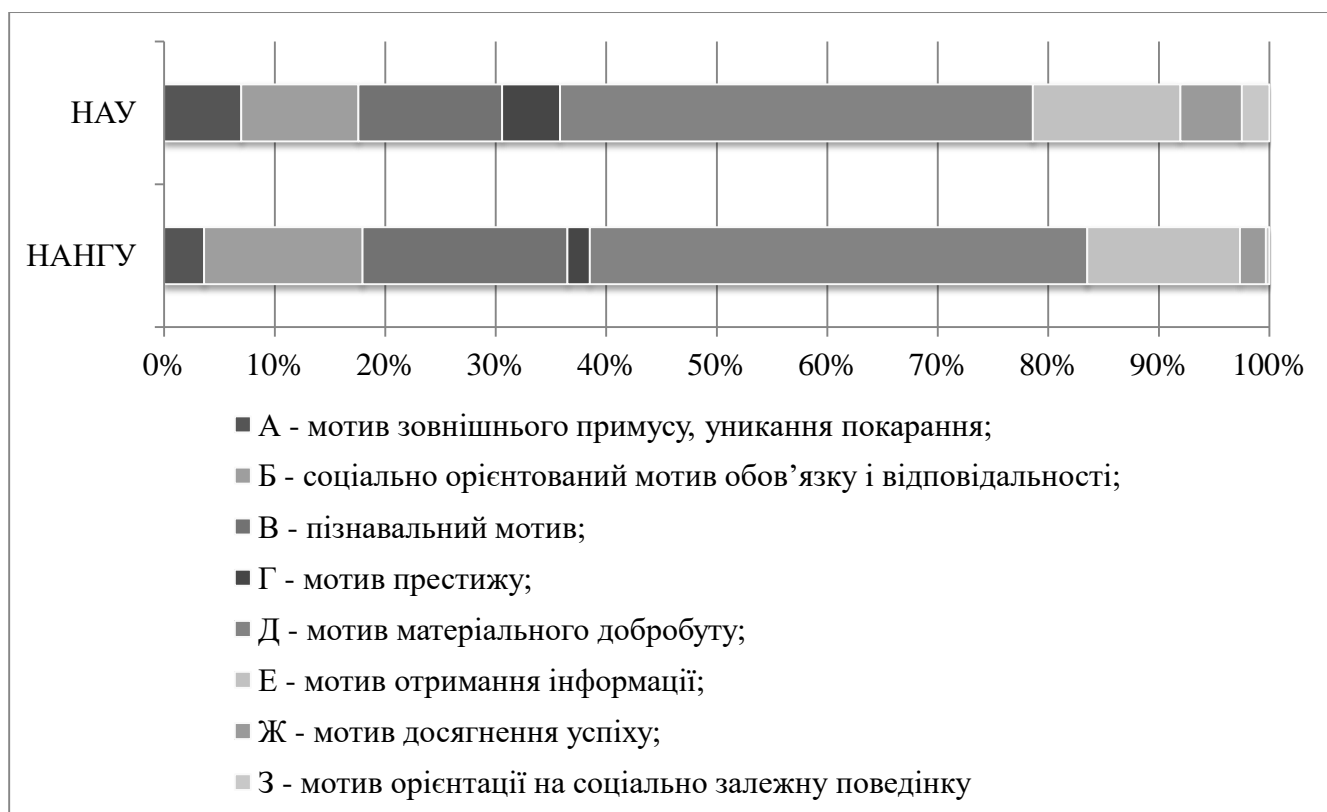

Рис. 2.6. Розподіл відповідей здобувачів про мотиви їхньої освітньої діяльності (за методикою Б. Пашнева)

Необхідно звернути увагу, що отримані відомості не збігаються з відповідями на друге запитання опитувальника «Який мотив вплинув на прийняття позитивного рішення щодо навчання за програмою підготовки офіцерів запасу?» (див. рис. 2.2). У більшості опитаних основним виявився мотив поліпшення матеріального добробуту (у 45 % респондентів Національної академії Національної гвардії України та у 43 % респондентів Національного авіаційного університету). Основним мотивом у 28 % опитаних виявився пізнавальний, або мотив отримання інформації. І лише у 12 % визначено соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності як основний.

Отже, вагома частина здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, не готова займатися службово-бойовою діяльністю надалі, а педагогічні умови сформовано за результатами обробки відповідей на шосте запитання опитувальника: «Запропонуйте необхідні напрями розвитку підготовки

за програмою офіцерів запасу» (Додаток А). Респондентами запропоновано такі, на їхню думку, необхідні напрями вдосконалення підготовки майбутніх офіцерів запасу, які умовно можна поділити на складники, зокрема: активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу; за результатами опанування програми підготовки офіцерів запасу забезпечення можливості отримання прав водія [111]. Особовий склад кафедр військової підготовки закладів вищої освіти було ознайомлено з результатами дослідження, і науково-педагогічні працівники погодилися з виявленими педагогічними умовами.

Теоретично обґрунтуємо виявлені педагогічні умови формування й розвитку готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності.

Перша педагогічна умова – *активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу.*

Для обґрунтування наведеної педагогічної умови доцільно процитувати Є. І. Брижатога: «Основою для якісного виконання службових обов'язків, як показує досвід проведення антитерористичної операції, є вміння діяти в нестандартних, екстремальних ситуаціях. Цьому питанню сьогодні приділяють значну увагу під час підготовки військових фахівців. Аналіз літератури із цієї проблеми показує, що ще немає єдиної теорії, яка змогла описати особливості психічної діяльності та поведінки людини у нестандартних, екстремальних умовах. У ході навчання та психологічної підготовки офіцерів запасу детально інформують про особливості та умови майбутньої бойової діяльності під час проведення занять, про виконання завдань, налаштування їх до умов, наближених до бойових, та про шляхи їх вирішення. Під час занять моделюються загальна картина бойових дій і психологічна модель бойової діяльності підрозділу та

військовослужбовця в цілому. У ході такого роду навчальних занять з офіцерами запасу поступово формується психологічний механізм боротьби з невпевненістю та страхом, для цього недостатньо лише знання психологічних факторів впливу на військовослужбовців, але й потрібна вміла робота командирів щодо організації виховної роботи у підрозділі» [22].

Незважаючи на важливість проведеного Ю. Г. Корнійчуком дослідження [77], воно втрачає свою актуальність у зв'язку зі зміною способу комплектування військових формувань на контрактний. Майбутньому офіцеру запасу необхідно формувати свою готовність до організації виховної діяльності не лише з військовослужбовцями строкової служби, а й із військовослужбовцями за контрактом та, у разі мобілізації, з військовослужбовцями, що проходять військову службу в запасі. Особливості формування такої готовності полягають у віковій різниці між майбутніми підлеглими особового складу, у різниці досвіду їхньої службово-бойової діяльності тощо. Неспроможність керування підрозділом, невиконання службово-бойового завдання – основні причини занепокоєння майбутнього офіцера запасу.

Науковець Н. В. Берестецька досліджує проблему підготовки майбутніх офіцерів до професійного спілкування, яка «полягає у тому, що специфіка їхньої професійної діяльності та бар'єри професійного спілкування спричиняють певні труднощі. Як показує практика, майбутні офіцери не вміють сформулювати власну думку, захистити своє твердження, мають недостатні ораторські здібності, недостатньо знають рольові ситуації, які відображають майбутню службову діяльність» [12, с. 1].

На думку Т. Г. Павлюка, з-поміж інноваційних технологій, що сприяють розвитку навичок роботи з персоналом майбутніх офіцерів, досить продуктивним є контекстне навчання, коли науково-педагогічні працівники в аудиторних умовах здійснюють моделювання обставин, змісту та динаміки реальної професійної ситуації у роботі з персоналом. Моделювання квазіпрофесійної діяльності майбутніх офіцерів можливе завдяки проведенню ділових та рольових ігор, використанню кейс-технології, моделюванню реальних проблемних ситуацій,

застосуванню контекстуалізованих діалогів, проведенню інформаційних та інтерактивних лекцій, диспутів та дебатів тощо [139, с. 181].

На важливість застосування комплексного підходу до вогневої підготовки з використанням інноваційних технологій звертають увагу В. І. Семенюк, О. Ю. Лавров, М. В. Гришин, М. М. Руденко, А. М. Кравчук [74] та інші вчені.

У результаті проведеного дослідження А. І. Яворським встановлено, «що рівень фізичної підготовленості офіцерів-випускників кафедр підготовки офіцерів запасу за вправами загальної фізичної підготовленості та військово-прикладними навичками є достовірно нижчим порівняно з випускниками вищих військових навчальних закладів. Це свідчить про недостатню ефективність чинної програми фізичної підготовки» [189, с. 75]. Проблеми професійно-особистісної фізичної підготовки майбутніх офіцерів студіюють у багатьох працях галузі педагогічних наук [15; 21; 104; 165; 171; 190].

У процесі підготовки офіцерів запасу фізична підготовленість студентів у базовому закладі вищої освіти формується тільки під час занять із фізичного виховання, змістом яких не передбачено застосування вправ військово-прикладного характеру. А програма підготовки офіцерів запасу не передбачає проведення занять із фізичної підготовки будь-якої спрямованості. Як наслідок – офіцери, призовані до лав військових формувань України, не володіють навичками та вміннями виконувати такі вправи військово-прикладного характеру, як: подолання перешкод, рукопашний бій, кидання гранати на точність і дальність, марш-кидок тощо. Відповідно, й рівень їхньої фізичної підготовленості є незадовільним. Із метою підвищення рівня фізичної підготовленості студентів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, та адаптації майбутніх офіцерів до виконання завдань за призначенням ученими О. М. Боярчуком і В. М. Романчуком запропоновано «упровадити заняття з прикладної фізичної підготовки 2 години на тиждень за розкладом занять упродовж усього навчання; включити до програми випускних іспитів екзамен з фізичної підготовки, до змісту якого мають увійти вправи, що характеризують загальну та прикладну фізичну підготовленість випускників» [21, с. 38].

Друга педагогічна умова – посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини).

Практичне заняття – це вид навчального заняття, під час якого науково-педагогічний працівник організовує засвоєння здобувачем теоретичних положень навчальної дисципліни шляхом виконання спеціально сформульованих завдань і сприяє формуванню в них умінь і навичок практичного застосування цих теоретичних положень. На важливості дослідження специфіки проведення практичних занять з майбутніми офіцерами запасу акцентовано увагу в працях О. М. Маслія, М. А. Бутніка [105] та інших учених.

Проведення практичних занять із розділів програми на територіях військових частин сприяє наданню майбутнім офіцерам запасу більш повної інформації про умови військової служби.

Підвищенню якості практичної підготовки військових фахівців на основі впровадження в освітній процес систем імітації бойової реальності, тренажерних і моделюючих комплексів приділяє увагу В. О. Єрмаков: «На сучасному етапі одним із основних напрямів організації освітнього процесу є впровадження сучасних інформаційних технологій, надання викладачам сучасного ефективного інструменту навчання, зниження умовності тактичних занять шляхом створення умов двостороннього бою, забезпечення формування навичок керування підрозділами, організації взаємодії в сучасному бою, повного використання можливостей озброєння й військової техніки під час вирішення тактичних завдань, підвищення інтенсивності і результативності занять, можливості одержувати об'єктивні відомості про рівень тактичної підготовки, зменшити витрати засобів у процесі освоєння й експлуатації зразків озброєння й військової техніки» [51, с. 41, 42].

Третя педагогічна умова – залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу – сприяє засвоєнню матеріалу на більш високому професійному рівні та проведенню профорієнтаційної роботи.

Перспективними дослідженнями, на думку О. В. Діденка, яку ми вважаємо слушною, є проведення досліджень якості підготовки майбутніх офіцерів запасу в закладах вищої освіти із залученням досвідчених офіцерів – учасників АТО та ООС в Донецькій та Луганській областях. Він вважає, що це визначатиме подальші напрями навчання, виховання, їх зміст [46]. Учені В. В. Баришніков та О. К. Неймирок також пропонують залучати до викладання навчального матеріалу з військово-медичної підготовки медичних фахівців, бажано тих, які мають бойовий досвід [6, с. 151].

У вищих військових навчальних закладах такий підхід стає популярним у підготовці курсантів. Організатори освітнього процесу, науково-педагогічні працівники заздалегідь домовляються з практиками про проведення занять за темами, в яких вони є фахівцями, ознайомлюють їх із навчально-методичним забезпеченням. Завдання практика – супроводжувати інформацію викладача прикладами реальних подій із теми заняття.

Обґрунтовані педагогічні умови цілком відповідають властивостям, які визначив Є. М. Хриков [183], а саме:

- спрямованість на організацію педагогічної діяльності, зокрема на її практичний та нормативний складники;
- спрямованість на підвищення ефективності педагогічної діяльності;
- педагогічні умови не можуть суперечити прояву педагогічних закономірностей, принципів та правил;
- їх обґрунтування передбачає поєднання емпіричних та теоретичних процедур наукового дослідження;
- відповідність вимогам наукової новизни;
- імовірнісний характер забезпечення результату педагогічної діяльності;
- локальний характер застосування.

Отже, розроблено методичні рекомендації щодо проведення опитування громадянина України, який навчається за програмою підготовки офіцерів запасу, з метою визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямів

розвитку цієї програми. За результатами дослідження мотивації вступу громадян України на навчання за програмою підготовки офіцерів запасу (вивчення мотивів освітньої діяльності здобувачів освіти за методикою Б. Пашнєва) у 43 % респондентів основним виявився мотив поліпшення матеріального добробуту, у 28 % – пізнавальний мотив, або мотив отримання інформації, і лише у 12 % – соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності. Серед опитаних 42 % виявилися не готові займатися службово-бойовою діяльністю надалі.

Аналіз наукової літератури та результати дослідження дають підстави зробити висновок, що ефективність дієвості формування й розвитку готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності залежить від реалізації таких педагогічних умов:

- активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу;
- посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини);
- залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.

2.2. Змістово-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки

Теорія експерименту пов'язана з вивченням лише формалізованої частини експерименту, і успіх тут цілком визначається розробленістю теорії та рівнем підготовки експериментатора у межах цієї теорії. Варто зазначити при цьому, що формалізована частина експерименту досить значна і має тенденцію до розширення. Як і будь-яка інша, теорія експерименту вивчає не реальний об'єкт, а його модель. Проблема вибору моделі дуже важлива для будь-якої науки, адже

найточнішим є вирішення завдання, пов'язаного з правильно вибраною моделлю, яка розкриває справжній стан речей у реальній ситуації. Водночас теорія планування експерименту не вирішує завдання побудови моделі досліджуваного явища. Розв'язанням цієї проблеми займаються спеціальні дисципліни, при цьому важливо мати глибокі знання про об'єкт дослідження. У межах теорії експерименту можливі лише ті чи інші наближення до вирішення цього завдання.

Реалізація системного підходу в цьому дослідженні та використання моделювання передбачають комплексність і цілісність формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, визначення механізмів зазначеного феномену та встановлення різноманітних зв'язків. Науковці (Є. О. Лодатко [91; 92; 94], В. І. Міхеєв [122], В. М. Монахов [128], А. А. Остапенко [137], В. А. Ясвін [198] та ін.) розглядають моделювання як одну з основних категорій теорії пізнання. Поняття «*модель*» (лат. *modus* – міра, зразок) у довідниках і наукових працях визначають як конструкцію, компонентами якої є об'єкт-оригінал [140, с. 221]. Оксфордський словник тлумачить цей термін широко: «Модель – образ (у тому числі умовний або уявний – зображення, опис, схема, креслення, графік, план, карта тощо) або прообраз (зразок) якого-небудь об'єкта або системи об'єктів («оригінала» даної моделі), що використовується за певних умов як їх «заступник» або «представник»» [136]. В економічному енциклопедичному словнику зазначено, що «модель – наближений аналог досліджуваних об'єктів, подій і процесів, який відбиває сутнісні ознаки та властивості об'єкта, що моделюється, у процесі його пізнання, дає нові знання про об'єкт-оригінал» [50]. *Педагогічна модель* – уявна система, що імітує чи відображає певні властивості, ознаки, характеристики об'єкта дослідження або принципи його внутрішньої організації чи функціонування і репрезентується у вигляді культурної форми, що притаманна певній соціокультурній практиці [91].

У нашому дослідженні «об'єкт-оригінал» – це професійна підготовка, яка організовується і проводиться вищим військовим навчальним закладом або військовим навчальним підрозділом закладу вищої освіти і спрямована на формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової

діяльності. Будь-яку модель для оцінювання її відповідності об'єкту треба перевіряти на повноту врахованих чинників, які впливають на розвиток процесів, що досліджуються. Модель будь-якого процесу спрощує уявлення про внутрішню поведінку системи у заданих умовах. Під час моделювання процесів необхідне чітке уявлення базисних елементів моделей, якими є процедури і параметри. «Економічний словник» визначає моделювання як «метод досліджень соціально-економічних явищ і процесів, формування й прийняття управлінських рішень. Моделювання ґрунтується на заміщенні реальних об'єктів їх умовними образами, аналогами» [56, с. 190]. На думку В. І. Міхеєва, моделювання у педагогіці як метод пізнання педагогічного явища дозволяє оцінювати зв'язки і співвідношення між характеристиками стану різних елементів освітнього процесу на різних рівнях їх опису і вивчення [122, с. 8]. Як визначає О. Дубасенюк, «особливістю моделювання педагогічної освіти є те, що модель майбутнього стану невизначена, багатогранна та змінюється на шляху досягнення мети. Мета моделювання розвитку – це вибір ефективного управління змінами, коли в процесі самореалізації змінюється педагогічна освіта та критерії її оцінювання. Моделювання є невіддільним планом забезпечення безпосередньої єдності навчання та наукових досліджень у педагогічному процесі» [156, с. 13].

Погоджуємося з думкою вчених, що моделювання в педагогічному дослідженні є динамічним процесом на шляху досягнення поставленої мети в умовах єдності навчання та наукових досліджень об'єкта-оригіналу. Мета проведення моделювання – розроблення моделі формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

За результатами аналізу наукової літератури [91; 92; 94; 122, с. 7, 8; 128, с. 14–19] можемо стверджувати, що моделювання здійснювалося за такими етапами:

- вибір методологічних засад дослідження;
- постановка завдань стосовно формування у майбутніх офіцерів запасу готовності до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки;
- визначення ознак досліджуваного освітнього процесу для моделювання;
- уточнення зв'язків між основними елементами освітнього процесу;

– конструювання моделі формування у майбутніх офіцерів запасу готовності до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки у вигляді схеми;

– експериментальне запровадження моделі формування у майбутніх офіцерів запасу готовності до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, аналіз результатів.

Учений Є. О. Лодатко виділяє такі типи педагогічних моделей [92, с. 70, 71]:

– змістові – це тип педагогічних моделей, для яких предмет моделювання становить зміст досліджуваного педагогічного об'єкта, що утворюється сукупністю певних атрибутів (властивостей, ознак, характеристик тощо);

– структурні – це тип педагогічних моделей, для яких предмет моделювання становить структура досліджуваного педагогічного об'єкта;

– функціональні – це тип педагогічних моделей, для яких предмет моделювання становить орієнтованість досліджуваного об'єкта на реалізацію певних педагогічно значущих функцій.

З огляду на зазначене спроектовано змістово-функціональну модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки (рис. 2.7). Вона схематично відображує сутнісні ознаки і дає нові знання про формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, складається з таких блоків: методологічно-цільового, організаційно-змістового та результативно-оцінного. Охарактеризуємо змістове наповнення та взаємозв'язки кожного з виділених нами блоків зазначеної моделі.

Методологічно-цільовий блок окреслює основну мету – формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Мета поєднує всі основні компоненти, впливає на процес створення моделі, визначає особливості змісту організації й реалізується через засоби, форми і методи освітнього процесу вищого військового навчального закладу або військового навчального підрозділу закладу вищої освіти.

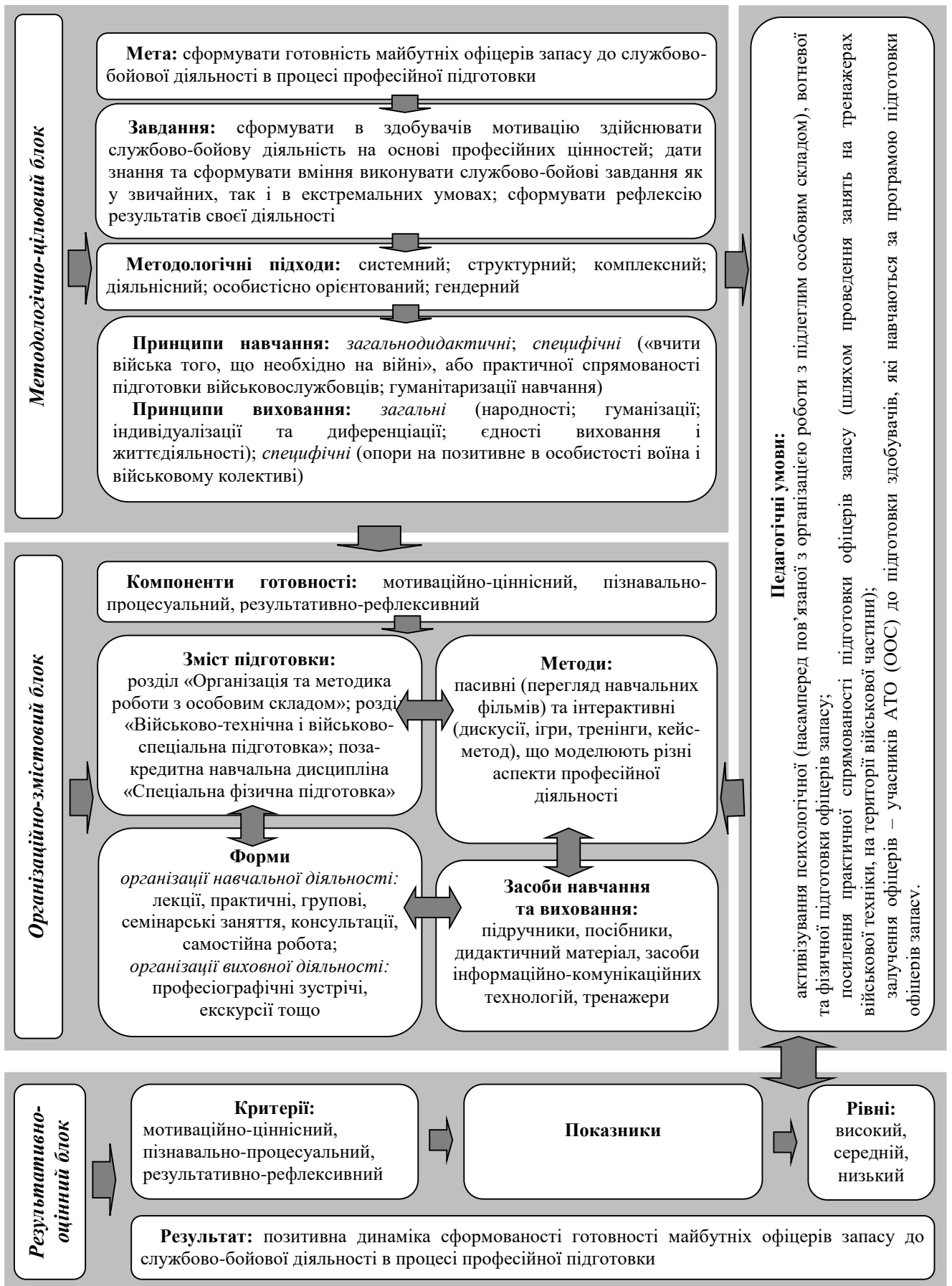

Рис. 2.7. Змістово-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки

Реалізація мети професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу і досягнення належного рівня сформованості в них готовності до службово-бойової діяльності можливі у процесі дотримання педагогічних умов як складника змістово-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, що детально схарактеризовані й обґрунтовані у підрозділі 2.1 дисертації.

Досягнення зазначеної мети передбачає реалізацію завдань дослідження, які її конкретизують, а саме сформувані у здобувачів:

- загальнолюдські, загальнонаціональні й моральні цінності та мотивацію до здійснення службово-бойової діяльності;
- готовність до пізнання процесу службово-бойової діяльності;
- усвідомлення результативності своєї діяльності і прагнення до її вдосконалення, спроможність керувати своїми емоційно-вольовими процесами в умовах різких змін службово-бойової діяльності.

Цей блок є методологічними засадами формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, охоплює вихідні методологічні положення, а саме застосування системного, структурного, комплексного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, гендерного *підходів*. Підґрунтям формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки слугують такі провідні принципи навчання, як загальнодидактичні та специфічні («вчити війська того, що необхідно на війні», або практичної спрямованості підготовки військовослужбовців; гуманітаризації навчання) й принципи виховання, такі як загальні (народності; гуманізації; індивідуалізації та диференціації; єдності виховання і життєдіяльності) та специфічні (опори на позитивне в особистості воїна і військовому колективі).

Наведений комплекс загальнодидактичних і специфічних принципів, що лежать в основі формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, становить взаємопов'язану систему, в якій зазначені вище принципи тісно взаємодіють. Вважаємо, що лише

за умови їх реалізації можна домогтися позитивних результатів стосовно сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Організаційно-змістовий блок сприяє гармонійній взаємодії всіх суб'єктів формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Суб'єктами формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки в аспекті дослідження визначено заклади вищої освіти, військові частини, науково-педагогічних працівників, офіцерів, здобувачів.

Організаційно-змістовий блок охоплює:

1. Компоненти готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-процесуальний, результативно-рефлексивний), що детально схарактеризовані у підрозділі 1.2 дисертації.

2. Зміст підготовки (розділ програми «Організація та методика роботи з особовим складом»; розділ програми «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка»; позакредитна навчальна дисципліна «Спеціальна фізична підготовка»).

До розділу програми «Організація та методика роботи з особовим складом» були додані змістові модулі, за якими військовослужбовці Національної гвардії України щороку проходять навчання та підвищення кваліфікації за кордоном у закладах вищої освіти та спеціалізованих центрах держав-членів та партнерів НАТО в рамках Програми професійного розвитку Україна – НАТО. Головна мета програм, які пропонують міжнародні фахівці альянсу, – надати українським військовослужбовцям інформаційну базу та практичні навички для їх реалізації під час виконання своїх функціональних обов'язків. Серед них: «Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство».

До розділу програми «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» була додана лекція з принципів дій і процесів, на яких ґрунтується

робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки, відпрацювання завдань на тренажерах БТР-4Е, ПТРК та ПЗРК, а також відпрацювання завдань у мультимедійному тирі.

3. Форми організації навчальної діяльності (лекції, практичні, групові, семінарські заняття, консультації, самостійна робота) та організації виховної діяльності майбутніх офіцерів запасу (професіографічні зустрічі, екскурсії тощо).

4. Засоби навчання та виховання: підручники, посібники, дидактичний матеріал, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, тренажери.

5. Методи підготовки майбутніх офіцерів запасу (пасивні (перегляд навчальних фільмів) та інтерактивні (дискусії, ігри, тренінги, кейс-метод, які моделюють різні аспекти професійної діяльності)).

Результативно-оцінний блок. Будь-яка педагогічна модель, що передбачає педагогічні вимірювання, має містити обґрунтування [91]:

- необхідності визначення тих модельних характеристик (параметрів), які є інваріантами для вимірювань;
- достатності вибраних модельних характеристик (параметрів) для забезпечення коректності вимірювань;
- вибору вимірювальних процедур, що можуть забезпечити коректність вимірювань;
- смислової відповідності вимірювальних процедур тим модельним характеристикам (параметрам), які вибрані для вимірювання;
- методів, придатних для коректної оброблення результатів вимірювань;
- вибору серед цих методів оброблення результатів такого методу, який дає можливість подання інформації у вигляді, придатному для їх докладної змістовної інтерпретації.

Реалізація виділених нами складників за блоками змістово-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки сприятиме досягненню успішного результату, описаного в результативно-оцінному блоці. Цей блок містить критерії (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-процесуальний, результативно-

рефлексивний) та відповідні їм показники, рівні сформованості готовності (високий, середній, низький), за допомогою яких і визначається результативність професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу (позитивна динаміка сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки).

Передумовою визначення ефективності формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки є визначення критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, розроблення інструментарію для діагностування зазначеного феномену.

Як тлумачить термінологічний словник, «критерії якості педагогічної діяльності – це ознаки, за якими визначається ступінь відповідності педагогічної діяльності визначеним цілям, встановленим стандартам, нормам. Критерії якості педагогічної діяльності забезпечують якісну характеристику педагогічної діяльності через кількісну міру досягнення проектованої мети» [175, с. 84]. «Академічний тлумачний словник української мови» визначає: «Критерій є підставою для оцінювання, визначення або класифікації чогось; є мірилом. Критерієм правильності теоретичних висновків є практика» [2]. Схоже тлумачення терміна знаходимо у тлумачному словнику Д. М. Ушакова: «Критерій – ознака, на підставі якої проводиться оцінювання, визначення, класифікація чогось, мірило» [176]. Подібне тлумачення подає й В. Т. Бусел: «Критерій – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [25, с. 588].

Отже, під поняттям «*критерій*» (від грец. *kriterion* – засіб, судження) розуміють певні ознаки, на підставі яких здійснюються оцінювання якості (норми, вимоги), визначення або класифікація певних об'єктів, простежуються зміни в розвитку; складник діагностики кінцевих результатів досягнутого рівня знань особистості.

Для оцінювання сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки пропонуємо використовувати критерії, однойменні компонентам: мотиваційно-ціннісний,

пізнавально-процесуальний, результативно-рефлексивний. Розглянемо сутність визначених нами критеріїв.

Мотиваційно-ціннісний критерій виявляє: усвідомлення потреби у здійсненні службово-бойової діяльності; наявність ціннісного ставлення до службово-бойової діяльності.

Пізнавально-процесуальний критерій характеризує ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, уміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності.

Результативно-рефлексивний критерій виявляє здатність до самооцінювання та рефлексії результатів своєї діяльності.

Ефективність здійснення професійної підготовки, спрямованої на формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, яка визначається за допомогою зазначених вище критеріїв, передбачає застосування показників. «Академічний тлумачний словник української мови» визначає: «Показник – наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; досягнення в чому-небудь» [2]. У тлумачному словнику Д. М. Ушакова подано схоже визначення: «Показник – явище чи подія, за яким можна робити висновки про перебіг якогось процесу» [176]. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» різнобічно характеризує термін «показник», зокрема як «свідчення, доказ, ознаку чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь; явище або подію, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу» [25, с. 1024].

Отже, *показники* – це докази, характерологічні ознаки певного аспекту критерію. Критеріям сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності найбільше відповідають такі показники:

1) мотиваційно-ціннісному – мотивація здійснювати службово-бойову діяльність; професійні цінності;

2) пізнавально-процесуальному – знання та вміння виконувати службово-бойові завдання; знання та вміння реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах;

3) результативно-рефлексивному – здатність до самооцінювання; здатність до рефлексії.

Наведені критерії та показники є вхідними даними для визначення рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. «Академічний тлумачний словник української мови» дає таке визначення: «Рівень – ступінь якості, величина тощо, досягнуті у чому-небудь» [2]. Тлумачний словник Д. М. Ушакова формулює аналогічне тлумачення: «Рівень – ступінь, що характеризує якість, висоту, величину розвитку чого-небудь» [176]. В. Т. Бусел подає схоже визначення терміна «рівень» як «ступінь якості, величина, досягнуті в чому-небудь. Ступінь чиєїсь освіти, культури, підготовки» [25, с. 1223]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» «сформованість» визначається як стан і властивості, що сформовані, набули певної форми, вигляду, якості в процесі розвитку [25, с. 1420].

На основі аналізу наукової літератури щодо уточненого змісту поняття «готовність майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки» та визначених компонентів структури готовності нами схарактеризовано *рівні готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності* (високий, середній, низький). Тобто готовність майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки вимірюється за порядковою шкалою.

Високий рівень. Здобувач усвідомлює потреби у здійсненні службово-бойової діяльності, йому притаманне ціннісне ставлення до неї. Ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу високий, здобувач уміє використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності. Здатний до самооцінювання та рефлексії, адекватно оцінює свої якості, необхідні для здійснення службово-бойової діяльності, здатний до рефлексії результатів своєї діяльності.

Середній рівень. Здобувач не усвідомлює потреби у здійсненні службово-бойової діяльності, проте цінує таку діяльність і сумнівається щодо своїх намірів проходити військову службу на посадах офіцерів. Ступінь оволодіння знаннями

за програмою підготовки офіцерів запасу середній, ті знання, які засвоїв, здобувач уміє використовувати у службово-бойовій діяльності. Здатність до самооцінювання та рефлексії невисока, адекватно оцінює свої якості, необхідні для здійснення службово-бойової діяльності, знає свої слабкі сторони і прагне до самовдосконалення, саморозвитку, здатність до рефлексії результатів своєї діяльності є слабкою.

Низький рівень. Здобувач не усвідомлює потреби у здійсненні службово-бойової діяльності, не цінує таку діяльність і не має намірів проходити військову службу на посадах офіцерів. Ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу низький, здобувач не вміє використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності. Не здатний до самооцінювання та рефлексії, неадекватно оцінює свої якості, необхідні для здійснення службово-бойової діяльності, не здатний до рефлексії результатів своєї діяльності.

Відповідно до визначеної структури, критеріїв, показників сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки було дібрано інструментарій для діагностування рівнів сформованості цього особистісного утворення (табл. 2.2).

Співробітниками Національної академії Національної гвардії України розроблено психодіагностичний комплекс «Психодіагностика» версії 2.0, призначений для проведення психодіагностичного тестування респондентів, оброблення результатів тестування, їх зберігання. Програма дозволяє зберігати і переглядати результати як за певним тестом, так і за певним респондентом або групою респондентів. Крім того, у процесі тестування формуються кілька шкал прийняття рішення – шкала загального бала і шкала груп придатності, 5-бальна шкала прогнозування успішності респондентів за різними спеціальностями та 226-бальна шкала прогнозування ефективності виконання службового завдання [158].

Серед методик, що ввійшли до комплексу, у процесі оцінювання компонентів готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки використовувалися такі:

Таблиця 2.2

**Діагностичні методики оцінювання сформованості компонентів готовності
майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі
професійної підготовки**

Компонент / Критерій	Показник	Діагностична методика	Рівень	
Мотиваційно-ціннісний	Мотивація здійснювати службово-бойову діяльність	«Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору»	Високий Низький	
		Адаптований опитувальник Е. Зеєра «Професійні наміри»	Високий Середній Низький	
		ОДАНІ-2	Високий Середній Низький	
	Професійні цінності	Опитувальник термінальних цінностей (І. Г. Сенін)	Високий Низький	
	Пізнавально-процесуальний	Знання та вміння виконувати службово-бойові завдання	Результати контролю навчальних досягнень	Високий Середній Низький
			Знання та вміння реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах	Методика «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності»
Методика «Психологічна готовність до ризику»		Високий Середній Низький		
Результативно-рефлексивний		Здатність до самооцінювання	«Прогресивні матриці Равена»	Високий Низький
	Методика «Самооцінка структури темпераменту» (Б. М. Смірнов)		Високий Низький	
	Здатність до рефлексії	Методика «Самооцінка особистості»	Високий Низький	
		Методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (Н. М. Фетискін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов)	Високий Середній Низький	

1) визначення особливостей мотивації вибору саме професії військовослужбовця – «Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору»;

2) дослідження загальних здібностей, що визначають можливість оволодіння будь-якою діяльністю, – «Прогресивні матриці Равена»;

3) дослідження особливостей темпераменту – методика «Самооцінка структури темпераменту» (Б. М. Смірнов).

Роботу користувача під час тестування у психодіагностичному комплексі «Психодіагностика» версії 2.0 відображено у Додатку Б. У таблицях 2.3, 2.4, 2.5 продемонстровано обробку й інтерпретацію результатів за згаданими методиками психодіагностичного комплексу.

Таблиця 2.3

**Оброблення та інтерпретація результатів за методикою
«Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору»**

Показник готовності	Шкала	Зіставлення меж за шкалою методики та шкалою з рівнями готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності	
		низький	високий
Мотиви вибору військової служби	Мотиви, пов'язані з метою і змістом професії	$x > 21$	$x \leq 21$
	Мотиви, пов'язані з особистісним і професійним удосконаленням	$x \geq 10, x \leq 23$	$10 < x < 23$
	Несамостійний вибір професії	$x \geq 4, x \leq 21$	$4 < x < 21$
	Мотиви, пов'язані з прагненням компенсувати характерологічні недоліки	$x \geq 5, x \leq 23$	$5 < x < 23$
	Асоціальні мотиви	$x \geq 3, x \leq 20$	$3 < x < 20$

**Оброблення та інтерпретація результатів за методикою
«Прогресивні матриці Равена»**

Показник готовності	Шкала	Зіставлення меж за шкалою методики та шкалою з рівнями готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності	
		низький	високий
Здатність до аналізу військової служби за контрактом	IQ	$x > 90$	$x \leq 90$

Межі за шкалами згаданих методик зазначені в Інструкції про порядок організації та здійснення професійно-психологічного відбору в Національній гвардії України [149, с. 26, 34].

«Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору» була розроблена у науково-дослідній лабораторії соціальної і психологічної роботи Харківського національного університету внутрішніх справ. Методика побудована за типом оцінної шкали, що складається із 40 тверджень, кожне з яких обстежуваний оцінює за 5-бальною шкалою.

Прогресивні матриці Равена призначені для вимірювання рівня інтелектуального розвитку. За Дж. Равеном, цей тест визначає здібності сприймати певні форми, схоплювати їх особливості, характер і взаємні відносини або ансамбль, сукупність відносин, а тому він і вимагає логічних міркувань.

Опитувальник Е. Зеєра «Професійні наміри» [58, с. 107–112] адаптовано під процес визначення рівня готовності здобувача вищої освіти до професійного самовизначення щодо проходження військової служби. Однак цей опитувальник призначений для визначення рівня готовності здобувача не лише за мотиваційно-ціннісним компонентом, а й за певними показниками інших компонентів.

Таблиця 2.5

Оброблення та інтерпретація результатів за методикою

«Самооцінка структури темпераменту»

Показник готовності	Шкала	Зіставлення меж за шкалою методики та шкалою з рівнями готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності	
		низький	високий
Здатність до самоаналізу	Екстраверсія – інтроверсія	$x > 12$	$x \leq 12$
	Ригідність – пластичність	$x \geq 6, x \leq 17$	$6 < x > 17$
	Емоційна збудливість – урівноваженість	$x < 11$	$11 \geq x$
	Темп реакції	$x \geq 6, x \leq 17$	$6 < x < 17$
	Активність	$x > 9$	$x \leq 9$

Для визначення показника «професійні інтереси до військової служби» застосовували опитувальник «ОДАНІ-2» (орієнтаційно-діагностична анкета інтересів), запропонований Б. Федоришиним [180] (Додаток В). Ця методика базується на тріступеневій диференціації запитань, яка дозволяє виявити особливості розвитку інтересів за сімнадцятьма напрямками практичної діяльності. Запитання першого ступеня спрямовані на первинну діагностику сфери інтересів здобувачів вищої освіти, на орієнтовне виявлення його переваг. Вони дозволяють зафіксувати наявність або відсутність бажання ознайомитися з тією чи іншою діяльністю. Відповіді на запитання першого ступеня свідчать про наявність у здобувача вищої освіти певного (позитивного або негативного) ставлення до конкретної сфери діяльності. Якщо позитивні відповіді на запитання першого ступеня підкріплюються позитивними відповідями на запитання другого ступеня,

то це дозволяє зробити висновок, що здобувач вищої освіти не лише позитивно ставиться до конкретної галузі знань або діяльності, а виступає як суб'єкт-діяч на відміну від суб'єкта-споглядача (пізнавально-активний рівень розвитку інтересу). І навпаки, якщо позитивні відповіді на запитання першого ступеня в подальшому не підтверджуються, а заперечуються, то є вже підстави не лише припустити, а й зробити висновок про недієвість, пасивність виявленого інтересу (ситуативно-пасивний розвиток інтересу). Відповіді третього ступеня запитань дають можливість виявити активний прояв особистості у тому чи іншому напрямі її інтересів, готовність особистості випробувати свої сили, ґрунтовне залучення її до практичної діяльності (активно-практичний рівень розвитку інтересу). У цьому випадку вже йдеться про високий рівень дієвості та сили інтересу, його глибини і стійкості [180, с. 12, 13]. У таблиці 2.6 продемонстровано оброблення й інтерпретацію результатів за опитувальником «ОДАНІ-2».

Таблиця 2.6

Оброблення та інтерпретація результатів за опитувальником «ОДАНІ-2»

Показник готовності	Рівні розвитку інтересу	Рівні готовності	Наявність відповідей, які свідчать про рівень готовності за адаптованим опитувальником
Професійні інтереси до військової служби за контрактом	Ситуативно-пасивний	Низький	Сума балів, отриманих за відповіді на запитання № 4, 21, 16, 33, 17, 34, складає не менше 4
	Пізнавально-активний	Середній	Сума балів, отриманих за відповіді на запитання № 4, 21, 38, 55, 16, 33, 50, 67, 17, 34, 51, 68, складає не менше 8
	Активно-практичний	Високий	Сума балів, отриманих за відповіді на запитання № 4, 21, 38, 55, 72, 89, 16, 33, 50, 67, 84, 101, 17, 34, 51, 68, 85, 102, становить не менше 12

На думку Я. О. Мовчан, з якою погоджуємося, мотиваційно-ціннісний компонент необхідно досліджувати у тому числі за допомогою опитувальника термінальних цінностей (І. Г. Сенін) [124]. Адже найбільш типовими для більшості індивідів є такі сфери: а) професійне життя; б) навчання і освіта; в) сімейне життя; г) громадське життя; д) розваги. Варто зазначити, що термінальні цінності тією чи іншою мірою проявляються в усіх згаданих вище життєвих сферах, кожна з яких через свою об'єктивну обумовленість різною мірою сприяє реалізації тих чи інших термінальних цінностей, тому сфери, які сприяють цій реалізації у найбільшому ступені, набувають для індивіда найбільшої значущості. Таким чином, другим діагностичним конструктом цього опитувальника є значущість для індивіда тієї чи іншої життєвої сфери як джерела реалізації тієї чи іншої термінальної цінності. У цілому конструкція опитувальника дає змогу користувачеві відповісти на три головних запитання:

1. Яка термінальна цінність переважає у житті даного індивіда?
2. Яка життєва сфера є найважливішою для даного індивіда?
3. У якій життєвій сфері термінальна цінність, що переважає, реалізується найбільшою мірою, тобто яка життєва сфера найважливіша для реалізації цієї термінальної цінності?

Для з'ясування значення показника «рівень оволодіння навчальним матеріалом за програмою підготовки офіцерів запасу, додержання заходів безпеки» оброблення та інтерпретація результатів здійснюються за звичайною шкалою: високий рівень готовності – оцінка «відмінно», середній – оцінка «добре», низький – оцінка «задовільно».

Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності охоплює п'ять складників: мотивація обов'язку, професійна компетентність, професійна витривалість, вольове зусилля, взаємодопомога і довіра. Для виявлення її рівня через зазначені складники пропонуємо використовувати методику «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності» [45; 70]. Вона містить такі блоки.

Перший блок «Здатність до ефективного самомотивування, в основі якої

лежить мотивація обов'язку» (мотивація обов'язку), передбачає: розуміння й усвідомлення завдань; свідоме прагнення до добросовісного виконання службового обов'язку; моральну нормативність поведінки; потрібність у подоланні труднощів і наполегливість у досягненні мети; прояв інтересу до виконання службово-бойових завдань в екстремальних ситуаціях; прагнення добитися успіху і показати себе з кращого боку при виконанні обов'язків; відчуття задоволення при виконанні поставлених завдань.

Другий блок «Здатність ефективно використовувати внутрішні ресурси організму та особистості для ефективного виконання поставлених завдань у напружених умовах, в основі якої лежить витривалість» (професійна витривалість), охоплює: уміння мобілізувати себе у складній обстановці й зосередити сили на виконанні поставленого завдання; наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, завзятість у подоланні труднощів, самовладання; вольову стійкість під час прийняття відповідального рішення, здатність брати на себе відповідальність в екстремальних ситуаціях; уміння зберігати високий рівень активності, ініціативи, самостійності; здібність протистояти втомі, долати сумніви, розгубленість, боязнь, страх.

Третій блок «Здатність залучати зовнішні ресурси для виконання поставлених завдань і здійснення опору стресу, де основою є розвинені комунікативні навички і довіра» (професійна взаємодопомога і довіра) містить: уміння залучати додаткові ресурси свого соціального оточення для виконання поставлених завдань та створення ефективного захисного потенціалу шляхом об'єднання антистресових потенціалів членів колективу.

Четвертий блок «Здатність виділяти у ситуації діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, здійснювати оперативне планування, розгортати набуті алгоритми професійних дій, де основою є професійна компетентність» (професійна компетентність) передбачає: розуміння завдань службово-бойової діяльності, виконання обов'язків і оцінювання їх значущості; уявлення про ймовірні зміни обстановки, труднощі, майбутні умови виконання службово-бойових завдань в екстремальних ситуаціях;

обсяг знань, прийомів, засобів і способів досягнення мети; наявність професійних умінь і навичок дій для виконання службово-бойових завдань; здатність до аналізу оперативної ситуації.

П'ятий блок «Здатність до самообілізації, реалізації розробленого плану дій, в основі якої лежить вольове зусилля» (вольове зусилля) відображає: уміння керувати своїми емоціями; уміння мобілізуватися на виконання поставленого завдання; упевненість у своїх силах, в успіху; здатність протистояти роздратуванню; емоційну стійкість до тривалих і напружених навантажень, ризику, небезпеки.

Опитувальник містить 25 тверджень (Додаток Д). У таблиці 2.7 продемонстровано оброблення та інтерпретацію результатів за опитувальником «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності».

Таблиця 2.7

**Оброблення та й інтерпретація результатів за опитувальником
«Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду
діяльності»**

Показник готовності	Рівні готовності	Кількість відповідей, які свідчать про рівень готовності за адаптованим опитувальником
Рівень готовності особистості фахівця екстремального виду діяльності	Низький	0–50
	Середній	51–100
	Високий	101–150

Для виявлення рівня сформованості вмій керувати своїми емоційно-вольовими процесами пропонуємо використовувати методику «Психологічна готовність до ризику» [71; 72].

Чотири шкали наведеної методики мають такий зміст.

«Здатність до вольового зусилля» – спроможність людини розробляти, коригувати і реалізовувати план дій відповідно до мінливої ситуації. Найбільш ефективною виявляється стратегія, коли план дій в екстремальних умовах

виробляється у загальних рисах й одразу, без затримки починається його реалізація, що, відповідно, потребує прояву гнучкості та врахування змін обстановки.

«Військова товарицькість» – здатність людини в екстремальній ситуації покладатися на товариша. Взаємодія в екстремальній ситуації має свої особливості: з одного боку, це висока довіра, з іншого – чіткість, холонокровність, імперативність актів спілкування. Важливою є здатність особистості як надавати, так і приймати допомогу.

«Професійна ідентичність» – підтримання людиною загальноприйнятих цінностей соціальної корпоративної групи. Професійна ідентичність військовослужбовців передбачає орієнтацію на такі цінності, як любов до Батьківщини, захист Батьківщини, захист слабких, боротьба з ворогами, професійний обов'язок. Усі наведені цінності у разі їх інтеріоризації дозволяють піднятися над своїми власними негативними переживаннями, це є способом захисту військовослужбовців від психічної травматизації, виробленим суспільством. Водночас для військовослужбовців важливим є прийняття свого підпорядкованого статусу (виконувати наказ), усвідомленого обов'язку ризикувати власним життям («Якщо не ми, то хто?»). Це дає змогу отримувати перевагу зазначеним мотивам при так званій «боротьбі мотивів» – важливому компоненті вольового акту, крім того, таке прийняття зменшує витрати психологічних ресурсів.

«Самовладання» – здатність людини утримуватися від імпульсивних дій, не піддаватися негативним переживанням, паніці, стримувати свій страх, зберігати цілеспрямованість діяльності. Досвід перебування в екстремальних ситуаціях є підставою для вироблення позитивних стратегій їх подолання та адаптації до них, а також формування засобів саморегуляції, які дозволяють зберігати спокій, впевненість у собі та своїх діях, а також цілеспрямованість діяльності. Однак можливий негативний досвід перебування в екстремальній ситуації може сформувати надмірну тривожність, обережність; або навпаки, вихід за межі

адаптації до екстремальної ситуації – схильність до ризикованих дій як демонстрація своєї переваги над ситуацією.

Сумарний показник за цими шкалами визначає психологічну готовність до ризику військовослужбовців, який відповідно до зазначених досліджень має три рівні.

1. Високий рівень психологічної готовності до ризику. Військовослужбовець із таким рівнем має відповідно сформовані компоненти психологічної готовності до ризику, що дає йому змогу бути впевненим у своїй спроможності ефективно виконувати поставлені службово-бойові завдання в умовах небезпеки для життя за рахунок розвинених механізмів саморегуляції, здатності залучати зовнішні та внутрішні ресурси, консолідувати психологічні ресурси у напрямі реалізації поставлених завдань і демонструвати високий рівень готовності до ризику.

2. Середній рівень психологічної готовності до ризику. Військовослужбовець, у якого визначено середній рівень готовності до ризику, не маючи достатнього позитивного досвіду подолання стресових ситуацій, не завжди здатний долати напруження і проявляти гнучкість, ефективність діяльності у випадку зміни умов виконання поставлених службово-бойових завдань. Недостатня впевненість у собі, схильність до мегапочуттів, роздратування не дозволяють йому ефективно використовувати ресурси, які надають військова товарицькість та професійна ідентичність.

3. Низький рівень психологічної готовності до ризику. Військовослужбовець, у якого діагностовано низький рівень готовності до ризику, практично не здатний до ризику заради порятунку інших. Він характеризується низькою рефлексивністю, не в останню чергу через знижений інтелектуальний розвиток, і як наслідок – слабо розвиненими механізмами саморегуляції, самокерування, вольової та смислової регуляції, низькою інтернальністю. Зосередженість на своїх потребах не дозволяє такому військовослужбовцю використовувати психологічні ресурси, які надають професійна ідентичність та військова товарицькість.

Опитувальник містить 32 твердження (Додаток Е). У таблиці 2.8 продемонстровано оброблення та інтерпретацію результатів за опитувальником «Психологічна готовність до ризику».

Таблиця 2.8

**Оброблення та інтерпретація результатів за опитувальником
«Психологічна готовність до ризику»**

Показник готовності	Рівні готовності	Кількість відповідей, які свідчать про рівень готовності за адаптованим опитувальником
Сформованість умінь керувати своїми емоційно-вольовими процесами	Низький	0–42
	Середній	43–85
	Високий	86–128

Опитувальник Б. М. Смірнова дозволяє виявити низку полярних властивостей темпераменту: екстраверсія – інтроверсія, емоційна збудливість – емоційна врівноваженість, темп реакцій (швидкий – повільний), активність (висока – низька). Він також має шкалу щирості респондента під час відповідей на запитання, що дає змогу оцінити надійність отриманих результатів.

Самооцінка особистості – результат оцінювання людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, оцінювання своєї особи іншими людьми, виходячи із системи цінностей людини. Самооцінка – суб’єктивне утворення в людській психіці, але воно є відображенням норм і оцінок, що існують в суспільстві та в міжособистісних стосунках.

Самооцінка пов’язана з однією із центральних потреб людини – потребою в самоствердженні, із прагненням людини знайти своє місце в житті, ствердити себе як члена суспільства в очах оточуючих і у своїй власній думці. Під впливом оцінки оточуючих у особистості поступово складається ставлення до себе і самооцінка своєї особистості, а також окремих форм своєї активності: спілкування, поведінки, діяльності, переживань.

Самооцінка може бути оптимальною і неоптимальною. За оптимальної, адекватної самооцінки майбутній офіцер запасу правильно співвідносить свої можливості й здібності, досить критично ставиться до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі та успіхи, намагається ставити перед собою реальні цілі, які можна досягти реально. До оцінювання досягнутого він підходить не тільки зі своїми мірками, але й намагається передбачати, як до цього поставляться інші люди: товариші, які теж навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, близькі. Іншими словами, адекватна самооцінка є підсумком постійного пошуку реального бачення себе, тобто без занадто великої переоцінки, але і без зайвої критичності до свого спілкування, поведінки, діяльності, переживань. Така самооцінка є найкращою для конкретних умов і ситуацій. До оптимальної належать самооцінки «високий рівень» (майбутній офіцер запасу заслужено цінує, поважає себе, задоволений собою), а також «середній рівень» (майбутній офіцер запасу поважає себе, але знає свої слабкі сторони і прагне до самовдосконалення, саморозвитку). Але самооцінка може бути неадекватною – надмірно завищеною або занадто заниженою.

На основі неадекватно завищеної самооцінки у майбутнього офіцера запасу виникає неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ власної особистості й можливостей, своєї цінності для оточуючих, для службово-бойової діяльності. У таких випадках здобувач йде на ігнорування невдач заради збереження звичної високої оцінки себе, своїх вчинків і справ. Відбувається гостре емоційне «відштовхування» всього, що порушує уявлення про себе. Сприйняття реальної дійсності спотворюється, ставлення до неї стає неадекватним – суто емоційним. Раціональне зерно оцінки випадає повністю. Тому справедливе зауваження починає сприйматися як причіпка, а об'єктивна оцінка результатів службово-бойової діяльності – як несправедливо занижена. Неуспіх оцінюється як наслідок якогось підступу або несприятливо сформованих обставин, що не залежать від дій самої особистості.

Майбутній офіцер запасу із завищеною неадекватною самооцінкою не бажає визнавати, що все це є наслідком власних помилок, ліні, браку знань,

здібностей або неправильної поведінки. Виникає важкий емоційний стан – ефект неадекватності, головною причиною якого є стійкість сформованого стереотипу завищеної оцінки своєї особистості. Якщо ж висока самооцінка пластична, змінюється відповідно до реального стану справ (збільшується при успіху і знижується при невдачі), то це може сприяти розвитку особистості, тому що вона змушена докладати максимум зусиль для досягнення поставлених цілей, розвивати власні здібності й волю. Самооцінка може бути і заниженою, тобто нижчою за реальні можливості особистості. Зазвичай, це приводить до невпевненості в собі, боязкості й відсутності завзяття, неможливості реалізувати свої здібності. Такі здобувачі не ставлять перед собою важкодосяжних цілей, обмежуються рішенням повсякденних завдань, занадто критичні до себе.

Занадто висока або занадто низька самооцінка порушують процес саморегуляції, спотворюють самоконтроль. Особливо помітно це в спілкуванні, де особи із завищеною та заниженою самооцінкою стають причиною конфліктів. При завищеній самооцінці конфлікти виникають через зневажливе ставлення до інших людей, занадто різкі та необґрунтовані висловлення на їх адресу, нетерпимість до чужої думки, прояви зарозумілості і зазнайства. Низька критичність до себе заважає їм навіть помітити, як вони ображають інших зарозумілістю і беззаперечністю суджень.

При заниженій самооцінці конфлікти можуть виникати через надмірну критичність цих людей. Вони дуже вимогливі до себе і ще більш вимогливі до інших, не вибачають жодного свого промаху чи помилки, схильні постійно підкреслювати недоліки інших. І хоча це робиться з найкращих намірів, але це все-таки стає причиною конфліктів через те, що небагато хто може терпіти систематичне «пиляння». Коли в тобі бачать лише погане і постійно вказують на це, то виникає ворожість до джерела таких оцінок, думок і дій.

Оскільки самооцінка складається під впливом оцінки навколишніх і, ставши стійкою, змінюється дуже важко, то змінити її можна, змінивши ставлення навколишніх (однолітків, викладачів, рідних). Тому формування оптимальної самооцінки сильно залежить від справедливості оцінки всіх цих людей. Особливо

важливо допомогти людині «підняти» неадекватно занижену самооцінку, допомогти їй повірити в себе, у власні можливості, у свою цінність.

Саме від рівня вимог, від того, на що людина вважає себе здатною, чого вона вважає можливим досягти, найбільшою мірою залежить самооцінка особистості. Методика «Самооцінка особистості» відображена в Додатку Ж.

Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії (Н. М. Фетіскін, В.В. Козлов, Г. М. Мануйлов). Ця методика націлена на вивчення рівня онтогенетичної рефлексії, передбачає аналіз минулих помилок, успішного і неуспішного досвіду життєдіяльності. Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов розробили експрес-діагностику рівня самооцінки, яка складається також із 15-ти запитань і в результаті дає можливість респонденту визначити свій рівень: завищений, середній (реалістичний), занижений, тобто від повної відсутності рефлексії минулого досвіду до абсолютно розвиненої рефлексивності як риси особистості (Додаток З).

Рівень певного компонента готовності майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки визначається за більшістю отриманих рівнів готовності за всіма методиками цього компонента. Рівень готовності майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки визначається за більшістю отриманих рівнів готовності за компонентами готовності.

Отже, з огляду на окреслену структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності уточнено критерії, показники (*мотиваційно-ціннісний*: мотивація здійснювати службово-бойову діяльність; професійні цінності; *пізнавально-процесуальний*: знання та вміння виконувати службово-бойові завдання; уміння реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах; *результативно-рефлексивний*: здатність до самооцінювання та до рефлексії) та рівні (високий, середній та низький) її сформованості. Відповідно до визначеної структури, критеріїв та показників сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності було визначено інструментарій для діагностування її рівнів. Дібрано

інструментарій для діагностування зазначеного феномену: методика «Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору», адаптований опитувальник Е. Зеєра «Професійні наміри», «ОДАНІ-2», опитувальник термінальних цінностей (І. Г. Сенін), результати контролю навчальних досягнень, методика «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності», методика «Психологічна готовність до ризику», методика «Прогресивні матриці Равена», методика «Самооцінка структури темпераменту» (Б. М. Смірнов), методика «Самооцінка особистості», методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (Н. М. Фетискін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов).

Таким чином, на основі результатів аналізу реального стану і з урахуванням теоретичних засад дослідження розроблено експериментальну модель (рис. 2.7), яка схематично відтворює процес формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

2.3. Методика формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «методика» потлумачено як «сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи» [25, с. 552]. За іншим твердженням, методику позиціонують як систему навчання, під час реалізації якої застосовують певні методи та прийоми навчання, завдання та форми організації навчальної діяльності, засоби навчання, що дозволяють досягти поставленої мети та результатів [127, с. 97]. Вважаємо, що багатоаспектне трактування цього поняття подано в «Українському педагогічному словнику». Термін «методика» у ньому визначено як «галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності навчання», а тому може розглядатися як часткова дидактика, зміст якої складається з мети, завдань, «вироблення відповідно до завдань і змісту навчання методів, методичних засобів і організаційних форм навчання» [36, с. 206].

Окреслений підхід і був покладений нами за основу розробленої методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Зауважимо, що методика формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки передбачає вдосконалення змісту програми, навчального плану, комплексів навчально-методичного забезпечення, що є основою для організації, управління освітньою діяльністю майбутніх фахівців.

Методика формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки передбачає реалізацію визначених педагогічних умов. На основі аналізу програми підготовки експерти визначили шляхи її вдосконалення. Науково-педагогічні працівники, які викладають розділ програми «Організація та методика роботи з особовим складом», звертають увагу на таке.

1. Доцільно здійснити перерозподіл нормативно визначеного обсягу навчального часу, забезпечивши пріоритет розділам програми, які за змістом відповідають бойовій підготовці, бойовому та морально-психологічному забезпеченню; збалансувати витрати навчального часу на розділи, що не спроможні надавати знання на перспективу, враховувати стрімкий розвиток науково-технічного і технологічного прогресу, передбачати зміни воєнно-політичної обстановки, оновленої нормативно-правової бази тощо; конкретизувати підготовку, відмовившись від тем, що не мають безпосереднього відношення до діяльності командира підрозділу; оновити навчальний матеріал про організацію і структуру армій партнерів та противника.

2. Потребує збільшення обсягу навчального часу блок змістових модулів «Теорії і практики роботи з особовим складом» за рахунок поєднання інформаційного, морального, психологічного, ідеологічного та організаційного складників у процесі бойового та морально-психологічного згуртування особового складу. Доцільним є відпрацювання практичних питань роботи з особовим складом у польових умовах.

3. Тактична підготовка в умовах суцільної комп'ютеризації потребує вдосконалення умов для формування тактичного мислення здобувачів з використанням відповідного забезпечення, за допомогою якого можна навчати ведення робочої карти командира, складати схему місцевості або картку вогню, відпрацьовувати інші бойові документи.

4. Розрахунок часу на заняття з вогневої підготовки має передбачати не лише відпрацювання навчальних вправ, а й досягнення стабільних позитивних результатів стрільби всіма здобувачами.

5. Психологічна підготовка у ході проведення занять з різних дисциплін потребує чіткої організації, спрямування та координації дій викладачів із застосуванням відповідних методик, штучно створюваних ситуацій, тренажерів. Наприклад, позитивний результат дає тренажер з керування транспортним засобом у «бойових умовах».

6. Запровадження занять із фізичної підготовки може стати приводом для адекватної самооцінки та засобом для самовдосконалення фізичного стану здобувачів.

7. Із метою підвищення зацікавленості здобувачів та створення умов для задоволення їхніх особистих потреб, а також формування бажання і готовності оплачувати додаткові освітні послуги доцільно змінити структуру навчальної програми, додавши до неї факультативну частину, до якої внести:

- автомобільні курси з підготовки водіїв категорії С (на держрозрахункових, платних засадах);
- курси долікарської підготовки;
- курси психологічної самопомоги;
- курси ораторського мистецтва та соціальних комунікацій;
- практикуми для керівників низової ланки управління тощо.

8. Із метою реалізації завдань щодо зацікавлення майбутніх офіцерів запасу у проходженні дійсної служби, визначення ними перспектив службово-бойової діяльності, пояснення здобувачам завдань військових формувань та специфіки їх виконання доцільно використовувати території військових частин у процесі

професійної підготовки. До участі у цій роботі варто залучати (запрошувати) офіцерів Головного управління Національної гвардії України, які працюють у Національній академії Національної гвардії України під час складання державних іспитів здобувачами вищої освіти, а також офіцерів – учасників АТО, ООС.

9. У сучасних умовах особливого значення набуває підготовка, спрямована на формування вмінь реалізації розумної й відповідальної ініціативи у поєднанні з усвідомленою виконавчістю, спроможністю брати на себе відповідальність, мислити нестандартно з огляду на швидкозмінювану обстановку та форсмажорні обставини. Майбутні офіцери мають бути готові до сприйняття альтернативних думок і пропозицій, виявляти толерантність до представників різних соціальних груп, уміти протистояти інформаційно-психологічним впливам противника, викривати його злочинні, агресивні дії й спростовувати брехливу, підривну і провокативну інформацію, протистояти зрадницькій ідеології тощо.

Досягнення позитивних результатів можливе шляхом комплексного підходу, який полягає в об'єднанні зусиль учасників освітнього процесу та залученні до нього всіх необхідних ресурсів.

Особливе значення має робота з особовим складом, провідна роль якої обумовлена інноваційними підходами до здійснення впливу на свідомість і поведінку військовослужбовців несиловими методами. У такій роботі неприпустимими є примітивізм, легковажність, героїзація неоднозначних осіб і подій, розважальний характер. Науково-педагогічний склад очікує від фахівців, що працюють з особовим складом, пропозицій щодо сучасних методів згуртування військовослужбовців на засадах толерантності, взаємоповаги, взаємодопомоги, заміни застарілих і неефективних заходів з особовим складом на сучасні, зокрема, заходів активної роботи з викриття та спростування ворожої інформації, демонстрації агресивних дій ворога, його цинізму та аморальності, а також наступальних інформаційно-пропагандистських заходів, спрямованих на захист України, національних інтересів та системи цінностей, цивілізоване розв'язання проблем. Для реалізації цієї мети доцільно проводити конференції, методичні наради, семінари для пошуку розумної, зваженої і прийнятної для

більшості думки стосовно висвітлення важливих воєнно-політичних і психолого-педагогічних проблем, пошуку оптимальних підходів до вирішення складних педагогічних завдань, визначення ефективних методів впливу на свідомість і поведінку, у тому числі військовослужбовців зі складним характером, тих, хто має особливу думку. Важливим є формування й розвиток культури взаємин, спілкування, ведення дискусій.

Оновлення й удосконалення потребує навчально-матеріальна база кафедри. Студенти закладів вищої освіти м. Харкова, що проходять військову підготовку в Національній академії Національної гвардії України, мають можливість порівнювати її, і часом не на користь академії. Бракує не лише технічних засобів навчання для забезпечення наочності, а й зразків техніки для вивчення і проведення практичних занять, приладів та засобів для бойового забезпечення, топографічних карт, місць для відпрацювання тактичних дій тощо.

У зв'язку з цим на рівні кафедри підготовки офіцерів запасу доцільно внести обґрунтовані зміни до навчально-методичного забезпечення освітнього процесу. Із цією метою науково-педагогічний склад кафедри підготовки офіцерів запасу повинен оновити структурно-логічну схему вивчення навчальної дисципліни «Військова підготовка офіцерів запасу», визначити чітку логіку та послідовність викладання навчального матеріалу за розділами дисципліни без дублювання однакових за змістом тем, використовуючи новітні досягнення у сфері педагогічних знань.

Науково-педагогічні працівники, які викладають розділ програми «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка», звертають увагу на таке.

За умов перебування країни у стані війни та переозброєння у системі професійної підготовки виникла гостра необхідність удосконалення навчально-методичної та матеріально-технічної бази, зокрема:

- розроблення і переопрацювання навчально-методичних матеріалів із розділів програми, підготовка та видання навчальних посібників;
- активне запровадження аудіовізуальних засобів навчання (мультимедіа, анімації, діафільмів) з голосовим супроводженням викладача з огляду на те, що

студент (за даними ЮНЕСКО) на слух запам'ятовує приблизно 15 % інформації, зором – 25 %, водночас зором і слухом – 65 % [79, с. 180]; при цьому значно збільшується швидкість сприйняття інформації, яка впливає на формування необхідних компетентностей;

- придбання макетів агрегатів, механізмів і вузлів, відповідних прийнятій на озброєння техніці;

- використання динамічних тренажерів, що передбачає закріплення теоретичних знань і відпрацювання навичок;

- збільшення кількості практичних занять на техніці, що впливає на зацікавленість в її опануванні.

Професійні компетентності майбутніх офіцерів сформуються краще із введенням в освітній процес динамічного тренажера БТР-4, який призначений для навчання і бойової підготовки екіпажу БТР з метою набуття навичок керування бойовою машиною, роботи з озброєнням та устаткуванням БТР-4 в умовах, максимально наближених до реальних.

Тренажер забезпечує відпрацювання таких типів завдань:

- вивчення устаткування відділення управління, розміщення приладів і органів керування машиною;

- відпрацювання операцій з користування органами керування рухом;

- відпрацювання операцій з підготовки до пуску і пуск двигунів у різних умовах;

- відпрацювання прийомів руху з місця, перемикання передач, поворотів, усіх видів гальмування;

- відпрацювання техніки подолання природних і штучних перешкод під час руху;

- підготовка системи управління вогнем до роботи;

- розвідка, виявлення, розпізнавання цілей у денних і нічних умовах за будь-якої погоди;

- виконання стрільби та оцінювання результатів стрільб усіма видами озброєння у різний час доби;

– забезпечення зв'язку між членами екіпажу та інструктором.

У процесі підготовки майбутніх офіцерів запасу важливо приділяти увагу формуванню таких складників професійних компетентностей, як:

1) висока впевненість у своїй професійності щодо тримання озброєння і техніки у боєдатному стані;

2) психологічна готовність офіцерів запасу до негайного застосування озброєння і техніки за призначенням;

3) глибока впевненість у своїй фаховості та практичних навичках ефективного використання бойових та технічних можливостей озброєння і техніки;

4) наявність досвіду запобігання виникненню несправностей, а також навичок їх виявлення й усунення.

Наступним питанням, над яким треба працювати, є перехід від тренажерів до комплексних практичних занять студентів на штатній техніці під керівництвом екіпажів (що виконують роль інструкторів), а це:

– інструктор із практичного водіння бойових машин (механік-водій);

– інструктор вогневого комплексу (оператор бойового модуля).

До чинників, що зумовлюють необхідність підвищення якості проведення заняття зі студентами з вогневої підготовки, варто віднести такі, як:

– низький рівень відвідування студентами занять;

– недостатнє знання матеріальної частини озброєння;

– слабкі практичні навички у підготовці озброєння до стрільби та обслуговуванні після стрільби;

– недостатній рівень підготовленості студентів у стрільбі зі штатної зброї;

– мала кількість боєприпасів, які виділяються на підготовку майбутніх офіцерів запасу;

– недостатньо ефективного використання індивідуального підходу до навчання студентів у процесі вогневої підготовки.

Для якісної підготовки офіцерів запасу передусім необхідно здобувачів освіти зацікавити, зробити процес навчання цікавим з усіх розділів програми, створити такі умови, щоб кожен здобувач був присутній на заняттях.

Крім того, доцільно збільшити кількість занять у структурі плану підготовки офіцерів запасу з модуля «Стрілецька зброя та вогнева підготовка». Виділений час під керівництвом викладача не дозволяє розглянути всі зразки озброєння, що є на озброєнні підрозділів Збройних сил України та Національної гвардії України.

Збільшення кількості годин дасть змогу збільшити кількість практичних занять з модуля і виділити час для роботи на тренажерах БТР-80, БТР-4, ПТРК, ПЗРК. На сьогодні занять на тренажерах не проводять.

Є потреба у збільшенні кількості боєприпасів для забезпечення виконання програми навчання (не завжди виділяються боєприпаси для стрільби з озброєння БТР, кулемета ПМК, для проведення занять із перевірки бою та приведення до нормального бою озброєння).

Із метою вироблення комплексних навичок перші два заняття з вогневої підготовки треба проводити комплексно з інженерною та тактичною підготовками.

У вищих військових навчальних закладах для забезпечення індивідуального підходу до навчання здобувачів доцільно до проведення занять з вогневої підготовки залучати курсантів.

З урахуванням зазначених та інших пропозицій викладачів-експертів запропоновано циклічний механізм реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної підготовки (рис. 2.8).

Прийняття рішень щодо внесення змін до навчально-методичного забезпечення. Для реалізації визначених педагогічних умов використано можливість, що зазначена в Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [152], а саме здійснено перерозподіл навчального часу між розділами програми підготовки: на

розділ «Організація та методика роботи з особовим складом» відведено 5 кредитів ЄКТС, на розділ «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» – 11 кредитів ЄКТС. Унесено відповідні зміни до навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх офіцерів запасу.

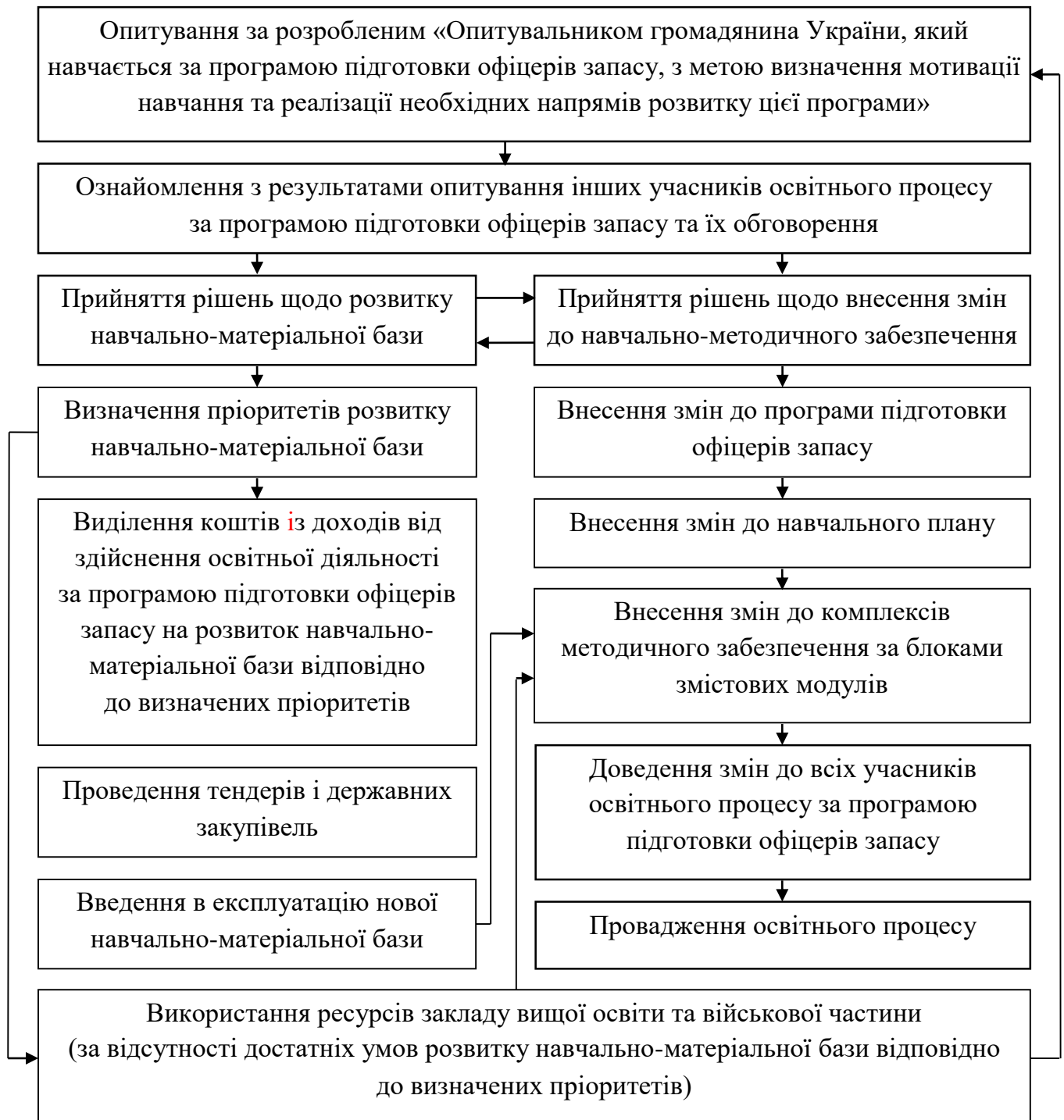

Рис. 2.8. Циклічний механізм реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної підготовки

Прийняття рішень щодо розвитку навчально-матеріальної бази залежить від можливостей використання ресурсів закладу вищої освіти та військової частини, а також виділення коштів із доходів від здійснення освітньої діяльності за програмою підготовки офіцерів запасу на розвиток навчально-матеріальної бази.

У випадку закладів вищої освіти, що їх оцінювали експерти, пріоритетами розвитку навчально-матеріальної бази є такі:

- 1) придбання мультимедійної техніки;
- 2) придбання макетів агрегатів, механізмів і вузлів, відповідних прийнятій на озброєння техніці;
- 3) збільшення обсягу придбання боєприпасів для занять із вогневої підготовки.

Прийняті рішення щодо розвитку навчально-матеріальної бази відображуються у перспективному та річному планах розвитку і вдосконалення навчально-матеріальної бази відповідно до Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [152].

Використання ресурсів закладу вищої освіти та військової частини (за відсутності достатніх умов розвитку навчально-матеріальної бази відповідно до визначених пріоритетів). Особливо цивільним закладам вищої освіти важливо налагодити взаємовідносини (підписати договори про співпрацю) з військовими частинами, розташованими неподалік, проаналізувати їх навчально-матеріальну базу та можливості їх використання. Знання заходів військових частин, які можуть бути професійно орієнтованими для здобувачів, залучення особового складу до цих заходів сприятимуть професійному самовизначенню щодо проходження дійсної військової служби.

Якщо заклад вищої освіти є військовим, то важливо знати навчально-матеріальну базу, призначену для підготовки здобувачів за іншими програмами, можливості її використання у процесі підготовки майбутніх офіцерів запасу. На прикладі Національної академії Національної гвардії України до неї можна віднести динамічні тренажери БТР-80, БТР-4, ПТРК, ПЗРК.

Внесення змін до комплексів методичного забезпечення за блоками змістових модулів здійснюється відповідно до проведених заходів. Крім цього, враховувалися положення інших досліджень [32; 185].

Зокрема, у дослідженні «Застосування активних методів навчання під час проведення групових занять на кафедрах підготовки офіцерів запасу» А. В. Волошенко доводить, що «специфічне поєднання теоретичної та практичної складової під час проведення групових занять відкриває широке поле для застосування нових сучасних методів навчання, сприяє формуванню практичних умінь і навичок відповідно до освітньо-кваліфікаційних характеристик випускників вищих навчальних закладів, розвиває творчі здібності студентів та потребує постійного підвищення професійної компетенції викладача» [32, с. 29].

Як вважають В. П. Чабаненко та Я. Б. Зорій, більше уваги необхідно приділяти самостійній роботі здобувачів вищої освіти: «Самостійність дозволяє студенту, як майбутньому офіцеру, усвідомити мотиви, мету, способи, прийоми навчання. Сприйняття себе як суб'єкта військової системи навчання вимагає такої побудови навчання, при якій розвивається його активність, самостійність, відбувається поступове перетворення його із об'єкта педагогічного впливу на суб'єкт здійснюваної навчальної діяльності. Такий перехід можливий, якщо правильно будуються взаємостосунки викладача і студента, в ході розвитку яких активні функції поступово передаються студенту, тобто майбутньому офіцеру запасу. Останнє особливо важливе, оскільки формування самостійності в навчальній діяльності є передумовою прояву даної якості в інших видах діяльності, зокрема не тільки в тих, в які студент включається сьогодні, а й в тих, з якими він зустрінеться в майбутній професійній діяльності» [185, с. 290].

Отже, процес реалізації педагогічних умов (*формувальний етап експерименту*) складався з двох частин, які були логічно взаємопов'язані й підпорядковані загальній меті.

Підготовча частина реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності була спрямована на запровадження пропонованого циклічного механізму реалізації педагогічних умов

формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної підготовки (рис. 2.8).

Завдання другої частини реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності: розвиток і поглиблення інтересу, ціннісного ставлення до службово-бойової діяльності, формування особистісних та професійних якостей офіцера, підвищення рівня оволодіння навчальним матеріалом за програмою підготовки офіцерів запасу, формування й розвиток здатності до оцінювання своєї готовності до подолання труднощів службово-бойової діяльності, умінь керувати своїми емоційно-вольовими процесами.

Перша педагогічна умова – *активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу.*

Для реалізації цієї педагогічної умови було здійснено перерозподіл навчального часу між розділами програми підготовки майбутніх офіцерів запасу як у Національному авіаційному університеті, так і у Національній академії Національної гвардії України: з розділу «Загальновійськова підготовка» на розділ «Організація та методика роботи з особовим складом» – 2 кредити ЄКТС та на розділ «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» – 1 кредит ЄКТС (табл. 2.9).

За цих обставин логічним є питання щодо створення навчально-методичного супроводу зазначеного процесу. За тлумаченням В. Т. Бусела, «супровід – те, що супроводить яку-небудь дію, явище» [25, с. 1415]. О. Ковтун розуміє навчально-методичний супровід освітнього процесу «як комплекс заходів, визначених на основі досягнень науки, практики і спрямованих на розроблення науково обґрунтованих нормативно-методичних, навчально-програмних, навчально-методичних документів, інформаційних матеріалів, засобів навчання» [68, с. 54]. Таким чином, навчально-методичний супровід у процесі професійної підготовки формування готовності майбутніх офіцерів запасу є комплексом

навчально-методичної документації та засобів навчання, спрямованих на реалізацію педагогічних умов й ефективне функціонування розробленої моделі.

Таблиця 2.9

Розподіл часу між розділами програми військової підготовки

Розділ програми військової підготовки	Обсяг часу на розділ програми у кредитах ЄКТС	
	до впровадження педагогічних умов	після впровадження педагогічних умов
Загальновійськова підготовка	8	5
Організація та методика роботи з особовим складом	3	5
Тактична і тактико-спеціальна підготовка	8	8
Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка	10	11

Планування військової підготовки громадян має забезпечити повне та якісне виконання і послідовність проходження програми військової підготовки, раціональне використання навчально-матеріальної бази військового навчального підрозділу закладу вищої освіти, вищого військового навчального закладу для навчання громадян [152]. Тому змістове наповнення зазначених трьох кредитів ЄКТС здійснювалось таким чином.

До навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх офіцерів запасу внесено відповідні зміни (табл. 2.10). Вони ґрунтувалися на основі запитів та практичних потреб здобувачів, що відповідатиме не лише їхнім особистим, а й державним інтересам.

До розділу програми «Організація та методика роботи з особовим складом» були додані змістові модулі, за якими військовослужбовці Національної гвардії України щороку проходять навчання та підвищення кваліфікації за кордоном у закладах вищої освіти та спеціалізованих центрах держав-членів та

Таблиця 2.10

**Зміни у навчально-методичному забезпеченні
підготовки майбутніх офіцерів запасу**

Назви розділів, занять та навчальних питань	Усього	У тому числі			
		л.	п. з.	г. з.	с. р.
Розділ «Організація та методика роботи з особовим складом»					
ЗМ «Публічні виступи офіцера»	12	2		4	6
ЗМ «Формування умов забезпечення гендерної рівності у підрозділах військових формувань»	12	2	2	2	6
ЗМ «Стратегічні комунікації»	12	2		4	6
ЗМ «Тактична медицина»	12	2		4	6
ЗМ «Лідерство»	12	2		4	6
<i>Усього</i>	<i>60</i>	<i>10</i>	<i>2</i>	<i>18</i>	<i>30</i>
Розділ «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка»					
Принципи дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки	2	2			
Відпрацювання завдань на тренажері БТР-4Е	10		4	2	4
Відпрацювання завдань на тренажері ПТРК	6		4		2
Відпрацювання завдань на тренажері ПЗРК	6		4		2
Відпрацювання завдань у мультимедійному тирі	6				6
<i>Усього</i>	<i>30</i>	<i>2</i>	<i>12</i>	<i>2</i>	<i>14</i>

партнерів НАТО в рамках Програми професійного розвитку Україна – НАТО. Головна мета програм, які пропонують міжнародні фахівці альянсу, – надати українським військовослужбовцям інформаційну базу для формування і розвитку практичних навичок для їх реалізації під час виконання функціональних обов'язків. Серед них: «Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні

комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство».

До розділу програми *«Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка»* була додана лекція з принципів дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки, відпрацювання завдань на тренажерах БТР-4Е, ПТРК та ПЗРК, а також у мультимедійному тирі.

Змістовий модуль «Публічні виступи офіцера». Цей змістовий модуль є необхідною складовою гуманітарної підготовки майбутнього офіцера: військова професія, незалежно від спеціалізації, тісно пов'язана з умінням говорити, організовувати, виховувати. Призначений для майбутніх офіцерів, які ознайомлюються з основами теоретичної та практичної риторики, його завдання – уточнити, поглибити та систематизувати знання з практичної риторики, набуті раніше. В основу покладено принципи: 1) урахування системних зв'язків у риториці; 2) урахування взаємозв'язків між мовою, логікою та риторикою; 3) урахування взаємозв'язку між теорією та практикою [1].

На лекції розглядалися етапи підготовки виступу, техніка ефективного початку виступу та алгоритм подолання стресу перед аудиторією. До лекції були додані групові заняття, які допомагали майбутнім офіцерам опанувати матеріал із практичної риторики. Здобувачі складали різні види планів і тез виступу, логічно розставляли наголоси у реченнях, писали невеликі промови за пропонованою темою, розмежовували поняття індукції та дедукції та визначали типи логічних помилок, типи промов і специфічні особливості різних видів публічних виступів. Під час проведення групових занять навчальні групи розподіляли на підгрупи, кожна з яких отримувала своє завдання. Після обговорення кожна підгрупа захищала своє рішення. На групових заняттях передбачено відпрацювання техніки дихання, контакту з аудиторією під час виступу. Учасники розглядали складні й конфліктні випадки виступів і шукали ефективні методи їх подолання. Найголовнішим завданням модуля було підготувати виступи і репрезентувати їх перед аудиторією з урахуванням усіх особливостей, про які вони дізналися протягом навчання.

Результати реалізації змістового модуля «Публічні виступи офіцера» позитивно вплинули на ціннісне ставлення до службово-бойової діяльності, на ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу в цілому, на вміння оцінювати результати своєї службово-бойової діяльності та на спроможність керувати своїми емоційно-вольовими процесами.

Змістовий модуль «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах». Цей змістовий модуль є необхідною частиною гуманітарної підготовки майбутнього офіцера. Він спрямований на формування навичок недискримінаційної поведінки, протидії гендерно зумовленому насильству, які є важливим й ефективним сучасним інструментом реформування сектору безпеки та оборони України [53].

Серед головних умов якісної професійної підготовки майбутнього фахівця є його постійний інтерес до майбутньої професії, активність під час навчання, постійний зв'язок із реальними умовами майбутньої діяльності, а також проблемний характер навчання. Тому в цьому змістовому модулі була використана проблемна лекція. Науково-педагогічні працівники висвітлили перед здобувачами проблеми, пов'язані з гендерною нерівністю, гендерним дисбалансом як в Україні в цілому, так і у підрозділах військових частин зокрема, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних знань. Викладачі спонукали здобувачів до самостійного пошуку можливих способів вирішення поставлених проблем, активізували їхню навчально-пізнавальну діяльність, залучали їх до обговорення. Під час такої лекції здобувачі отримували знання через дію, активне мислення, спільну роботу над розв'язанням поставлених проблем. Під час практичних і групових занять розглядалися поняття гендерної рівності й інтегрування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у реформи в Україні. Кожен виступ здобувача підтримувався активним обговоренням.

Результати реалізації змістового модуля «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах» позитивно вплинули на ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, вміння оцінювати

результати своєї службово-бойової діяльності та службово-бойової діяльності загалом, спроможність керувати своїми емоційно-вольовими процесами.

Змістовий модуль «Стратегічні комунікації». Стратегічні комунікації – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави. Мета змістового модуля – ознайомити зі змістом та особливостями стратегічних комунікацій, сформуванню розуміння поведінки військовослужбовців в інформаційному полі та навчити протидії незаконній пропаганді військових конфліктів. Необхідно зауважити, що вчені Національної академії Національної гвардії України проводять дослідження у зазначеному напрямі [62; 75].

У наведеному змістовому модулі було використано лекцію-провокацію із заздалегідь запланованими у її змісті певними неточностями та помилками, які здобувачі повинні були виявити під час заняття й оголосити наприкінці лекції. Це утримувало увагу здобувачів протягом усієї лекції, значно підвищило інтерес до заняття. Під час групових занять майбутні офіцери навчилися формувати рекламу проходження військової служби, виявляти фейки та спростовувати їх.

Результати реалізації змістового модуля «Стратегічні комунікації» позитивно вплинули на усвідомлення потреби у здійсненні службово-бойової діяльності, на ціннісне ставлення до службово-бойової діяльності, на вміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності.

Змістовий модуль «Тактична медицина». Перша медична допомога пораненим на полі бою полягає у виборі найоптимальнішої комбінації належної медичної практики та адекватної тактики невеликих військових підрозділів. Специфіка надання медичної допомоги залежить від тактичної ситуації на полі бою, характеру отриманих поранень, рівня знань та навичок медпрацівника, який перший контактує з пораненим, та наявного медичного обладнання. На відміну від відділення невідкладної допомоги в лікарні, мета роботи якого полягає в лікуванні хворого, допомога пораненим на полі бою є лише частиною завдання військового підрозділу. Відповідно, мобільним підрозділам може бути важко

поєднати продовження бойових дій та догляд за пораненими і водночас забезпечити ефективність виконання завдань. Для забезпечення ефективної медичної допомоги на полі бою критично важливі тренування та планування [170, с. 3]. Відповідно до статистичних даних, зібраних під час проведення АТО, майже 30 % поранених гине. Адже заняття з медичної підготовки проводилися на курсах цивільної медичної підготовки, де вивчалися: методика невідкладної допомоги, спеціалізована підготовка для підтримання життя у разі травм, підготовка з надання стандартної допомоги у небойових (цивільних) умовах, при цьому бойові поранення не бралися до уваги. Очевидно, що різні види травм потребують різних підходів до лікування, і лікарі-травматологи та військові лікарі мають різні навички і стратегії надання допомоги у разі травм під час бою. Однак специфіка бойових уражень зумовлює те, що деякі стратегії надання медичної допомоги (застосування джгута на полі бою) залишаються незмінними.

Під час проведення групових занять зі здобувачами на території військової частини були розглянуті такі питання:

- загальні поняття тактичної медицини;
- самодопомога та допомога пораненим у військово-польових умовах;
- зупинення кровотечі;
- методика надання домедичної допомоги в секторі обстрілу;
- евакуація пораненого в сектор укриття;
- тактика евакуації пораненого у складі групи.

Здобувачі зрозуміли, що набуті знання з основ тактичної медицини є корисними не лише майбутнім офіцерам, а й волонтерам, іншим громадянам, які опинилися у районі ведення бойових дій і зможуть своєчасно надати допомогу собі й оточуючим, використовуючи тактику дій.

Результати реалізації змістового модуля «Тактична медицина» позитивно вплинули на усвідомлення потреби у здійсненні службово-бойової діяльності, на ціннісне ставлення до неї, на ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, на вміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності, на вміння оцінювати результати своєї службово-бойової

діяльності та службово-бойової діяльності загалом, на спроможність керувати своїми емоційно-вольовими процесами в умовах різких змін такої діяльності.

Змістовий модуль «Лідерство». Цей змістовий модуль є необхідною частиною гуманітарної підготовки майбутнього офіцера, спрямованою на психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів. Містить основні положення сучасних теоретичних уявлень про феномен лідерства, психологічну структуру та забезпечення діагностування лідерських якостей майбутнього офіцера, напрями розвитку лідерських якостей [157].

У змістовому модулі «Лідерство» була використана лекція-брейнстормінг («мозкова атака»), яка передбачає генерацію великої кількості ідей з подальшою їх селекцією. Ефективність засвоєння інформації, здобутої таким шляхом, значно вища, ніж у тому випадку, коли її подає сам науково-педагогічний працівник, а здобуті таким чином знання не тільки ефективно засвоюються, а й тривалий час зберігаються у пам'яті.

Викладачі також провели групові заняття, на яких здобувачі в ролі лідерів навчалися приймати рішення на основі змодельованих ситуацій, розглянутих на попередніх заняттях інших змістових модулів розділу програми «Організація та методика роботи з особовим складом». Здобувачі активно працювали над практичними завданнями у мікроколективах.

У розрізі самостійної роботи здобувачам було запропоновано завантажити з Плей Маркету тест на лідерство й управління та пройти його. За наданою майбутніми офіцерами інформацією лише 31 % здобувачів експериментальної групи за результатами тестування є лідерами. Результати цього тестування як такі були не важливими у процесі навчання. Для здобувачів важливими були два аспекти: навчитися використовувати доступні засоби інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності й усвідомити, що їм є над чим працювати і що на досягнутих результатах навчання не варто зупинятися, а потрібно розвиватися далі.

Результати реалізації змістового модуля «Тактична медицина» позитивно вплинули на усвідомлення потреби у здійсненні службово-бойової діяльності, на

ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, на вміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності, на вміння оцінювати результати своєї службово-бойової діяльності.

Викладаючи навчальний матеріал з тем і питань розділу програми «Організація та методика роботи з особовим складом» загалом, науково-педагогічні працівники активізували роботу здобувачів, залучаючи їх до обговорення проблем, обміну думками, що сприяло кращому засвоєнню навчального матеріалу та розумінню ними службово-бойової діяльності. Для підвищення мотивації здобувачів освіти заохочувалася їхня науково-пошукова робота, що було враховано під час оцінювання. У процесі викладання навчального матеріалу розділу програми «Організація та методика роботи з особовим складом» особливу увагу майбутніх офіцерів запасу звертали на зв'язок з обраною професією. Пізнавальна активність здобувачів зростала під час роботи з кейсами, використання інформаційно-комунікаційних технологій. Предметом обговорення на групових заняттях була певна професійна ситуація на основі реальних випадків службово-бойової діяльності. Основними засобами кейс-методу є: банк кейсів (ситуацій), що відображають певні проблеми та шляхи їх вирішення, питання для обговорення, відеоматеріали тощо.

На *вогневу підготовку* додатково було виділено 6 годин для самостійної роботи. Здобувачі були забезпечені можливістю відпрацювання прийомів і правил стрільби в інтерактивному мультимедійному лазерному тирі у зручний для них час, вільний від проведення планових занять іншими здобувачами.

Складниками інтерактивного мультимедійного лазерного тиру є веб-камера з інфрачервоним фільтром, портативний комп'ютер із базовим та спеціальним програмним забезпеченням, навчальні макети стрілецької зброї з лазерними випромінювачами. Такий тир дає можливість застосовувати сучасні інтерактивні технології у підготовці здобувачів користуватися стрілецькою зброєю без використання бойових комплектів (набоїв). Здобувачі обов'язково проходили інструктаж з техніки безпеки під час роботи з лазерними пристроями та правил поведінки у приміщеннях із підвищеною небезпекою.

Варто зауважити, що в процесі проведення експерименту про надану можливість стало відомо здобувачам контрольної групи, внаслідок чого за запитами цих здобувачів їм також було надано можливість відпрацьовування прийомів та правил стрільби в інтерактивному мультимедійному лазерному тирі.

Науково-педагогічними працівниками було зафіксовано досягнення позитивних результатів стрільби всіма здобувачами.

На жаль, Інструкція про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу [152] не дає можливості реалізувати виділення додаткового часу на *фізичну підготовку*. У своїх дослідженнях із проблем навчання майбутніх офіцерів запасу серед основних методичних засад зазначеного процесу С. В. Сінкевич пропонує організувати додаткові заняття зі студентами, які мають прогалини у знаннях, у формі факультативних занять [167, с. 275]. У закладах вищої освіти є гуртки з фізичної підготовки. Здобувачам експериментальної групи була надана можливість їх відвідувати факультативно. На початку експерименту зацікавлення такою можливістю проявляли близько чверті осіб, а після його завершення відвідування гуртків зменшилося до 10 %.

Друга педагогічна умова – *посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини)*.

Для реалізації цієї педагогічної умови до *розділу програми «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка»* була додана лекція, що розкриває принципи дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки, а також практичні та групові заняття на тренажерах БТР-4Е, ПТРК та ПЗРК.

Лекція за темою «Принципи дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки» була проведена як лекція-візуалізація, спрямована на поліпшення сприйняття навчального матеріалу за рахунок використання образного мислення, залучення зорової пам'яті. Під час її проведення науково-педагогічні працівники кафедр

використовували мультимедійне обладнання, інтерактивні дошки, роздатковий матеріал зі схемами, рисунками, діаграмами. Це дозволило не лише сприймати інформацію на слух, а ще й залучати зорове сприйняття, у результаті чого здобувачі засвоїли більший обсяг лекційного матеріалу. Роль викладачів зводиться до коментування інформації, поданої з використанням технічних засобів навчання.

Організація практичного заняття повинна принципово відрізнитися від заняття теоретичного виду: на такому занятті необхідно створити умови для виконання завдань кожним здобувачем. Тому на перший план виходить конструювання занять. Під час конструювання кожного практичного заняття науково-педагогічні працівники визначили: мету проведення занять; місце проведення заняття; зміст підготовки викладача до практичних занять, а також його помічників, здобувачів; матеріальне забезпечення занять; документацію (плани, завдання, методичні вказівки тощо), яку необхідно підготувати, а також терміни її видачі помічникам керівника занять і здобувачам; послідовність проведення вступної, основної і завершальної частин заняття та їх зміст; найбільш ефективні форми і методи навчання, що доцільно використовувати для досягнення навчально-виховних цілей практичних занять; навчальні питання, на які треба звернути увагу під час виконання здобувачами практичних завдань; порядок використання технічних засобів навчання, військової техніки, навчально-тренувальних засобів та іншого матеріального забезпечення занять; заходи з безпеки й охорони довкілля.

Динамічний тренажер екіпажу БТР-4Е призначений для вивчення особовим складом матеріальної частини основних елементів системи управління вогнем, елементів керування бойовою машиною, для забезпечення індивідуального навчання командирів, навідників та водіїв БТР-4Е, а також проведення спільної роботи у складі екіпажу з метою набуття і закріплення екіпажем практичних навичок під час роботи з комплексом управління вогнем, водіння, відпрацювання взаємодії членів екіпажу під час заряджання (розряджання) озброєння БТР-4Е, ведення бойових дій у різних умовах, удень і

вночі, з наземними і повітряними цілями.

Навчально-діючий стенд бойового модуля БМ-7 «Парус» БТР-4Е призначений для забезпечення індивідуального навчання командирів, навідників БТР-4Е, а також проведення спільної роботи у складі екіпажу з метою набуття і закріплення ним практичних навичок під час здійснення контрольного огляду озброєння; монтажу і демонтажу озброєння бойового модуля БМ-7; завантаження боєприпасів; заряджання і розряджання озброєння; заміни магазинів кулемета та гранатомета; усунення затримок під час дій з озброєнням бойового модуля.

Навчання на тренажерах проводилося з метою вдосконалення навичок у діях з озброєнням бойового модуля БТР-4Е і доведення їх виконання до автоматизму. Тренування на тренажерах повторювалися доти, поки здобувачі не засвоїли виконання без помилок операцій (прийомів, дій) з практичного виконання вогневих завдань. Використання цих тренажерів у навчанні здобувачів привело до підвищення якості їхньої підготовки як екіпажів БТР-4Е та застосування ПТРК та ПЗРК.

За результатами аналізу навчально-методичного забезпечення, крім занять змістового модуля «Тактична медицина», були визначені інші практичні та групові заняття, які проводилися на території військової частини.

Посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини) найбільше вплинуло на ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, на вміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності.

Третя педагогічна умова – *залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.*

Цю педагогічну умову легше реалізувати у вищих військових навчальних закладах, оскільки серед їх працівників є особи, які відповідають зазначеній педагогічній умові. Завідувачів кафедр як вищих військових навчальних закладів, так і військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти необхідно заздалегідь ознайомлювати з навчально-методичним забезпеченням розділів

програми та розкладом занять осіб, які готові у парі з викладачем провести такі заняття. Перевагами цих занять є передавання досвіду управління підрозділом в умовах ведення бойових дій не тільки здобувачам, а й викладачеві. Офіцер – учасник АТО (ООС) може й самостійно провести таке заняття. Проте необхідно враховувати його недостатній рівень методичної підготовки.

Науково-педагогічні працівники заздалегідь зустрічалися з офіцерами – учасниками АТО (ООС) та обговорювали план проведення заняття, місце і роль кожного з учасників. Поради бувальця активізовували роботу здобувачів, сприяли кращому засвоєнню навчального матеріалу та розумінню ними службово-бойової діяльності. Особливо стимулюють здобувачів підтвердження бувальцем потрібності отримуваних ними знань. Наприклад: «Студент Петренко, чому Ви не можете відповісти на запитання? Ви ж цей матеріал вивчали місяць тому. Уявіть собі, що Ви на полі бою. Перед Вами ворог. А Ви з гаслом: «Не стріляй у мій підрозділ, я пропустив це заняття і не знаю, що мені робити»». Після подібних ситуацій почуття відповідальності здобувачів загострювалося, ставлення до навчання у них змінювалося на більш відповідальне.

Залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, найбільше вплинуло на усвідомлення потреби у здійсненні службово-бойової діяльності, на ціннісне ставлення до цієї діяльності, на ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, на вміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності.

Отже, виконанню другої частини реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності сприяли: залучення до навчального матеріалу фактів про ведення бойових дій, використання передового досвіду роботи зарубіжних країн та України; проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини, проведення тренінгів за змістом програми тощо. Закріпленню зацікавленості здобувачів вищої освіти професійними проблемами, розвитку ціннісного ставлення до службово-бойової діяльності, а також якостей офіцера

сприяли зустрічі та бесіди з офіцерами – учасниками АТО (ООС).

Таким чином, нами було схарактеризовано методичку формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, в основу якої покладено організацію цілісного процесу, що обумовлює функціонування компонентів змістової підготовки. Вона охоплює взаємопов'язані форми організації навчальної діяльності (лекції, практичні, групові, семінарські заняття, консультації, самостійну роботу), форми організації виховної діяльності (професіографічні зустрічі, екскурсії), методи (пасивні (перегляд навчальних фільмів) та інтерактивні (дискусії, ігри, тренінги, кейс-метод, які моделюють різні аспекти професійної діяльності)) та засоби (підручники, посібники, дидактичний матеріал, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, тренажери). Запропоновано нові змістові модулі розділу програми підготовки офіцерів запасу «Організація та методика роботи з особовим складом» («Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство»), окремі заняття розділу програми підготовки офіцерів запасу «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» (лекції «Принципи дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки», відпрацювання завдань на тренажері БТР-4Е, ПТРК, ПЗРК, у мультимедійному тирі) та позакредитну навчальну дисципліну «Спеціальна фізична підготовка». Функціонування компонентів змістової підготовки залежить від наявності необхідних ресурсів, стан яких може змінюватися у часі. Це враховано у запропонованому циклічному механізмі реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної підготовки.

Висновки до другого розділу

Розроблено методичні рекомендації щодо проведення опитування громадянина України, який навчається за програмою підготовки офіцерів запасу, з метою визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямів розвитку цієї програми. За результатами дослідження мотивації вступу громадян України на навчання за програмою підготовки офіцерів запасу (вивчення мотивів освітньої діяльності здобувачів освіти за методикою Б. Пашнєва) у 43 % респондентів основним виявився мотив поліпшення матеріального добробуту, у 28 % – пізнавальний мотив, або мотив отримання інформації, і лише у 12 % – соціально орієнтований мотив обов'язку й відповідальності. Серед опитаних 42 % виявилися не готові займатися службово-бойовою діяльністю надалі.

Виявлено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, зокрема:

- активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу;
- посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини);
- залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.

Спроектовано змістово-функціональну модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Експериментальна модель містить такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи навчання та виховання – як загальні, так і специфічні), організаційно-змістовий (компоненти готовності, зміст, форми, методи і засоби професійної підготовки) та результативно-оцінний (критерії, показники, рівні сформованості готовності

майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності та очікуваний результат).

З огляду на окреслену структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності уточнено критерії, показники (*мотиваційно-ціннісний*: мотивація здійснювати службово-бойову діяльність; професійні цінності; *пізнавально-процесуальний*: знання та вміння виконувати службово-бойові завдання; уміння реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах; *результативно-рефлексивний*: здатність до самооцінювання та до рефлексії) та рівні (високий, середній та низький) її сформованості. Відповідно до визначеної структури, критеріїв та показників сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності було визначено інструментарій для діагностування її рівнів.

Мотиваційно-ціннісний критерій виявляє усвідомлення потреби у здійсненні службово-бойової діяльності; наявність ціннісного ставлення до службово-бойової діяльності.

Пізнавально-процесуальний критерій характеризує ступінь оволодіння знаннями за програмою підготовки офіцерів запасу, уміння використовувати набуті знання у службово-бойовій діяльності.

Результативно-рефлексивний критерій виявляє здатність до самооцінювання та рефлексії результатів своєї діяльності.

Дібрано інструментарій для діагностування досліджуваного феномену: методика «Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору», адаптований опитувальник Е. Зеєра «Професійні наміри», «ОДАНІ-2», опитувальник термінальних цінностей (І. Г. Сенін), результати контролю навчальних досягнень, методика «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності», методика «Психологічна готовність до ризику», методика «Прогресивні матриці Равена», методика «Самооцінка структури темпераменту» (Б. М. Смірнов), методика «Самооцінка особистості», методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (Н. М. Фетискін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов).

Розроблено методику формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, в основу якої покладено організацію цілісного процесу, що обумовлює функціонування компонентів змістової підготовки. Вона охоплює взаємопов'язані форми організації навчальної діяльності (лекції, практичні, групові, семінарські заняття, консультації, самостійну роботу), форми організації виховної діяльності (професіографічні зустрічі, екскурсії), методи (пасивні (перегляд навчальних фільмів) та інтерактивні (дискусії, ігри, тренінги, кейс-метод, які моделюють різні аспекти професійної діяльності)) та засоби (підручники, посібники, дидактичний матеріал, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, тренажери).

Запропоновано нові змістові модулі розділу програми підготовки офіцерів запасу «Організація та методика роботи з особовим складом» («Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство»), окремі заняття розділу програми підготовки офіцерів запасу «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» (лекції «Принципи дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки», відпрацювання завдань на тренажері БТР-4Е, ПТРК, ПЗРК, у мультимедійному тирі) та позакредитну навчальну дисципліну «Спеціальна фізична підготовка».

Функціонування компонентів змістової підготовки залежить від наявності необхідних ресурсів, стан яких може змінюватися у часі. Це враховано у запропонованому циклічному механізмі реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної підготовки.

Зміст розділу висвітлено у таких публікаціях автора: [111; 113; 114; 118; 119; 120; 121; 201; 202].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У розділі перевірено сформованість готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності та здійснено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

3.1. Особливості організації педагогічного експерименту

За результатами аналізу наукових праць можемо констатувати, що для задоволення потреб суспільства у формуванні й розвитку готовності здобувачів освіти до будь-якої діяльності необхідно: 1) з'ясувати сутність формування й розвитку готовності; 2) визначити умови, необхідні для формування й розвитку готовності; 3) перевірити ефективність визначених умов; 4) запровадити визначені умови у діяльність інших суб'єктів формування й розвитку відповідної готовності (рис. 3.1).

Наведені у цій роботі теоретичні положення та висновки, розроблені й обґрунтовані педагогічні умови, змістово-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки потребують підґрунтя для практичного впровадження. Основою практичної реалізації висновків наукового пошуку, підтвердженням наукової новизни одержаних результатів щодо формування досліджуваної якості майбутніх фахівців мають стати результати експериментальної роботи.

Як визначає С. У. Гончаренко, «педагогічний експеримент – науково поставлений дослід у галузі навчальної чи виховної роботи, спостереження досліджуваного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих

дослідником умовах. При цьому встановлюється залежність між тим чи іншим впливом або умовою навчання чи виховання і його результатом. Одержання точних та вірогідних результатів педагогічного експерименту залежить головним чином від теоретичної позиції дослідника, вираженої в робочій гіпотезі, і методики дослідження» [36, с. 112]. Учений Ю. З. Кушнер зазначає: «Педагогічний експеримент – це науково обґрунтована система організації педагогічного процесу, спрямована на відкриття нового педагогічного знання, перевірку та обґрунтування раніше розроблених наукових пропозицій, гіпотез» [84].

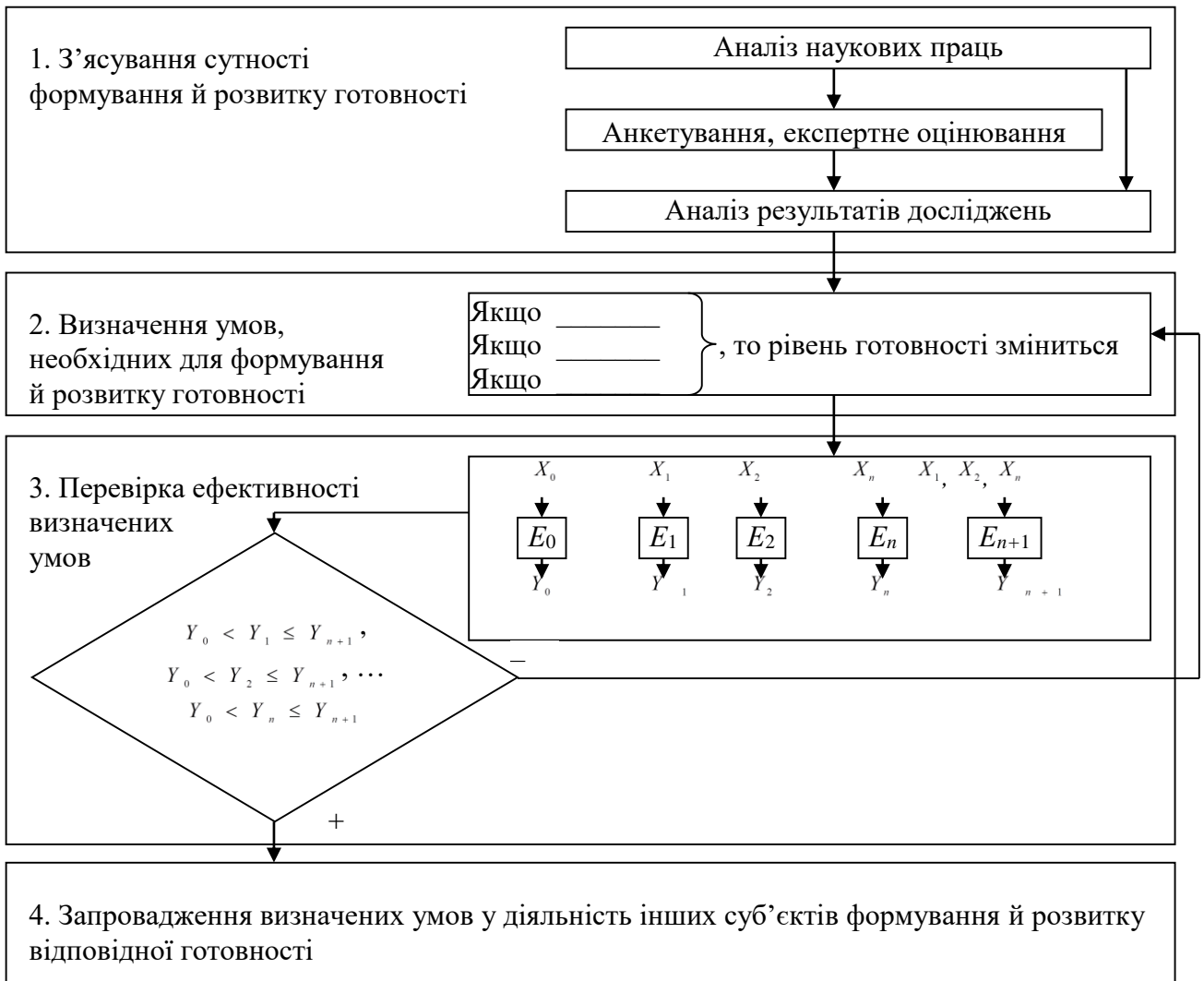

Рис. 3.1. Схема формування й розвитку готовності здобувачів освіти до будь-якої діяльності

Єдиного визначення поняття «педагогічний експеримент» немає. Наявні тлумачення неоднозначні. Під *педагогічним експериментом* будемо розуміти метод наукового дослідження у галузі навчальної чи виховної роботи, спостереження досліджуваного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих дослідником умовах, який має за мету встановлення залежності між тим чи іншим впливом або умовою навчання чи виховання та результатом дослідження. Для цього, як мінімум, необхідно відобразити, що у разі застосування його до тих самих об'єктів (у цьому випадку до групи здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу) він дає інші результати, ніж якщо застосовувати традиційні педагогічні впливи. Із цією метою виділяється експериментальна група (ЕГ), яка порівнюється з контрольною групою (КГ). Різницю ефектів педагогічних впливів буде обґрунтовано, якщо дві ці групи спочатку збігаються за своїми характеристиками, а після реалізації педагогічних впливів розрізняються. Отже, потрібно провести два порівняння і показати, що за першого порівняння (до початку педагогічного експерименту) характеристики ЕГ та КГ збігаються, а за другого (після закінчення експерименту) – різняться. Оскільки об'єктом педагогічного експерименту є група здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, а кожна людина індивідуальна, то говорити про збіги чи розбіжності характеристик ЕГ та КГ можна лише у формальному, статистичному сенсі. Для того щоб з'ясувати, чи є збіги або розбіжності випадковими, використовують статистичні методи, які дозволяють на основі даних, отриманих у результаті експерименту, прийняти обґрунтоване рішення про наявність збігів або розбіжностей.

На основі аналізу сучасних літературних джерел нами було розроблено програму педагогічного експерименту.

Мета експерименту: перевірити результативність педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Незалежні змінні: педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Залежна змінна: рівень сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Учасники експерименту: науково-педагогічні працівники, офіцери, здобувачі.

Вибіркова сукупність має повністю відтворювати склад генеральної сукупності. Генеральна сукупність – це вся сукупність здобувачів, що навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, з якої проводиться відбір частини таких здобувачів для вибіркового спостереження. Принцип випадковості відбору забезпечує всім здобувачам генеральної сукупності однакові можливості потрапити у вибірккову сукупність.

Кількісні (вік) або якісні (стать) характеристики сукупностей на процес спостереження у цьому дослідженні не впливають, оскільки здобувачі, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, як правило, одного віку (19–22 років) – це студенти третього – четвертого років навчання, а результати опитування респондентів за статтю щодо оцінювання своєї готовності до службово-бойової діяльності відносно однакові. Тому можна припустити, що між цими характеристиками генеральної і вибіркової сукупностей немає розбіжностей та похибки у їх репрезентативності.

Визначення обсягу вибіркової сукупності має суттєве значення для дослідження. Кількість здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу, що відбираються для вибіркового спостереження, має бути досить великою.

Генеральна сукупність – це вся сукупність здобувачів, що навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу. У цьому випадку інформація про генеральну сукупність є службовою і не підлягає поширенню. В Україні 56 закладів вищої освіти, на базі яких проводиться військова підготовка (Додаток II).

З урахуванням регіональних особливостей та особливостей виконання завдань військовими формуваннями (відповідно, й особливостей підготовки фахівців) було вибрано для дослідження два заклади вищої освіти – Національну академію Національної гвардії України (м. Харків) та Національний авіаційний

університет (м. Київ), у яких здійснюється навчання за зазначеною вище програмою (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Громадяни України, які навчаються за програмою підготовки офіцерів
запасу і взяли участь в експерименті**

Найменування закладу освіти	Кількість осіб, які взяли участь в експерименті		
	усього	ЕГ	КГ
Національна академія Національної гвардії України	118	56	62
Національний авіаційний університет	154	72	82
Разом	272	128	144

З огляду на аналіз даних експерименту можна виділити три типи завдань [135]:

- опис даних (компактне й інформативне відображення результатів вимірювань характеристик досліджуваних об'єктів);
- встановлення збігів характеристик двох груп;
- встановлення розбіжностей характеристик двох груп.

Наведені завдання є базовими з таких причин. По-перше, вони охоплюють більшість завдань аналізу даних, що використовують в експериментальних дослідженнях педагогічних наук. По-друге, вони сформульовані для найпростішої схеми організації педагогічного експерименту – коли стан досліджуваних об'єктів описується одним показником і вимірюється два рази: до початку здійснення педагогічних впливів і після його завершення. Припустимо, що в результаті вимірювання одного й того ж самого показника за допомогою однієї й тієї ж самої процедури вимірювань були отримані такі дані: $x = (x_1, x_2, \dots, x_N)$ – вибірка для ЕГ і $y = (y_1, y_2, \dots, y_M)$ – вибірка для КГ, де x_i – елемент вибірки – значення досліджуваного показника у i -го члена експериментальної групи, $i = 1, 2, \dots, N$, а y_j – значення досліджуваного показника у j -го члена контрольної групи,

$j = 1, 2, \dots, M$. Експериментом було охоплено 272 особи, до ЕГ ввійшло 128 осіб, до КГ – 144 особи ($N = 128, M = 144$). Здобувачі ЕГ та КГ суттєво не розрізнялися за рівнем знань, умінь, практичних навичок, завдяки чому була забезпечена однорідність складу груп на початку проведення педагогічного експерименту.

З дотриманням теоретичних положень [84; 135] нами було проведено дослідно-експериментальну роботу в три етапи (констатувальний, формувальний та контрольний).

Перший – констатувальний – етап роботи був спрямований на аналіз теоретико-методичних засад формування готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності; виявлення можливостей удосконалення підготовки майбутніх офіцерів запасу; визначення сутності та структури готовності до службово-бойової діяльності зазначених фахівців; вивчення стану розробленості проблеми; визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності; відбір здобувачів до КГ та ЕГ; виявлення рівня сформованості готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності шляхом проведення констатувального зрізу; порівняння статистичних даних КГ та ЕГ.

На другому – формувальному – етапі наукового дослідження реалізовували виявлені й обґрунтовані педагогічні умови, змістово-функціональну модель з використанням методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки (детально у підрозділі 2.3 дисертації).

До програми підготовки офіцерів запасу внесено зміни, що відповідають як практичним потребам здобувачів, так і державним інтересам. До розділу програми «Організація та методика роботи з особовим складом» були додані нові змістові модулі: «Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство». До розділу програми «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» була додана лекція з принципів дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу

військової техніки, відпрацювання завдань на тренажерах БТР-4Е, ПТРК та ПЗРК, а також у мультимедійному тирі.

З огляду на те, що Інструкція про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу не дає можливості виділити додатковий час на фізичну підготовку, було впроваджено позакредитну навчальну дисципліну «Спеціальна фізична підготовка».

У КГ вищого військового навчального закладу та військового навчального підрозділу закладу вищої освіти, що брали участь у дослідно-експериментальній роботі, освітній процес професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу здійснювався традиційно.

Третій – завершальний, контрольний – етап наукового дослідження передбачав порівняння рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки КГ та ЕГ. На цьому етапі проведено узагальнення результатів педагогічного експерименту, зроблено висновки щодо сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Розглянемо результати констатувального етапу експериментального дослідження за такими компонентами готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки, як мотиваційно-ціннісний, пізнавально-процесуальний, результативно-рефлексивний.

Вимірювання рівня готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності полягає у діагностуванні за допомогою методик, визначених у підрозділі 2.2. Характеристикою здобувача (ознакою) є результати вирішених ним завдань. Результати експерименту можуть бути отримані й у порядковій шкалі (або переведені зі шкали відношень у порядкуву), тому розглянемо дані у порядковій шкалі.

Діагностику рівня готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності проводили за етапами, наведеними у табл. 3.2.

Після вивчення стану формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності за визначеним інструментарієм (табл. 2.2) отримано

результати констатувального експерименту (табл. 3.3). За проведеними розрахунками у комп'ютерній програмі «Статистика в педагогіці» [73] одержано такі дані.

Таблиця 3.2

**Етапи діагностики рівня готовності майбутніх офіцерів запасу
до службово-бойової діяльності**

Етап діагностики	Діагностична методика
1. Отримання дослідником результатів контролю навчальних досягнень	Результати контролю навчальних досягнень
2. Тестування з використанням психодіагностичного комплексу «Психодіагностика». Виконання завдань здобувачами на комп'ютерах	«Прогресивні матриці Равена»; «Самооцінка структури темпераменту» (Б. М. Смірнов); «Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору»
3. Виконання здобувачами письмових завдань на бланках	Адаптований опитувальник Е. Зеєра «Професійні наміри»; «ОДАНІ-2»; опитувальник термінальних цінностей (І. Г. Сенін), методика «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності», методика «Психологічна готовність до ризику», методика «Самооцінка особистості», методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії» (Н. М. Фетискін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов)
4. Оброблення результатів	

У процесі порівняння контрольної та експериментальної груп до початку експерименту за мотиваційно-ціннісним компонентом емпіричне значення

критерію χ^2 дорівнює 0,1637, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

Таблиця 3.3

Сформованість готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у контрольній та експериментальній групах до початку експерименту

Рівень	Контрольна група (осіб)	Експериментальна група (осіб)
за мотиваційно-ціннісним компонентом		
Низький	54	47
Середній	57	49
Високий	33	32
за пізнавально-процесуальним компонентом		
Низький	58	51
Середній	63	61
Високий	23	16
за результативно-рефлексивним компонентом		
Низький	60	52
Середній	77	70
Високий	7	6
загальні дані		
Низький	57	50
Середній	66	60
Високий	21	18

У процесі порівняння контрольної та експериментальної груп до початку експерименту за пізнавально-процесуальним компонентом емпіричне значення

критерію χ^2 дорівнює 0,7998, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

У процесі порівняння контрольної та експериментальної груп до початку експерименту за результативно-рефлексивним компонентом емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 0,0406, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

У процесі порівняння контрольної та експериментальної груп до початку експерименту за загальними даними емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 0,0334, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

Отже, всі умови для проведення констатувального експерименту були витримані.

Результати констатувального експерименту показали, що: за мотиваційно-ціннісним компонентом високий рівень готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності проявили 25 % осіб ЕГ і 23 % осіб КГ, середній рівень – 38 % осіб ЕГ і 40 % осіб КГ, низький рівень – по 37 % осіб як в ЕГ, так і в КГ; за пізнавально-процесуальним компонентом високий рівень готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності проявили 12 % осіб ЕГ і 16 % осіб КГ, середній рівень – 48 % осіб ЕГ і 44 % осіб КГ, низький рівень – по 40 % осіб як в ЕГ, так і в КГ; за результативно-рефлексивним компонентом високий рівень готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності проявили по 5 % осіб як в ЕГ, так і в КГ, середній рівень – 55 % осіб ЕГ і 53 % осіб КГ, низький рівень – 40 % осіб ЕГ і 42 % осіб КГ.

Загальні результати констатувального експерименту показали, що високий рівень готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності за всіма критеріями проявили 14 % осіб ЕГ і 14 % – КГ. Середній рівень притаманний 47 % осіб ЕГ і 46 % осіб КГ. Низький рівень готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності виявлено у 39 % осіб ЕГ і 40 % осіб КГ.

3.2. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

На контрольному етапі експерименту визначено рівень сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності; здійснено порівняння груп за статистичним критерієм, а також аналіз отриманих експериментальних даних.

Після вивчення стану сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності за допомогою визначеного інструментарію (табл. 2.2) після закінчення експерименту одержано результати (табл. 3.4). За проведеними розрахунками у комп'ютерній програмі «Статистика в педагогіці» [73] отримано такі дані.

У процесі порівняння контрольної групи до початку експерименту та контрольної групи після його завершення за мотиваційно-ціннісним компонентом емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 2,1832, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

У процесі порівняння контрольної та експериментальної груп після закінчення експерименту за мотиваційно-ціннісним компонентом визначено, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 37,7609, критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп становить 95 %.

Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

Таблиця 3.4

Сформованість готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у контрольній та експериментальній групах

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	до початку експерименту (осіб)	після закінчення експерименту (осіб)	до початку експерименту (осіб)	після закінчення експерименту (осіб)
за мотиваційно-ціннісним компонентом				
Низький	54	50	47	6
Середній	57	50	49	70
Високий	33	44	32	52
за пізнавально-процесуальним компонентом				
Низький	58	53	51	24
Середній	63	57	61	40
Високий	23	34	16	64
за результативно-рефлексивним компонентом				
Низький	60	60	52	33
Середній	77	75	70	43
Високий	7	9	6	52
загальні дані				
Низький	57	54	50	21
Середній	66	61	60	51
Високий	21	29	18	56

У процесі порівняння експериментальної групи до початку експерименту з експериментальною групою після його завершення за мотиваційно-ціннісним компонентом з'ясовано, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 40,1848,

критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп становить 95 %. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

Отже, усі умови для проведення експерименту були витримані, а в експериментальній групі спостерігалася позитивна динаміка за мотиваційно-ціннісним компонентом формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (рис. 3.2).

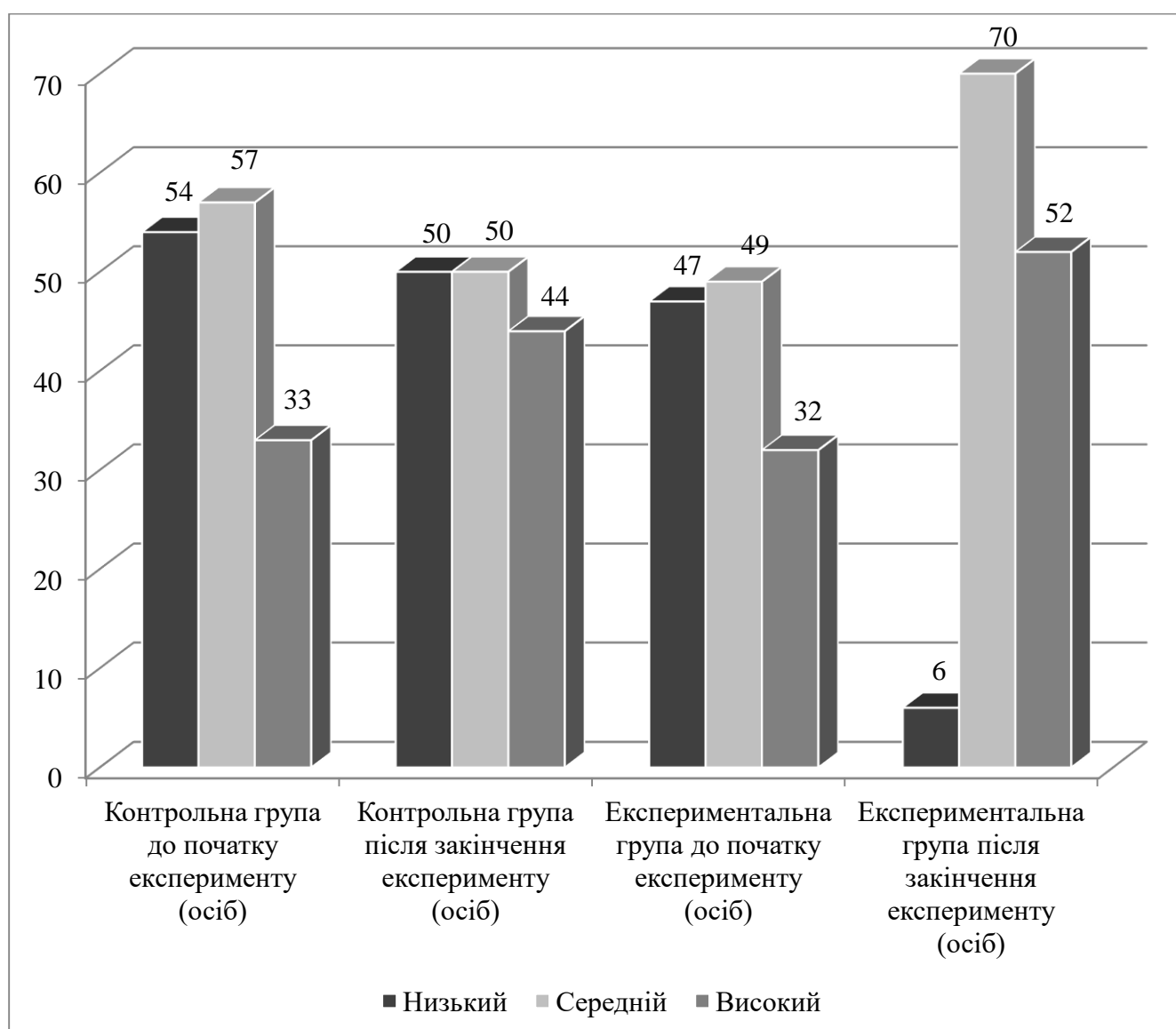

Рис. 3.2. Результати експерименту за мотиваційно-ціннісним компонентом формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у контрольній та експериментальній групах

У процесі порівняння контрольної групи до початку експерименту та контрольної групи після його завершення за пізнавально-процесуальним компонентом з'ясовано, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 2,648, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

У процесі порівняння контрольної та експериментальної груп після завершення експерименту за пізнавально-процесуальним компонентом визначено, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 22,2208, критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп становить 95 %. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

У процесі порівняння експериментальної групи до початку експерименту та експериментальної групи після його завершення за пізнавально-процесуальним компонентом можемо констатувати, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 42,8869, критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп становить 95 %. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

Отже, усі умови для проведення експерименту були дотримані, а в експериментальній групі спостерігалася позитивна динаміка за пізнавально-процесуальним компонентом формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (рис. 3.3).

У процесі порівняння контрольної групи до початку експерименту та контрольної групи після його завершення за результативно-рефлексивним компонентом зафіксовано, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 0,2763, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

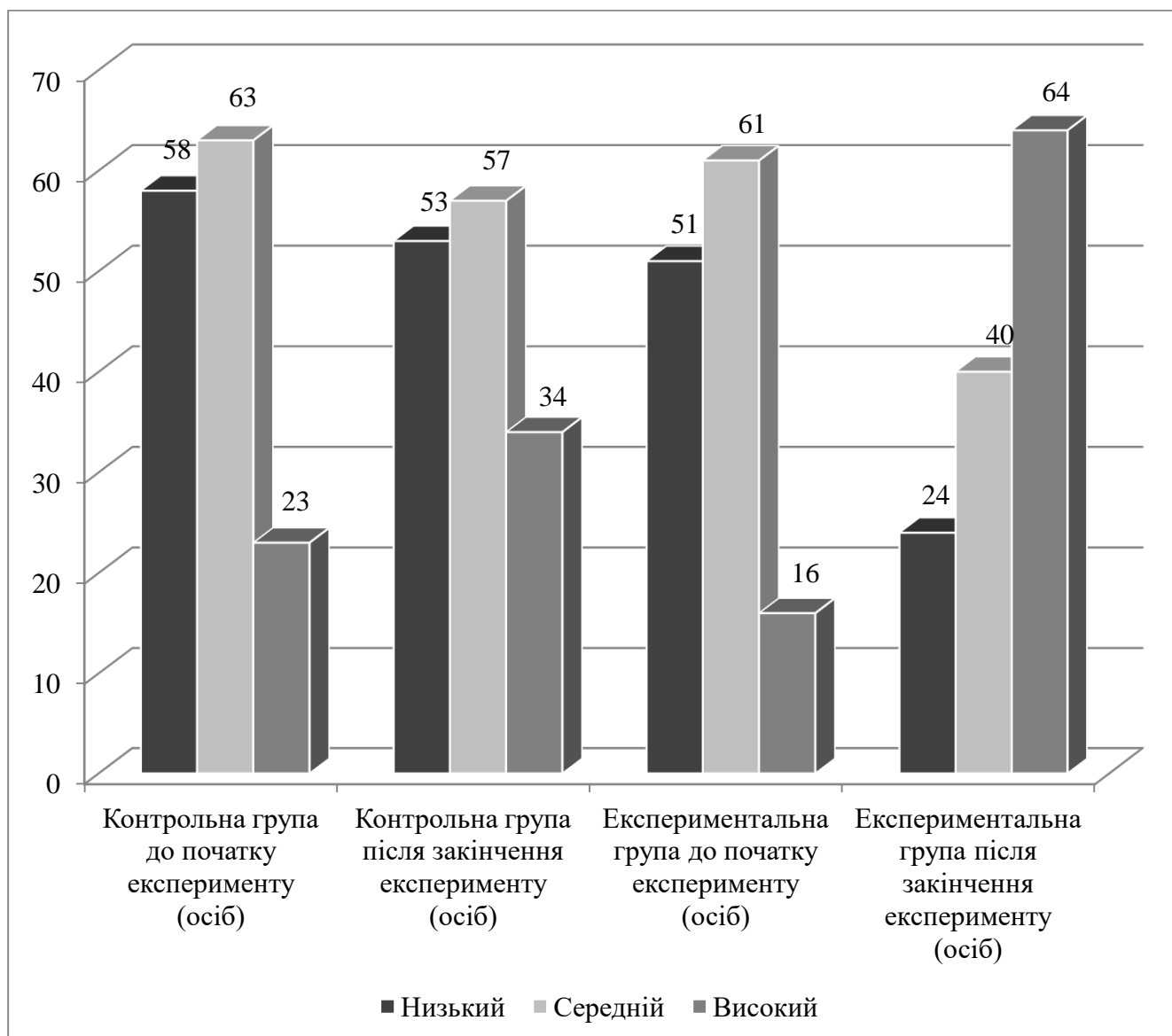

Рис. 3.3. Результати експерименту за пізнавально-процесуальним компонентом формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у контрольній та експериментальній групах

У процесі порівняння контрольної та експериментальної груп після закінчення експерименту за результативно-рефлексивним компонентом емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 46,0463, критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп становить 95 %.

Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

У процесі порівняння експериментальної групи до початку експерименту та експериментальної групи після його завершення за результативно-рефлексивним компонентом констатовано, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 47,1811, критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп становить 95 %. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

Отже, усі умови для проведення експерименту були дотримані, а в експериментальній групі спостерігалася позитивна динаміка за результативно-рефлексивним компонентом формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (рис. 3.4).

Порівняння контрольної групи до початку експерименту та контрольної групи після його завершення за загальними даними засвідчує, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 1,5579, критичне – 5,991. Оскільки емпіричне менше за критичне, то характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично подібними.

Порівняння контрольної та експериментальної груп після завершення експерименту за загальними даними дає змогу стверджувати, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 23,1282, критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп становить 95 %. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

У процесі порівняння експериментальної групи до початку експерименту та після його завершення за загальними даними визначено, що емпіричне значення критерію χ^2 дорівнює 33,6227, критичне – 5,991. Достовірність розбіжностей характеристик порівнюваних груп – 95 %. Зроблено статистично обґрунтований висновок, що обидві групи є статистично різні.

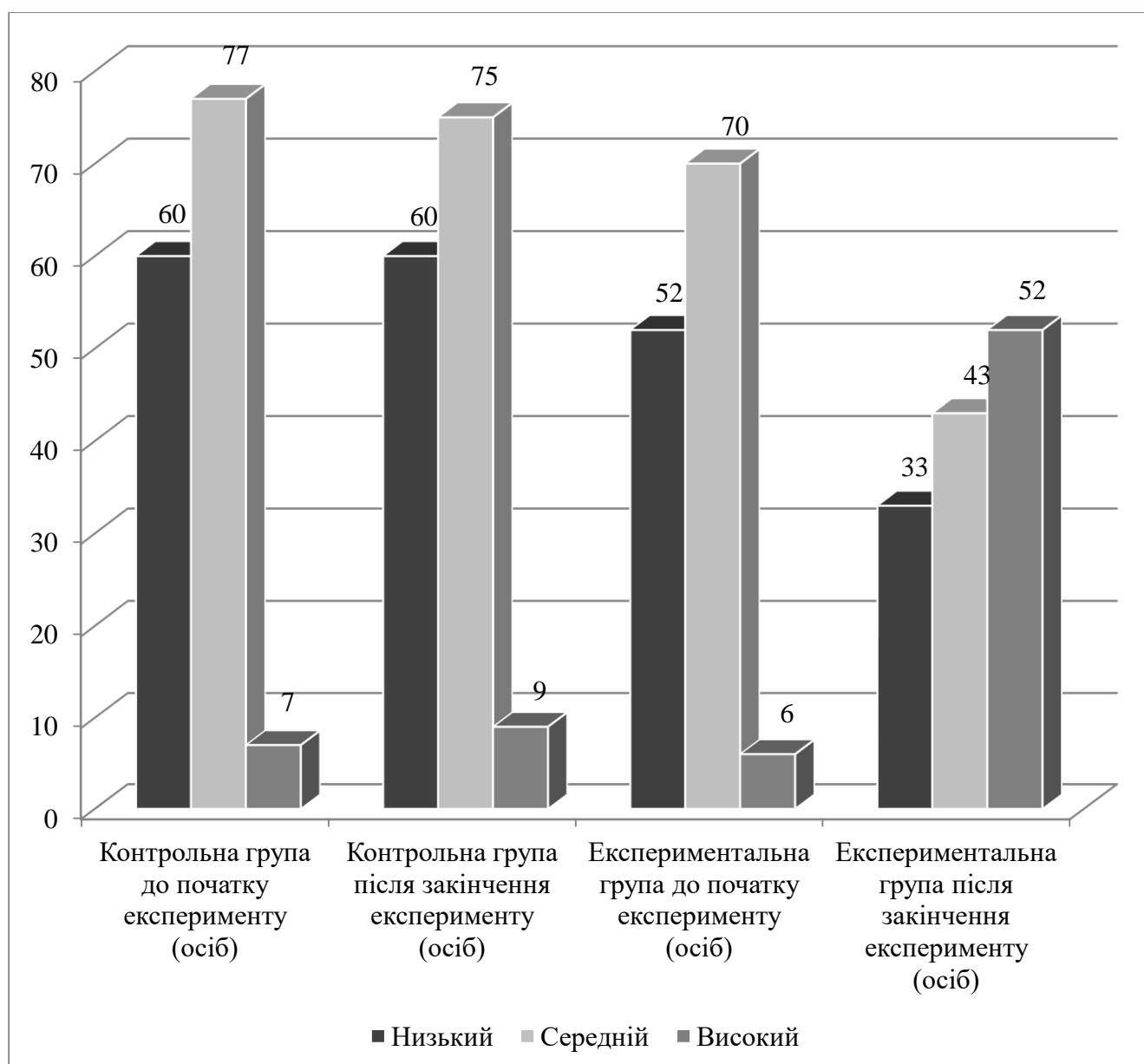

Рис. 3.4. Результати експерименту за результативно-рефлексивним компонентом формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у контрольній та експериментальній групах

Отже, усі умови для проведення експерименту були витримані, а в ЕГ спостерігалася позитивна динаміка за загальними даними формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (рис. 3.5).

Результати діагностування сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності ЕГ та КГ подано у табл. 3.5.

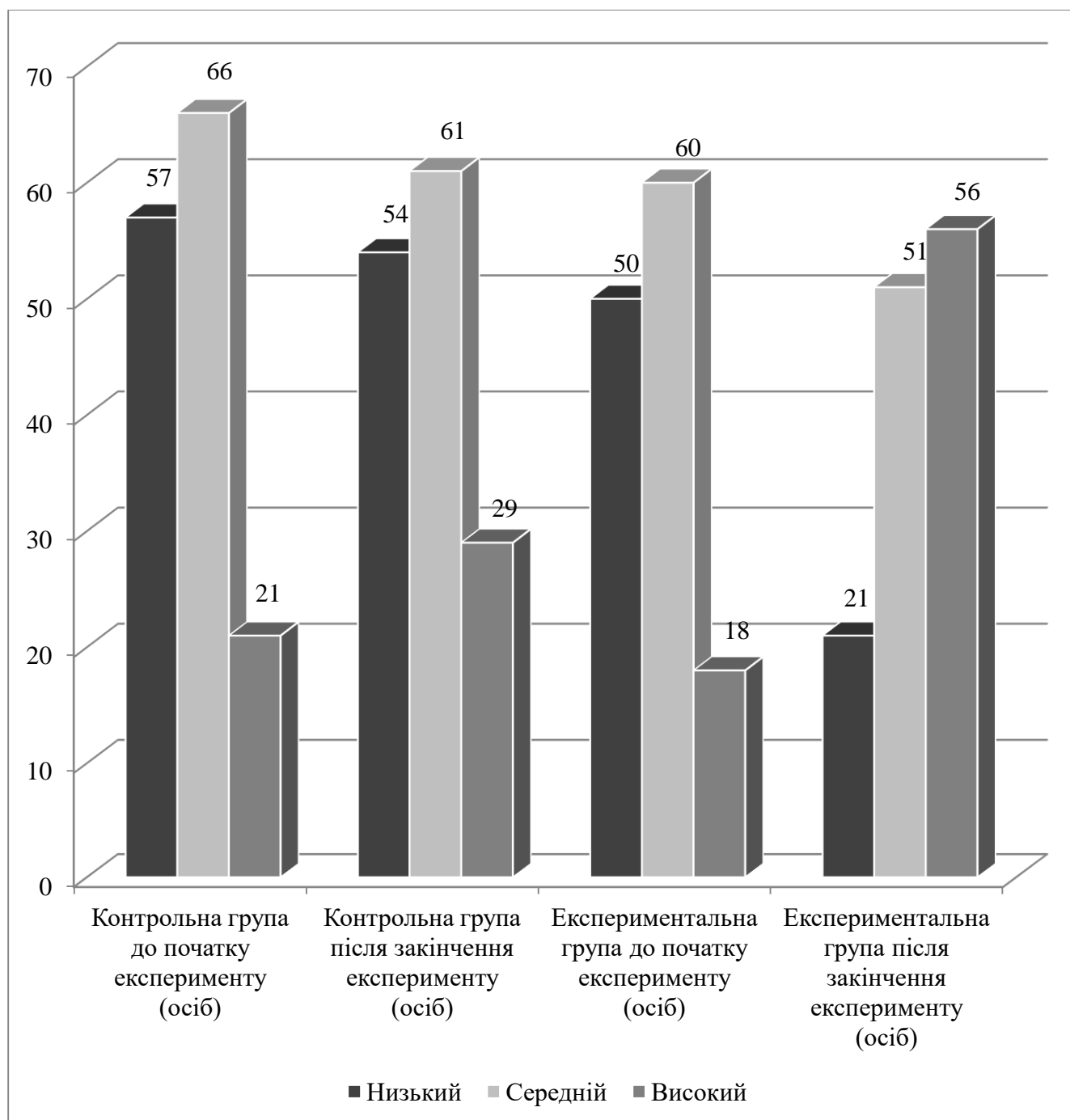

Рис. 3.5. Результати експерименту формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у контрольній та експериментальній групах

Аналіз емпіричних даних засвідчив позитивну динаміку сформованості всіх компонентів готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в ЕГ. З'ясовано, що в ході експерименту значно зменшилася кількість здобувачів ЕГ із низьким рівнем сформованості всіх компонентів готовності

майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (мотиваційно-ціннісний – на 32 %, пізнавально-процесуальний – на 21 %, результативно-рефлексивний – на 14 %), водночас збільшилася кількість майбутніх офіцерів запасу, які мають високий рівень сформованості компонентів готовності до службово-бойової діяльності (мотиваційно-ціннісний – на 15 %, пізнавально-процесуальний – на 38 %, результативно-рефлексивний – на 35 %). У респондентів КГ зміни виражені несуттєво.

Таблиця 3.5

Динаміка рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки

Компонент	Рівень	Група здобувачів					
		ЕГ (128 осіб)			КГ (144 осіб)		
		до експерим. (осіб / відсотків)	після експерим. (осіб / відсотків)	динаміка (осіб / відсотків)	до експерим. (осіб / відсотків)	після експерим. (осіб / відсотків)	динаміка (осіб / відсотків)
Мотиваційно-ціннісний	Низький	47 / 37	6 / 5	-41 / -32	54 / 37	50 / 35	-4 / -2
	Середній	49 / 38	70 / 55	21 / 17	57 / 40	50 / 35	-7 / -5
	Високий	32 / 25	52 / 40	20 / 15	33 / 23	44 / 30	11 / 7
Пізнавально-процесуальний	Низький	51 / 40	24 / 19	-27 / -21	58 / 40	53 / 37	-5 / -3
	Середній	61 / 48	40 / 31	-21 / -17	63 / 44	57 / 40	-6 / -4
	Високий	16 / 12	64 / 50	48 / 38	23 / 16	34 / 23	11 / 7
Результативно-рефлексивний	Низький	52 / 40	33 / 26	-19 / -14	60 / 42	60 / 42	0 / 0
	Середній	70 / 55	43 / 34	-27 / -21	77 / 53	75 / 52	-2 / -1
	Високий	6 / 5	52 / 40	46 / 35	7 / 5	9 / 6	2 / 1

Порівняльний аналіз даних експерименту свідчить про збільшення відсотків здобувачів освіти ЕГ порівняно з КГ з високим рівнем сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності за мотиваційно-ціннісним компонентом на 8 %, за пізнавально-процесуальним – на 31 %, за результативно-рефлексивним – на 34 %.

У процесі порівнювання результатів експерименту до і після його проведення отримано: у КГ емпіричні значення критерію χ^2 менші за критичне, характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05; у ЕГ емпіричні значення критерію χ^2 більші за критичне, достовірність різниці характеристик порівнюваних груп становить 95 %.

Результати дослідження дали змогу підтвердити взаємозв'язок між компонентами теоретично розробленої структури готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. Для цього було проведено кореляційний аналіз. На основі оцінок сформованості компонентів готовності були розраховані коефіцієнти кореляції. Коефіцієнт кореляції К. Пірсона між двома змінними дорівнює сумі добутків відхилень, поділений на добуток їх стандартних відхилень:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2}} = \frac{\text{cov}(x, y)}{\sqrt{s_x^2 s_y^2}}, \quad 3.1$$

де $x^m(x_1, \dots, x_m), y^m(y_1, \dots, y_m)$ – вибірки,

$\bar{x}, \bar{y}$ – вибіркові середні x^m, y^m ,

s_x^2, s_y^2 – вибіркові дисперсії,

$r_{xy} \in [-1, 1]$.

Коефіцієнти кореляції дають змогу визначити міру лінійного зв'язку між парою значень і виявити узгодженість їх змін. Оскільки ми вивчали три компоненти готовності, то між кожною парою цих складників може існувати або не існувати зв'язок. Результати, отримані у процесі обчислень, наведені у кореляційній матриці (табл. 3.6). Аналіз даних дослідження пізнавально-процесуального компонента готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки підтвердив те, що він є найважливішим, який впливає на стан готовності загалом ($r = 0,96$). Усі компоненти готовності тісно взаємопов'язані, найменше такий зв'язок

спостерігається між мотиваційно-ціннісним та результативно-рефлексивним компонентами готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності ($r = 0,51$). Оскільки між оцінками кожного компонента існує прямий зв'язок, то підвищення оцінки за одним компонентом впливає на покращення результатів розвитку інших компонентів.

Таблиця 3.6

Матриця кореляційного аналізу мотиваційно-ціннісного, пізнавально-процесуального, емоційно-вольового компонентів та загальних даних готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки

Компонент	Мотиваційно-ціннісний	Пізнавально-процесуальний	Результативно-рефлексивний	Загальні дані
Мотиваційно-ціннісний	1			
Пізнавально-процесуальний	0,65678	1		
Результативно-рефлексивний	0,506449	0,898964	1	
Загальні дані	0,761092	0,962383	0,935388	1

Отже, одержані результати є достовірними і дають підстави для висновку про не випадковість відмінностей значень рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки в ЕГ та КГ і засвідчують ефективність виявлених педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до зазначеної діяльності.

Висновки до третього розділу

Усього в експерименті взяло участь 272 здобувачі, які навчалися за програмою підготовки офіцерів запасу в Національній академії Національної гвардії України та Національному авіаційному університеті й були розподілені на

експериментальну групу (ЕГ) у кількості 128 осіб та контрольну групу (КГ) – 144 особи.

Констатувальний етап експерименту був спрямований на відбір здобувачів до ЕГ та КГ; виявлення рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності; порівняння статистичних даних ЕГ та КГ. За проведеними розрахунками визначено, що емпіричне значення критерію χ^2 менше за критичне (5,991), тобто характеристики ЕГ та КГ збігаються на рівні значущості 0,05.

На *формуальному етапі* дослідження реалізовували виявлені й обґрунтовані педагогічні умови, змістово-функціональну модель з використанням методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. До програми підготовки офіцерів запасу внесено зміни, що відповідають як практичним потребам здобувачів, так і державним інтересам. До розділу програми «Організація та методика роботи з особовим складом» були додані такі змістові модулі: «Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство». До розділу програми «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка» була додана лекція з принципів дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки, відпрацювання завдань на тренажерах БТР-4Е, ПТРК та ПЗРК, а також у мультимедійному тирі.

З огляду на те, що Інструкція про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу не дає можливості виділити додатковий час на фізичну підготовку, було впроваджено позакредитну навчальну дисципліну «Спеціальна фізична підготовка».

На *контрольному етапі експерименту* визначено рівень сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності; здійснено порівняння груп за статистичним критерієм χ^2 та аналіз отриманих експериментальних даних.

Аналіз емпіричних даних засвідчив позитивну динаміку сформованості всіх

компонентів готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в ЕГ. З'ясовано, що в ході експерименту значно зменшилася кількість здобувачів ЕГ із низьким рівнем сформованості всіх компонентів готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (мотиваційно-ціннісний – на 32 %, пізнавально-процесуальний – на 21 %, результативно-рефлексивний – на 14 %), водночас збільшилася кількість майбутніх офіцерів запасу, які мають високий рівень сформованості компонентів готовності до службово-бойової діяльності (мотиваційно-ціннісний – на 15 %, пізнавально-процесуальний – на 38 %, результативно-рефлексивний – на 35 %). У респондентів КГ зміни виражені несуттєво. Порівняльний аналіз даних експерименту свідчить про збільшення відсотка здобувачів освіти ЕГ порівняно з КГ з високим рівнем сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності за мотиваційно-ціннісним компонентом на 8 %, за пізнавально-процесуальним – на 31 %, за результативно-рефлексивним – на 34 %.

У процесі порівнювання результатів експерименту до і після його проведення отримано: у КГ емпіричні значення критерію χ^2 менші за критичне, характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05; в ЕГ емпіричні значення критерію χ^2 більші за критичне, достовірність різниці характеристик порівнюваних груп становить 95 %.

Аналіз даних дослідження пізнавально-процесуального компонента готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки підтвердив те, що він є найважливішим, який впливає на стан готовності загалом. Усі компоненти готовності тісно взаємопов'язані, найменше такий зв'язок спостерігається між мотиваційно-ціннісним та результативно-рефлексивним компонентами готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. Зроблені висновки підтверджуються результатами кореляційного аналізу компонентів готовності за коефіцієнтом лінійної кореляції К. Пірсона.

Одержані результати є достовірними і дають підстави для висновку про не випадковість відмінностей значень рівнів сформованості готовності майбутніх

офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки в ЕГ та КГ і засвідчують ефективність виявлених педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до зазначеної діяльності.

Зміст розділу висвітлено у таких публікаціях автора: [116; 117; 118].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації представлено розв'язання наукового завдання щодо формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки:

1. На основі вивчення досвіду ведення бойових дій на території країни, спільних навчань військових підрозділів України та країн-партнерів, наукових напрацювань, нормативно-правових актів проаналізовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії й практиці. Виявлено необхідність удосконалення кадрового забезпечення військових формувань, зокрема професійної підготовки їх особового складу. Це пов'язано зі зміною способу комплектування військових формувань із призовного на контрактний, потребою врахування досвіду ведення бойових дій на сході України, запровадженням стандартів країн Організації Північноатлантичного договору, а також відсутністю досліджень стосовно практичного вирішення проблеми формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, зокрема виявлення та обґрунтування відповідних педагогічних умов.

З'ясовано сутність і структуру готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. Під *готовністю майбутнього офіцера запасу до службово-бойової діяльності* запропоновано розуміти полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику здобувача, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності.

Структура готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності є сукупністю таких взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційно-ціннісного* (відображає сформованість мотивації здійснювати службово-бойову діяльність та наявність професійних цінностей); *пізнавально-процесуального*

(характеризується знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання, реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах); *результативно-рефлексивного* (відображає здатність до самооцінювання та рефлексії).

2. З урахуванням визначених структурних компонентів уточнено критерії та показники сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, а саме: мотиваційно-ціннісний критерій (показники: мотивація здійснювати службово-бойову діяльність; професійні цінності); пізнавально-процесуальний критерій (показники: знання та вміння виконувати службово-бойові завдання, реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах); результативно-рефлексивний критерій (показники: здатність до самооцінювання та до рефлексії). Схарактеризовано рівні готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, а саме: високий, середній та низький.

3. У процесі професійної підготовки виявлено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, зокрема: активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу. Обґрунтовані педагогічні умови є особливостями організації професійної підготовки у вищому військовому навчальному закладі, військовому навчальному підрозділі закладу вищої освіти, що детермінують досягнення результатів навчання за програмою підготовки офіцерів запасу.

4. Розроблено змістово-функціональну модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Експериментальна модель містить такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи навчання та виховання), організаційно-змістовий (компоненти готовності, зміст, форми, методи і засоби професійної підготовки) та результативно-оцінний (критерії,

показники, рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності та очікуваний результат). Означена модель унаочнює формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

Виокремлення компонентів професійної підготовки стало змістовою основою організації цілісного процесу, представленого в дослідженні у вигляді методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. Ця методика охоплює взаємопов'язані форми організації навчальної діяльності (лекції, практичні, групові, семінарські заняття, консультації, самостійну роботу), форми організації виховної діяльності (професіографічні зустрічі, екскурсії), методи (пасивні (перегляд навчальних фільмів) та інтерактивні (дискусії, ігри, тренінги, кейс-метод, що моделюють різні аспекти професійної діяльності)) та засоби (підручники, посібники, дидактичний матеріал, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, тренажери). В освітньому процесі методика реалізується шляхом викладання нових розділів програми підготовки офіцерів запасу «Організація та методика роботи з особовим складом» та «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка», а також позакредитної навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка».

5. Експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки. Унаслідок цілеспрямованого впливу на респондентів ЕГ констатовано збільшення їх кількості з високим рівнем сформованості компонентів готовності до службово-бойової діяльності (за мотиваційно-ціннісним – від 25 % до 40 %, за пізнавально-процесуальним – від 12 % до 50 %, за результативно-рефлексивним – від 5 % до 40 %) та зменшення їх кількості з низьким рівнем (за мотиваційно-ціннісним – від 37 % до 5 %, за пізнавально-процесуальним – від 40 % до 19 %, за результативно-рефлексивним – від 40 % до 26 %). У респондентів КГ зміни виражені несуттєво. Порівняльний аналіз даних експерименту засвідчує збільшення відсотка здобувачів освіти ЕГ порівняно з КГ з високим рівнем сформованості готовності майбутніх офіцерів

запасу до службово-бойової діяльності за мотиваційно-ціннісним компонентом на 8 %, за пізнавально-процесуальним – на 31 %, за результативно-рефлексивним – на 34 %.

Вірогідність отриманих результатів експериментального дослідження підтверджена методами математичної статистики, а саме: критерієм χ^2 (5,991), що засвідчує з достовірною ймовірністю в 95 % ефективність виявлених педагогічних умов та розробленої методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності.

Отже, реалізація завдань дослідження забезпечила досягнення його мети.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання поставленого завдання. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників кафедр військової підготовки відповідно до запропонованої методики формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. М., Ісаєнко Т. К., Козуб Г. М. Майстерність публічного виступу: практ. посіб. Полтава: ПВІЗ, 2005. 32 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/rivenj> (дата звернення: 15.04.2019).
3. Артюх В. М., Романченко І. С., Гусак Ю. А. Забезпечення комплектування Збройних Сил України особовим складом: стан, проблеми та напрями удосконалення. *Наука і оборона*. 2010. № 1. С. 13–21.
4. Ачкан В., Годованюк Т. Мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх учителів математики до інноваційної педагогічної діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2018. Вип. 1. С. 7–17.
5. Балендр А. В. Формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до вирішення конфліктних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2011. 20 с.
6. Баришніков В. В., Неймирок О. К. Деякі погляди на підвищення ефективності і якості навчального процесу на факультеті підготовки офіцерів запасу за контрактом ХУПС імені Івана Кожедуба. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2015. Вип. 3. С. 149–151.
7. Баришніков В. В., Неймирок О. К. Шляхи вдосконалення підготовки офіцерів запасу в Україні. *Системи обробки інформації*. 2015. Вип. 8. С. 158–161.
8. Бевз А. А. Психологічні умови подолання труднощів у педагогічній діяльності викладачем вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09. Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2004. 209 с.
9. Безносок О. О. Історичні аспекти процесу підготовки офіцерів запасу. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. Вип. 39. С. 274–278.

10. Безносьок О. О. Система модульно-рейтингового контролю успішності студентів (на матеріалах підготовки офіцерів запасу у вищих навчальних закладах) : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2001. 22 с.

11. Березюк В. П. Алгоритм проведення комплексного практичного заняття під час польової практики майбутніх офіцерів-прикордонників з тактики прикордонної служби. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_2_4 (дата звернення: 15.04.2019).

12. Берестецька Н. В. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійного спілкування у процесі навчання гуманітарних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2008. 20 с.

13. Біла книга-2017. Збройні Сили України. Київ, Міністерство оборони України, 2018. 152 с.

14. Білоус Т. Залежність рівня професійної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до роботи в екстремальних умовах від їх особистісних особливостей. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 10. С. 39–42.

15. Білоус Т. Л. Забезпечення професійного спрямування фізичної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до роботи в екстремальних умовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2015. Вип. 10. С. 22–27.

16. Білоус Т. Л. Шляхи формування надійності працівників органів внутрішніх справ до роботи в екстремальних умовах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 1. С. 36–44.

17. Бірюк Л. Я. Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів в руслі культурологічного підходу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 10 (4). С. 222–229.

18. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода: учеб. пособие. Москва: Наука, 1973. 268 с.

19. Богданович В. Ю., Свида І. Ю., Скулиш Є. Д. Теоретико-методологічні основи забезпечення національної безпеки України: монографія. У 7 т. / за заг. ред. Є. Д. Скулиша. Київ: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. Т. 4. Воєнна безпека держави і шляхи її забезпечення. 464 с.

20. Богданюк О. Д. Формування готовності до професійної діяльності у майбутніх офіцерів-кінологів Державної прикордонної служби : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2007. 20 с.

21. Боярчук О. М., Романчук В. М. Формування професійної адаптації офіцерів запасу до служби у Збройних Силах України у процесі прикладної фізичної підготовки. *Проблеми та напрями вдосконалення підготовки військових фахівців з урахуванням досвіду антитерористичної операції у східних областях України*: тези доп. XVI наук.-метод. конф. (Житомир, 25 трав. 2017 р.). Житомир: Житомир. військ. ін-т ім. С. П. Корольова, 2017. С. 38.

22. Брижаний Є. Особливості професійної готовності офіцерів запасу до діяльності в екстремальних умовах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогіка*. 2016. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_5_5 (дата звернення: 15.04.2019).

23. Бунєєв Т. В. Особливості проведення групових занять під час вивчення військово-спеціальних дисциплін у вищому військовому навчальному закладі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні та психологічні науки*. 2014. № 1. С. 39–48.

24. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1997. 377 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

26. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта: навч. посіб. У 2 ч. / О. В. Бойко та ін. Львів: АСВ, 2012. Ч. 1. Загальні основи педагогіки та військова дидактика. 447 с.

27. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта: навч. посіб. У 2 ч. / О. В. Бойко та ін. Львів: АСВ, 2012. Ч. II. Методика та системи виховання військовослужбовців. 382 с.

28. Військова психологія і педагогіка: підручник / Л. А. Снігур та ін.; за заг. ред. Л. А. Снігур. Луцьк: Твердиня, 2010. 576 с.

29. Військове виховання: історія, теорія та методика: навч. посіб. для вищ. навч. закл. / В. В. Ягупов та ін. Київ: Військ. ін-т Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2002. 560 с.

30. Вітковська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2002. 22 с.

31. Волкова Н. І. Педагогічні умови підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 4. С. 21–27.

32. Волошенко А. В. Застосування активних методів навчання під час проведення групових занять на кафедрах підготовки офіцерів запасу. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні та історичні науки*. 2014. Вип. 121. С. 24–30.

33. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 542 с.

34. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2005. 40 с.

35. Гальперин П. Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка. *Вопросы психологии*. 1969. № 1. С. 15–25.

36. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ, 1997. 376 с.

37. Горностай П. П. Формирование психологической готовности старшеклассников к педагогической деятельности: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Научно-исследовательский институт психологии УССР. Киев, 1988. 20 с.

38. Губский Е. Ф., Кораблева Г. В., Лутченко В. А. Философский энциклопедический словарь. Москва, 2003. URL: http://www.rubricon.com/fes_1.asp (дата звернення: 15.04.2019).

39. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения: учеб. пособие. Москва: ИНТОР, 1996. 544 с.

40. Дем'янишин В. М., Медвідь Ю. І. Професійне самовизначення громадянина України щодо проходження військової служби за контрактом як науково-педагогічна проблема. *Актуальні питання освіти і науки: V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 10–11 листоп. 2017 р.). Харків: ХОГОКЗ; НАНГУ, 2017. С. 322–330.

41. Демченко А. В. Теоретичні засади формування готовності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до виховної роботи у підрозділах. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 28. С. 61–65.

42. Демянюк О. С., Абрамян О. В. Використання мультимедійного програмного забезпечення для індивідуалізації самостійної роботи студентів військових вишів. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 5. С. 134–139.

43. Дербеньова А. Г. Усе про мотивацію. Харків: Основа, 2012. 207 с.

44. Дерев'янчук А. Й., Супрун О. Ф. Мотивація і стимулювання студентів кафедр військової підготовки в умовах, обмежених часом і озброєнням. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 7. С. 24–27.

45. Діагностика психологічної готовності військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах: метод. рек. / О. С. Колесніченко та ін. Харків: НАНГУ, 2017. 56 с.

46. Діденко О. До проблеми підготовки майбутніх офіцерів запасу в закладах вищої освіти. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогіка*. 2018. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2018_3_6 (дата звернення: 15.04.2019).

47. Економічна енциклопедія. У 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія; Тернопіль: Академія народного господарства, 2000. Т. 1. 863 с.

48. Економічна енциклопедія. У 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія; Тернопіль: Академія народного господарства, 2001. Т. 2. 848 с.

49. Економічна енциклопедія. У 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія; Тернопіль: Академія народного господарства, 2002. Т. 3. 952 с.

50. Економічний енциклопедичний словник. URL: <http://www.subject.com.ua/economic/slovník/4392.html> (дата звернення: 15.04.2019).

51. Єрмаков В. О. Шляхи підвищення якості практичної підготовки військових фахівців на основі впровадження в освітній процес систем імітації бойової реальності, тренажерних і моделюючих комплексів. *Проблеми та напрями вдосконалення підготовки військових фахівців з урахуванням досвіду антитерористичної операції у східних областях України*: тези доп. XVI наук.-метод. конф. (Житомир, 25 трав. 2017 р.). Житомир: Житомир. військ. ін-т ім. С. П. Корольова, 2017. С. 41–42.

52. Жигір В. Методи дослідження статистичних даних професійної педагогіки у підготовці менеджерів до освітньої діяльності. *Молодь і ринок*. 2010. № 7–8. С. 60–65.

53. Жінки. Мир. Безпека: інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки / Л. Г. Ковальчук та ін. Київ, 2017. 264 с.

54. Жолобов О. В. Досвід застосування рейтингової системи оцінювання знань студентів факультету підготовки офіцерів запасу. *Наукові записки*

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні та історичні науки. 2012. Вип. 107. С. 54–59.

55. Заболотна О. Р. Інтерактивна лекція в системі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогіка.* 2017. Вип. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_6_6 (дата звернення: 15.04.2019).

56. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ, 2006. 356 с.

57. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 160 с.

58. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Садовникова Н. О. Профорієнтована теорія і практика: учеб. пособие для высш. школы. Москва: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. 192 с.

59. Зеленов Є. А. Духовний саморозвиток і самоорганізація особистості як складова планетарного виховання студентської молоді. *Духовність особистості.* 2015. Вип. 3. С. 85–94.

60. Зорій Я. Б. Військово-патріотична підготовка майбутніх офіцерів запасу в умовах навчального процесу вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2005. 20 с.

61. Ипполитова Н., Стерхова Н. Анализ понятия «педагогические условия»: сущности, классификация. *General and Professional Education.* 2012. № 1. С. 8–14.

62. Інформаційно-психологічна протидія в Національній гвардії України (психологічний аспект): монографія / І. В. Воробйова та ін. Харків: НАНГУ, 2016. 265 с.

63. Історія військової підготовки в КПІ (1926–2001). Офіційний сайт Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: https://kpi.ua/kpi_fvp-history (дата звернення: 15.04.2019).

64. Калинюк Н. В., Діденко О. В. Професійна комунікативна компетентність у структурі готовності офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_2_7 (дата звернення: 15.04.2019).

65. Карамушка Л. М. Актуальні напрями організаційного розвитку вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми психології. Т. 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2009. Ч. 23. Т. 1. С. 3–9.

66. Касярум К. Реалізація персоніфікованого підходу до формування комунікативної компетенції майбутнього викладача. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2012. Ч. 3. С. 109–116.

67. Кловак Г. Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (к. XIX–XX ст.): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 40 с.

68. Ковтун О. В. Навчально-методичний супровід процесу формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі. Сучасні соціально-гуманітарні дискурси: матеріали II Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 20 жовт. 2012). Дніпропетровськ, 2012. Ч. 1. С. 54–58.

69. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Москва: МарТ, 2005. 448 с.

70. Колесніченко О. С. Розробка методики «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності». *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2014. Вип. 1. С. 252–258.

71. Колесніченко О. С., Мацегора Я. В., Приходько І. І., Юр'єва Н. В. Методика визначення психологічної готовності до ризику військовослужбовців. *Честь і закон*. 2016. № 4. С. 77–89.

72. Колесніченко О. С., Приходько І. І., Мацегора Я. В., Воробйова І. В., Юр'єва Н. В. Діагностика психологічної готовності до ризику військовослужбовців Національної гвардії України: метод. рек. Харків: НАНГУ, 2017. 41 с.

73. Комп'ютерна програма «Статистика в педагогіці» URL: <http://www.mtas.ru/uploads/stat.zip> (дата звернення: 15.04.2019).

74. Комплексний підхід до навчання вогневій підготовці з використанням інноваційних технологій / В. І. Семенюк та ін. *Системи озброєння і військова техніка*. 2015. № 1. С. 186–190.

75. Комуникативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті: монографія / Л. М. Пелепейченко та ін.; за ред. Л. М. Пелепейченко. Харків: НАНГУ, 2014. 221 с.

76. Кондрашова Л. Компетентностно-креативный подход к организации обучения в высшей школе. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2011. Ч. 2. С. 178–184.

77. Корнійчук Ю. Г. Формування готовності майбутніх офіцерів до організації виховної діяльності з військовослужбовцями строкової служби : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир, 2011. 20 с.

78. Кубіцький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2001. 20 с.

79. Кукушин В. С. Дидактика (теория обучения): учеб. пособие. Ростов н/Д: Феникс, 2005. 474 с.

80. Курников Ю. Г., Дружин А. Н. О реформировании военной подготовки студентов в гражданских ВУЗах. *Военная мысль*. 1997. № 2. С. 68–76.

81. Курок В. Мотивація учіння як провідний чинник пізнавальної активності студентів у ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2015. № 2. С. 53–56.

82. Курок В. П., Литвинова Н. В. Динаміка розвитку компетентнісного підходу в навчанні майбутніх інженерів-педагогів. *Вісник Глухівського*

національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 20. С. 30–33.

83. Кучерук О. С. Характеристика мотиваційно-ціннісного компонента інклюзивної компетентності майбутнього вчителя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2012. Вип. 18. С. 20–23.

84. Кушнер Ю. З. *Методология и методы педагогического исследования: учеб.-метод. пособие*. Могилев, 2001. 66 с.

85. Лавриченко Н. М. Гендер і обдарованість: педагогічне осмислення проблеми. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 2 (1). С. 240–248.

86. Лавриченко Н. М. Проблеми і перспективи реформування освіти України на компетентнісних засадах. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 1. С. 10–17.

87. Лазарєв М. І. Теоретичні і методичні засади моделювання змісту загальноінженерних дисциплін для технологій навчання студентів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. Українська інженерно-педагогічна академія. Харків, 2004. 37 с.

88. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2010. Т. XII, Ч. 4. С. 241–247.

89. Лемак М. В., Петрище В. Ю. *Діагностичні методики: методичне видання психологу для роботи*. Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2011. 616 с.

90. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность: учеб. пособие*. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.

91. Лодатко Є. О. Педагогічні моделі, педагогічне моделювання і педагогічні вимірювання: that is that? *Вища освіта України. Темат. вип.*

Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія. 2011. № 3. Т. 1. Київ: Ін-т вищ. освіти АПН України. С. 339–344.

92. Лодатко Є. О. Типологія педагогічних моделей. *Вища освіта України. Темат. вип. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія.* 2013. № 3. Т. 1. Київ: Ін-т вищ. освіти АПН України. С. 68–72.

93. Лодатко Є. Інформаційно-технологічна компетентність як основа підготовки майбутніх інженерів-педагогів до розвитку технічної творчості учнів. *Молодь і ринок.* 2015. № 7. С. 13–16.

94. Лодатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів: монографія. Слов'янськ: СПДУ, 2010. 148 с.

95. Лузан П. Г., Зайцева І. В. Проблемно-розвивальне навчання як домінанта формування професійної компетентності майбутніх фахівців. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології.* 2015. Вип. 1. С. 97–108.

96. Лузан П. Г., Пащенко Т. М., Ваніна Н. М., Колісник Н. В. Стандартизація професійної освіти на основі компетентнісного підходу. *Science Rise. Pedagogical Education.* 2018. № 5. С. 32–35.

97. Лузан П. Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті: технологічний аспект. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка.* 2012. № 4. С. 5–11.

98. Луценко Гр. В., Маковська О. А. Теоретико-методологічні основи моніторингу в системі роботи органів державного управління освітою. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки.* 2018. Вип. 2 (1). С. 256–264.

99. Луценко Гр. В. Фундаменталізація фізичної освіти у вищій школі: монографія. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. 274 с.

100. Луценко Гр. В., Козуля Л. В. Аналіз особливостей впровадження проблемно-орієнтованого навчання у системі вищої освіти України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки.* 2016. Вип. 138. С. 91–95.

101. Макеєв В. І., Петренко В. М., Раскошний А. Ф. Використання елементів дистанційного навчання під час підготовки офіцерів запасу. *Військова освіта*. 2013. № 1. С. 131–138.

102. Максименко С. Д., Пелех О. М. Фахівця потрібно моделювати (наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності). *Рідна школа*. 1994. № 3–4. С. 6–10.

103. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості*. 2000. Вип. 2. С. 153–161.

104. Маріонда І. І. Професійно-особистісна фізична підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2011. 20 с.

105. Маслій О. М., Бутник М. А. Методичні аспекти організації практичних занять з майбутніми офіцерами запасу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_3_17 (дата звернення: 15.04.2019).

106. Матохнюк Л. О. Формування психологічної готовності майбутніх інженерів-прикордонників до професійної діяльності : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. Хмельницький, 2006. 219 с.

107. Мацевко Т. М., Федак Г. О. Особливості мотивації майбутніх офіцерів запасу до службово-педагогічної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (1). С. 353–357.

108. Медвидь Ю. И. Применение подходов и принципов воспитания и обучения в процессе формирования готовности будущих офицеров запаса к служебно-боевой деятельности. *East European Science Journal*. 2018. № 5 (33). С. 35–39.

109. Медвідь М. М. *Методологія формування і розвитку людських ресурсів для використання у службово-бойовій діяльності*: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.07. Національна академія Національної гвардії України. Харків, 2015. 584 с.

110. Медвідь Ю. І. Удосконалення процесу підготовки офіцерів запасу в Україні як педагогічна проблема. *Наука і освіта*. 2017. № 2. С. 9–15.

111. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г., Медвідь М. М. Результати дослідження стану готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 1 (36). С. 184–192.

112. Медвідь Ю. І. Визначення сутності і структури готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. Вип. 43. С. 209–226.

113. Медвідь Ю. І. Інструментарій діагностування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Хмельницький: НАДПСУ, 2018. Вип. 3 (14). С. 370–383.

114. Медвідь Ю. І. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: матеріали VIII Міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студентів (м. Глухів, 4–6 груд. 2018 р.)*. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. С. 111–113.

115. Медвідь Ю. І. Управління системою підготовки громадян України за освітньо-професійною програмою офіцерів запасу. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 листоп. 2016 р.). Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2016. С. 136–138.

116. Медвідь Ю. І., Бородін Б. Д., Самсоненко А. І., Мокреєв В. І. Механізм реалізації організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної

підготовки. *Розвиток професіоналізму сучасного педагога в постнеокласичній парадигмі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 9–10 квіт. 2019 р.). Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 136.

117. Медвідь Ю. І., Бородін Б. Д., Самсоненко А. І., Мокрєєв В. І. Реалізація організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 2. С. 61–68.

118. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Змістово-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки та результати її експериментальної перевірки. *Педагогічні науки*. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. Вип. 72. С. 54–64.

119. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Дослідження готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів*: наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 жовт. 2018 р.). Харків: НАНГУ, 2018. С. 105–108.

120. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Розвиток системи державного управління у сфері державної безпеки шляхом дослідження готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО*: матеріали доп. круглого столу до Дня захисника України (м. Київ, 17 жовт. 2018 р.). Київ: АртЕк, 2018. С. 197–201.

121. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г., Медвідь М. М. Застосування компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності*: Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. С. 130–132.

122. Михеев В. И. Моделирование и методы теории замерений в педагогике. 3-е изд., стереотип. Москва: КомКнига, 2006. 200 с.

123. Мірошник С. І. Розвиток творчої діяльності старшокласників у процесі вивчення української літератури : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.02. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 242 с.

124. Мовчан Я. О. Дослідження мотиваційно-ціннісного компоненту професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2016. Вип. 53. С. 152–162.

125. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. 5-те вид., допов. і перероб. Київ, 2007. 656 с.

126. Монастирський В. М. Педагогічні умови формування професійних навичок курсантів у вищих навчальних закладах МВС України: монографія. Донецьк: ДЮОІ МВС України, 2011. 240 с.

127. Монастирський В. М. Педагогічні умови військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України та правоохоронних органів держави у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 1. 2019. С. 165–170.

128. Монахов В. М. Педагогическое проектирование – современный инструментальный дидактических исследований. *Школьные технологии*. 2001. № 5. С. 14–19.

129. Морозов С. М. Педагогічні засади професійної підготовки офіцерів запасу у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 1. С. 127–137.

130. Москальов М. В. Психологічні умови підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2009. 280 с.

131. Мул С. А. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2016. 539 с.

132. Недбай М. П. Формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування технічних засобів у службовій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2008. 20 с.

133. Непеїна Г. В. Формування готовності студентів-екологів до реалізації стратегії сталого розвитку в професійній діяльності. *Педагогіка*. 2011. № 161. С. 29.

134. Новиков А. М. Педагогика: словарь системы основных понятий. Москва, 2013. 268 с.

135. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи): учеб. пособие. Москва: МЗ-Пресс, 2004. 67 с.

136. Оксфордський словник. URL: <http://vseslova.com.ua/word> (дата звернення: 15.04.2019).

137. Остапенко А. А. Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии. Москва: Нар. образование, 2005. 384 с.

138. Павлов Я. В. Розвиток готовності до миротворчої діяльності офіцерів МВС України в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Національна академія Національної гвардії України. Харків, 2016. 210 с.

139. Павлюк Т. Г. Педагогічні умови формування професійної готовності до роботи з персоналом майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81 (2). С. 179–183.

140. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.

141. Пенькова Н. Є. Психологічна готовність військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності у процесі проведення антитерористичної операції : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09. Національна академія Національної гвардії України. Харків, 2015. 12 с.

142. Петренко О. Гендерний підхід у освіті і вихованні: проблема термінології. *Гендерна проблематика та антропологічні горизонти*: матеріали

II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Острого, 16–17 берез. 2012 р.). Острого: Нац. ун-т «Острозька академія», 2012. С. 115–123.

143. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: монографія. 2-ге вид., допов. та перероб. Миколаїв: Іліон, 2006. 272 с.

144. Платонов І. В. Динаміка психологічної готовності майбутніх офіцерів внутрішніх військ до правоохоронної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 20.02.02. Нац. акад. Прикордон. військ України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2001. 17 с.

145. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва, 2004. 512 с.

146. Полторак С. Т. Військове виховання: історія і сучасність: навч. посіб. Харків: Акад. внутр. військ МВС України, 2012. 192 с.

147. Попереду змін у військових системах вищої освіти та професійної орієнтації / М. М. Медвідь та ін. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2016. № 14. С. 76–87.

148. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення: 15.04.2019).

149. Про деякі питання організації психологічного забезпечення у Національній гвардії України: наказ командувача Національної гвардії України № 196 від 31.03.2017. 65 с.

150. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV: за станом на 10 черв. 2014 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 15.04.2019).

151. Про затвердження Змін до Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 27.09.2017 р. № 499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1286-17> (дата звернення: 15.04.2019).

152. Про затвердження Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу: наказ Міноборони України, МОН України від 14.12.2015 р. № 719/1289. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1678-15/page> (дата звернення: 15.04.2019).

153. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: наказ Міноборони України від 20.07.2015 р. № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15> (дата звернення: 15.04.2019).

154. Професійна освіта: словник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.

155. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія / Л. А. Гуцан та ін.; за ред. О. Л. Моріна. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 220 с.

156. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: монографія / авт. кол. О. А. Дубасенюк та ін.; за заг. ред. О. А. Дубасенюк. Вид. 2-е, допов. Житомир, 2008. 380 с.

157. Психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів: метод. посіб. / Н. А. Агаєв та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2014. 209 с.

158. Психологічний моніторинг професійно-важливих якостей курсантів ВВНЗ МВС України: монографія / Я. В. Мацегора та ін. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2014. 348 с.

159. Райко В. В. Методика підготовки та проведення тактико-стройових занять з майбутніми офіцерами запасу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні та психологічні науки*. 2010. № 56. С. 111–114.

160. Романюк Л. В. З історії дослідження цінностей: аналіз цінностей особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 13. С. 333–344.

161. Садовский В. Н. Основания общей теории систем: логико-методологический анализ: учеб. пособие. Москва: Наука, 1974. 279 с.

162. Сенюк О. В. Історичні етапи формування та розвитку військової підготовки студентів у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Право*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2014_1_16 (дата звернення: 15.04.2019).

163. Сенюк О. В. Особливості системи військової підготовки студентів у вищих військових навчальних закладах й військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 79–90.

164. Сериков В. В. Личностно ориентированное образование – поиск новой парадигмы: монографія. Москва, 1998. 180 с.

165. Сивохоп Е. М. Формування готовності до самопізнання майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фізичної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2010. 20 с.

166. Сінкевич С. В. Методичні аспекти організації та проведення ротного тактичного навчання з майбутніми офіцерами запасу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_24 (дата звернення: 15.04.2019).

167. Сінкевич С. В. Методичні засади індивідуалізації навчання майбутніх офіцерів запасу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 1. С. 269–276.

168. Сіцінський А. С. Формування готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності засобами інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02. Нац. акад. Прикордон. військ України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2002. 19 с.

169. Скворок І. М. Підготовка офіцерів запасу в зарубіжних країнах. *Військова освіта*. 2013. № 1. С. 207–216.

170. Стаднік А. В., Ващенко І. В., Тробюк В. І., Прокопенко Ю. О. Основи тактичної медицини: навч. посіб. Харків: НА НГУ, 2016. 116 с.

171. Старчук О. О. Методика формування фізичної готовності майбутніх офіцерів до військово-професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2011. 20 с.

172. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків: Прапор, 2006. 432 с.

173. Сучасний тлумачний словник української мови / ред. В. В. Дубічинський. Харків: Школа, 2008. 832 с.

174. Тарновская А. С. Формирование психологической готовности студентов университета к педагогической деятельности в школе : автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Научно-исследовательский институт психологии УССР. Киев, 1991. 20 с.

175. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / Є. Р. Чернишова та ін.; за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Київ, 2014. 230 с.

176. Тлумачний словник Ушакова Д. М. URL: <https://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=26025> (дата звернення: 15.04.2019).

177. Українська радянська енциклопедія. У 17 т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: І. К. Білодід та ін. 1-ше вид. Т. 10. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1962. 576 с.

178. Уліч В. Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2007. 20 с.

179. Федик О. Методологічний підхід до проведення комплексного практичного заняття з майбутніми офіцерами-прикордонниками. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2016. № 3. С. 246–254.

180. Федоришин Б. О. Методика виявлення й оцінки загальних інтересів особистості учнів (ОДАНІ-2): метод. рек. Київ: Центр міжнар. освіти, 1998. 24 с.
181. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
182. Харламов И. Ф. Педагогика: учеб. пособие. Москва: Гардарики, 1999. 520 с.
183. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11–15.
184. Хушбахтов А. Х. Терминология «педагогические условия». *Молодой ученый*. 2015. № 23. С. 1020–1022.
185. Чабаненко В. П., Зорій Я. Б. Формування організаційно-методичної самостійності студентів кафедр військової підготовки в умовах модернізації вищої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2011. Вип. 14. С. 287–291.
186. Шабдінов М. Л. Формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2010. 20 с.
187. Шляхи формування та розвитку готовності офіцерів до управління їх підрозділами в умовах сумісного виконання завдань з підрозділами країн-партнерів України / М. М. Медвідь та ін. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2018. № 14. С. 45–52.
188. Щедровицкий Г. П. Избранные труды. Москва: Школа культурной политики, 1995. 800 с.
189. Яворський А. І. Дослідження ефективності авторської програми прикладної фізичної підготовки офіцерів-випускників кафедр підготовки офіцерів запасу. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2016. № 2. С. 72–77.

190. Яворський А. Програма прикладної фізичної підготовки офіцерів, мобілізованих із запасу. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 1. С. 34–39.

191. Ягупов В. В. Військова дидактика: навч. посіб. Київ: Київськ. ун-т, 1999. 400 с.

192. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. для студ. Київ: Либідь, 2003. 560 с.

193. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання: навч. посіб. Київ: Тандем, 2000. 380 с.

194. Ягупов В. В., Свистун В. І., Кришталь М. А., Король В. М. Управлінська культура і компетентність керівників як системна психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 4. С. 291–301.

195. Ягупов В. В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2002. 432 с.

196. Ягупов В. В. Становление понятійно-термінологического апарата компетентностного подходу к професіональному образованию. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України. Професійна педагогіка*. 2013. № 6. С. 26–33.

197. Ягупов В. Ключевые компетентности: понятие, сущность, содержание, классификация и требования к выпускникам професіонально-технического образования. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України. Професійна педагогіка*. 2012. № 4. С. 12–18.

198. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва: Смысл, 2001. 366 с.

199. Fukuyama Sh. F-test for appraising the ability to choose methodically among occupations. Ashiya, Hyogo, Japan: Ashiya College Press, 1977 (1-st ed.); 1980 (2-nd ed.); 1984 (3-d ed.).

200. Keddie A. Feminist struggles to mobilise progressive spaces within the «boy-turn» in gender equity and schooling reform. *Gender and Education*. 2010. Vol. 22. № 4. P. 353–368.

201. Medvid Yu. Determination of organizational and pedagogical conditions for the formation of readiness of future reserve officers for military service. *The 21st Century Challenges in Education and Science: матеріали V наук.-пед. читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами* (м. Глухів, 17–18 квіт. 2019 р.). Глухів: Глухівськ. НПУ ім. О. Довженка, 2019. С. 222–226.

202. Medvid Yu. I., Kosova S. O. Formation of future reserve officers readiness for military service. Scientific development and achievements: collective monograph. London: SCIEVCEE, 2018. P. 210–223.

203. Melnyk Yu. B. Study of Trends of Students' Demand For The Formation of Competences By Higher Educational Institutions. *Наука і освіта*. 2017. № 5. С. 127–133.

204. Rodgers J. L. and Nicewander W. A. Thirteen ways to look at the correlation coefficient. *The American Statistician*. February 1988. 42 (1). P. 59–66.

205. Steven Estes, Joel M. Miller, Marcus D. Majure. Characteristics of Army Reserve Officer Training Corps Leader Development – Institute of Land Warfare. *The Land of Warfare Paper*. USA, VA, 2016. № 111, November. 20 p.

206. The ways of development higher military school in the conditions of permanent changes of military theory / M. Medvid and others. *ძალა და საზოგადოება (ისტორია, თეორია, პრაქტიკა) [Влада і суспільство (історія, теорія, практика)]*. 2017. № 2 (42). P. 163–179.

ОПИТУВАЛЬНИК

громадянина України, який навчається за програмою підготовки офіцерів запасу з метою визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямків розвитку цієї програми

Опитувальник є анонімним.

Просто відмітити правильні відповіді або дати свій варіант відповіді.

Стать: ___ Ч; ___ Ж.

Рік навчання: ___ 1-й; ___ 2-й.

1. Визначте джерело інформації, на підставі якого Ви прийняли рішення навчатись за програмою підготовки офіцерів запасу:

___ під час вивчення у школі предмета «Захист Вітчизни»;

___ під час проведення заходів військово-патріотичного виховання;

___ у процесі проведення профорієнтаційної роботи на військову службу за контрактом;

___ від родичів, знайомих, які проходять військову службу;

___ інтернет-ресурси;

___ у вищому навчальному закладі, де Ви є здобувачем вищої освіти;

___ інші джерела (вказати які)

---

2. Який мотив вплинув на прийняття позитивного рішення щодо навчання за програмою підготовки офіцерів запасу?

___ стабільна зайнятість;

___ рівень грошового забезпечення;

___ забезпечення пільгами;

___ любов до Вітчизни;

___ оригінальна, цікава професія;

___ подобається постійно займатись фізичною підготовкою;

___ інший мотив

---

3. Чи був вибір навчатись за програмою підготовки офіцерів запасу свідомим?

___ так;

___ не можу відповісти;

___ ні;

___ це вибір моїх батьків;

___ інший варіант відповіді

---

4. Чому Ви вибрали навчання за програмою підготовки офіцерів запасу саме в нашому навчальному закладі (відповідей може бути декілька)?

___ я не вибирав – не розглядав реалізацію цієї можливості в інших навчальних закладах;

___ дізнався про Вашого викладача _____, який справді цікаво викладає дисципліну;

___ ціна за освітні послуги мене задовольняє;

___ краща навчально-матеріальна база;

___ більше приділяється уваги практичним заняттям порівняно з іншими навчальними закладами;

___ інше

---

5. Чи задовольняє Вас програма підготовки офіцерів запасу?

___ так;

___ ні.

5.1 Якщо ні, то що, на Вашу думку, необхідно змінити у програмі підготовки офіцерів запасу?

___ забезпечити більш цікавими темами;

___ залучати військових фахівців (вказати яких) _____;

___ забезпечити кращою матеріальною базою;

___ проводити заняття на базі військової частини;

___ замінити деяких викладачів (_____);

___ інше

---

6. Запропонуйте необхідні напрями розвитку підготовки за програмою офіцерів запасу

---

7. Де Ви збираєтесь (бажаєте) проходити військову службу по завершенню навчання за програмою підготовки офіцерів запасу?

___ у Збройних силах України;

___ у Національній гвардії України;

___ у Прикордонній службі України;

___ у Службі безпеки України;

___ у резерві одного з військових формувань;

___ навчаюсь за програмою підготовки офіцерів запасу лише тому, що дана освітня послуга дає можливість бути більш мобільним на ринку праці;

___ я не готовий проходити військову службу;

___ інше

II частина

Прочитайте пари запитань. Виберіть із кожної пари те запитання, яке найточніше відображає ваше бажання навчатися за програмою підготовки офіцерів запасу. Майте на увазі, що запитання весь час повторюються, однак кожного разу в новому поєднанні. Тут немає «хороших» або «поганих» відповідей. Вибираючи одне й відкидаючи інше запитання, Ви виявляєте власну індивідуальність.

1.

___ А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання?

АБО

___ Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

2.

___ В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

АБО

___ Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

3.

___ Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

АБО

___ Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

4.

___ Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

АБО

___ З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, не бути гіршим за інших?

5.

___ Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

АБО

___ В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

6.

___ Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

АБО

___ Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

7.

___ Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

АБО

___ Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

8.

___ А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання?

АБО

___ В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

9.

___ Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

АБО

___ Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

10.

___ В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

АБО

___ Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

11.

___ Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

АБО

___ Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

12.

___ Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

АБО

___ Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

13.

___ Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

АБО

___ З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

14.

___ А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання?

АБО

___ Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

15.

___ Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

АБО

___ Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

16.

___ В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

АБО

___ Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

17.

___ Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

АБО

___ Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

18.

___ Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

АБО

___ З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

19.

___ А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання?

АБО

___ Д) Вас більше спонукає до навчання бажання мати в майбутньому хорошу професію, хороші матеріальні умови?

20.

___ Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

АБО

___ Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

21.

___ В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

АБО

___ Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

22.

___ Г) Вас більше спонукає до навчання бажання бути серед найкращих студентів?

АБО

___ З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

23.

___ А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання?

АБО

___ Е) Вас більше спонукає до навчання бажання бути грамотною, ерудованою людиною?

24.

___ Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

АБО

___ Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

25.

___ В) Вас більше спонукає до навчання бажання мислити, пізнавати нове, невідоме, розв'язувати складні завдання?

АБО

___ З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

26.

___ А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання?

АБО

___ З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

27.

___ А) Вас більше спонукає до навчання бажання уникнути покарання за невиконані завдання?

АБО

___ Ж) Вас більше спонукає до навчання бажання будь-яку роботу виконувати якнайкраще?

28.

___ Б) Вас більше спонукає до навчання бажання мати знання, щоб приносити користь людям?

АБО

___ З) Вас більше спонукає до навчання бажання, щоб інші не думали про вас погано, щоб не бути гіршим за інших?

Робота користувача при тестуванні у психодіагностичному комплексі «Психодіагностика» версії 2.0

Початок тестування

Робота в режимі «**Респондент**» починається з появи вікна «**Особисті дані**». Це вікно необхідне для вибору респондента, який буде проходити психологічне тестування. Вибір респондента може здійснюватися або психологом, або безпосередньо самим респондентом (рис. Б.1). Списки полів, що розкриваються, номер групи, військове звання та прізвище, ім'я, по батькові формуються автоматично з бази респондентів, яка створюється користувачем у режимі «**Психолог**».

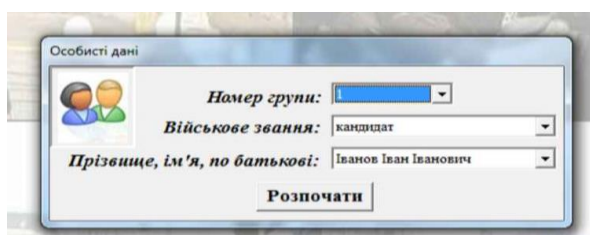

Рис. Б.1. Вигляд вікна «**Особисті дані**»

У полі «**Номер групи**» зі списку, що розкривається, оберіть номер групи. Якщо номер групи не внесений до списку, необхідно у режимі «**Психолог**» перевірити правильність унесення номера групи й обліковий склад цієї групи.

У полі «**Військове звання**» зі списку, що розкривається, оберіть своє військово звання.

У полі «**Прізвище, ім'я, по батькові**» зі списку, що розкривається, оберіть своє прізвище. Якщо прізвище не внесено до списку, необхідно перевірити правильність унесення номера групи й обліковий склад цієї групи у режимі «**Психолог**».

Для початку тестування натисніть кнопку «**Розпочати**».

Якщо на початку тестування комплексний тест сформований, то подальший вибір тестів відбувається автоматично відповідно до закладеного алгоритму. Якщо ж комплексного тесту немає, то респондентові (або психологові) пропонується вибрати окремий тест із запропонованого переліку.

2. Порядок роботи користувача при виконанні тесту Смірнова

Пропонується відповісти на кілька запитань, що стосуються різних сторін особистості – самооцінки структури темпераменту. Тест складається із 48 запитань, на які необхідно відповісти «**Так**» або «**Ні**».

Перед тестом з'являється панель з інструкцією щодо його виконання (рис. Б.2). Запуск тесту здійснюється натисканням кнопки «**Розпочати тест**» або будь-яким натисканням клавіатури чи «миші».

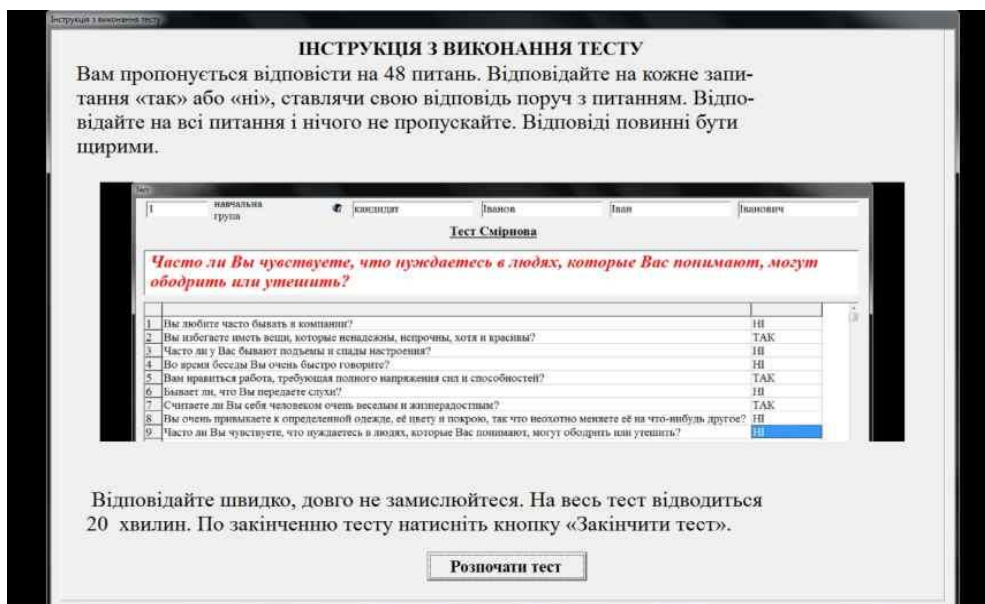

Рис. Б.2. Інструкція перед виконанням тесту

Зовнішній вигляд панелі психологічного тесту наведено на рис. Б.3.

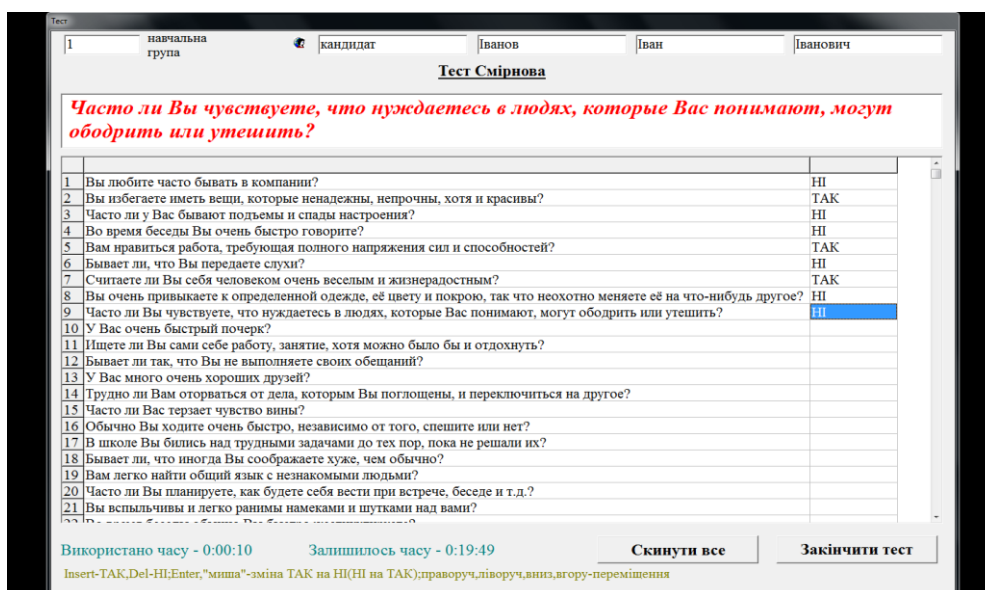

Рис. Б.3. Панель опитування за тестом Смірнова

У верхній частині екрана наводяться дані про особу, яка тестується, – номер групи, звання, прізвище, ім'я та по батькові. Далі у віконці червоним кольором відображається поточне запитання тесту. Наступна зона являє собою таблицю, що складається із трьох стовпців і 48 рядків. У другому стовпці надано запитання тесту, а в третьому – відповіді. Відповіді можуть бути тільки двох типів – «**Так**» або «**Ні**».

Вибір відповіді на запитання здійснюється шляхом підведення курсору до клітинки третього стовпця в рядку питання. Натисканням лівої кнопки маніпулятора «миші» здійснюється вибір відповіді. Можливе керування і за

допомогою клавіатури – кнопки «**вгору**», «**вниз**», «**вправо**», «**вліво**» здійснюють переміщення за таблицею, клавіша «**Enter**» – вибір відповідей, клавіша «**Insert**» – введення відповіді «**Так**», клавіша «**Del**» – відповідь «**Ні**».

На весь тест виділяється до 20 хвилин. Відповівши на всі запитання, необхідно закінчити тест. Завершення тесту здійснюється натисканням кнопки «**Закінчити тест**». Після натискання цієї кнопки висвічується вікно підтвердження закінчення тесту.

Кнопка «**Скинути все**» призначена для скидання всіх відповідей у початковий стан. Після її натискання відповідати на запитання необхідно заново.

3. Порядок роботи користувача при виконання тесту Равена

Тест призначено для виміру рівня інтелектуального розвитку.

Перед тестом з'являється панель з інструкцією з виконання тесту (рис. Б.4). Запуск тесту здійснюється натисканням кнопки «**Розпочати тест**» або будь-яким натисканням клавіатури чи «миші».

Рис. Б.4. Інструкція перед виконанням тесту

Тест складається з 5 груп графічних завдань у порядку зростання складності. Усі завдання мають одне правильне рішення. У лівій частині екрана розташовується картинка з 6–8 фрагментів рішень. Вам необхідно вибрати той фрагмент, що доповнює картинку до цілого. У правій частині розташовано керувальні компоненти та дані про респондента (рис. Б.5).

Вибір варіанта відповіді може здійснюватися кількома способами:

- натисканням клавіш **1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8** на основній клавіатурі. Натискання клавіші приводить до установки позначки в стовпці відповідей;
- при установці фокуса в стовпці відповідей натисканням клавіш керування курсором «**вгору**», «**вниз**» (у тому числі й на допоміжній клавіатурі при відключеній клавіші NumLock). Натискання клавіш приводить до переміщення за відповідями;

- натисканням лівої кнопки «миші» на варіанті відповіді.

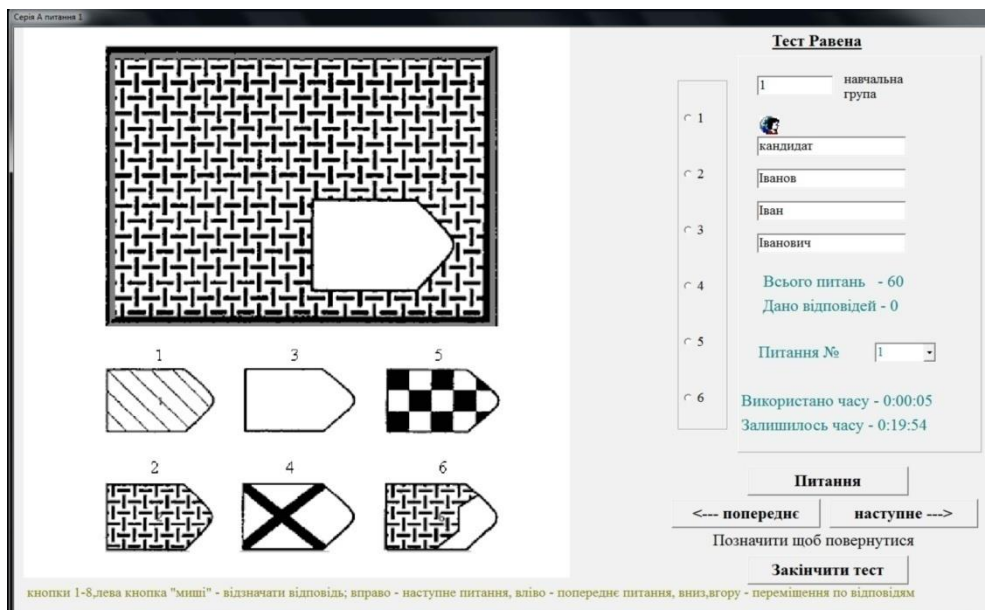

Рис. Б.5. Панель опитування за тестом Равена

Перехід до чергового запитання здійснюється:

- натисканням кнопок «← попереднє», «наступне →»;
- натисканням клавіші «Enter»;

Напис «**Позначити щоб повернутися**» є кнопкою. Натискання напису здійснюється за допомогою маніпулятора «миші» і підсвічується червоним кольором. Це дає можливість при перегляді стану тесту побачити позначені питання – питання, на які не змогли поки що відповісти, або щодо яких є сумнів у правильності відповіді.

Перехід до довільного питання здійснюється відкриттям вкладеного списку **№ питань** і вибором потрібного за допомогою лівої кнопки «миші» або натисканням кнопки «Запитання» і вибором необхідного запитання зі списку питань тесту. Зовнішній вигляд вікна наведено на рис. Б.6.

№	Зміст питання	Відповідь є	Позначено
1	Серія А питання 1	[x]	[ ]
2	Серія А питання 2	[ ]	[x]
3	Серія А питання 3	[ ]	[x]
4	Серія А питання 4	[x]	[ ]
5	Серія А питання 5	[x]	[ ]
6	Серія А питання 6	[x]	[x]
7	Серія А питання 7	[x]	[ ]
8	Серія А питання 8	[x]	[ ]
9	Серія А питання 9	[ ]	[ ]
10	Серія А питання 10	[ ]	[ ]
11	Серія А питання 11	[ ]	[ ]
12	Серія А питання 12	[ ]	[ ]

Рис. Б.6. Панель списку питань тесту Равена

У вікні наведено таблицю, у якій перераховано всі запитання тесту й поточний стан відповідей на них (третій стовпець «**Відповідь**» – значок [x] відповідь на дане запитання, [ ] – відповіді немає; четвертий стовпець

«Позначено» – значок [x] запитання позначене). Поточне запитання в загальному списку виділено синім кольором. Цей список дозволяє переглянути поточний стан тесту та здійснити перехід за допомогою маніпулятора «миші» до будь-якого запитання тесту. Можливе керування і за допомогою клавіатури – кнопки «ВГОРУ», «ВНИЗ», «ВПРАВО», «ВЛІВО» здійснюють переміщення таблицею, клавіша «Enter» – вибір відповідей.

Відповівши на всі запитання, необхідно завершити тест. Завершення тесту здійснюється натисканням кнопки «Закінчити тест». Після натискання цієї кнопки висвічується вікно підтвердження завершення тесту. При досягненні останнього запитання і спроби перейти до наступного питання також висвічується вікно підтвердження закінчення тесту.

На весь тест надається до 40 хвилин.

4. Порядок роботи користувача при виконанні тесту Мотивації

Тест призначено для визначення у респондента рушійних мотивів вибору професії.

Перед тестом з'являється панель з інструкцією щодо його виконання (рис. Б.7). Запуск тесту здійснюється натисканням кнопки «Розпочати тест» або будь-яким натисканням клавіатури чи «миші».

ІНСТРУКЦІЯ З ВИКОНАННЯ ТЕСТУ

Прочитайте та оцініть, якою мірою кожне з наведених тверджень відноситься до обраної Вами професії. Для цього в таблиці відповідей навпроти кожного твердження підведіть курсор до тієї графи, що відповідає Вашій оцінці, та натисніть ліву кнопку «миша» або «Пробіл».

Твердження	Відноситься у високому ступені	Скоріше відноситься, ніж ні	Скоріше не відноситься, ніж відноситься	Зовсім не відноситься	Важко відповісти
1. Приносить користь людям	x				
2. Є престижною		x			
3. Приносить моральне задоволення			x		
4. Привабляє по фільмам і книгам про правоохоронні органи		x			
5. Мої друзі порадили мені вибрати цю професію		x			
6. Дає можливість мати зброю як гарантію особистої безпеки	x				
7. Є творчою					

Відповідайте швидко, довго не замислюйтеся. На весь тест відводиться 20 хвилин. По закінченню тесту натисніть кнопку «Закінчити тест».

Розпочати тест

Рис. Б.7. Інструкція перед виконанням тесту.

Зовнішній вигляд панелі психологічного тесту наведено на рис. Б.8.

У верхній частині екрана наводяться дані про особу, яка тестується: номер групи, звання, прізвище, ім'я та по батькові. Далі у віконці червоним кольором відображається поточне запитання тесту. Наступна зона – це таблиця, що складається із семи стовпців і 41 рядка. У другому стовпці подано запитання тесту, а в третьому–сьомому стовпцях – відповіді. Обрана відповідь позначається «x» (рис. Б.9).

	Відноситься у високому ступені	Скоріше відноситься, ніж ні	Скоріше не відноситься	Зовсім не відноситься	Важко відповісти
1	Є корисною для людей	x			
2	Є престижною		x		
3	Морально задовольняє		x		
4	Приваблює за фільмами і книгами про правоохоронні органи			x	
5	Мої друзі порадили мені вибрати цю професію			x	
6	Дає можливість мати зброю як гарантію особистої безпеки				x
7	Є творчою		x		
8	Додає почуття впевненості в собі				
9	Передбачає високе почуття відповідальності				
10	Єдино можлива в обставинах, що склалися				
11	Відповідає моїм ідеалам				
12	Романтично приваблює				
13	Батьки працюють у правоохоронних органах				
14	Дозволяє мати додатковий зарібок				
15	Дає можливість отримати правові знання				
16	Виховує чоловічі (вольові) якості				
17	Пов'язана з захистом закону				
18	Гарантує достатню зарплату				
19	У мене є досвід роботи за цією професією				
20	Різноманітна і незвичайна				

Рис. Б.8. Панель опитування за тестом Мотивації

	Відноситься у високому ступені	Скоріше відноситься, ніж ні	Скоріше не відноситься	Зовсім не відноситься	Важко відповісти
	x				
		x			

Рис. Б.9. Фрагмент таблиці опитування з обраною відповіддю

Вибір потрібної відповіді на запитання здійснюється шляхом підведення курсору до клітинки третього–сьомого стовпців у рядку запитання. Натисканням лівої кнопки маніпулятора «миші» здійснюється вибір відповіді. Можливе керування і за допомогою клавіатури – кнопки «вгору», «вниз», «вправо», «вліво» здійснюють переміщення за таблицею, клавіші «Пробіл», «Insert» – вибір клітинки і її позначення символом «x». Вибір можливий тільки однієї відповіді з п'яти. На весь тест виділяється до 20 хвилин. Відповівши на всі запитання, необхідно закінчити тест. Завершення тесту здійснюється натисканням кнопки «Закінчити тест». Після натискання цієї кнопки висвічується вікно підтвердження закінчення тесту.

Кнопка «Скинути все» призначена для скидання всіх відповідей у початковий стан. Після її натискання відповідати на питання необхідно заново.

Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів (ОДАНІ-2)

створена С. Я. Карпіловською і Б. О. Федоришиним на основі модифікації анкети інтересів А. Є. Голомштока і О. І. Мешковської

На основі методики ОДАНІ-2 можна виявити групи профільних інтересів учня або сфери визначення ним переваг чи відмов від певних профілів і професій. Методика дозволяє розглянути профіль інтересів, виявити їх широту, виділити певний перелік інтересів, а в ньому — провідні і супутні інтереси. Оцінювання прояву того чи іншого інтересу здійснюється кількісно, що дає можливість ранжувати інтереси, порівнювати їх. Методика не виключає можливості якісного аналізу виявлених інтересів.

ОДАНІ-2 складається з трьох частин — бланка запитань, бланка відповідей та бланка дешифратора.

Інструкція

Уважно прочитайте кожне запитання та усвідомте, про що в ньому йдеться. Свою відповідь проставте у клітинці цього бланка. При цьому потрібно стежити, щоб номер клітинки збігався з номером запитання. Таким чином по чергово дайте відповіді на всі запитання.

Якщо Вам дуже подобається робити те, про що йдеться у запитанні, то поставте у відповідній клітинці два плюси (++), а якщо просто подобається — то один плюс (+). Може статися так, що Ви ніяк не можете визначити, чи подобається Вам це робити, чи ні. Тоді поставте у відповідну клітинку нуль (0). Коли ж Ви визначили, що вам зовсім не подобається робити те, про що йдеться у запитанні, то у відповідній клітинці поставте один мінус (-), а коли це Вам дуже не подобається, то два мінуси (- -). Якщо на якесь запитання у Вас виникне одразу дві протилежні відповіді, або відповідь, що залежить від якоїсь додаткової умови (наприклад: «Якби це було вдома, то мені подобається, а якщо в іншому місці, то зовсім не подобається»), то самостійно і швидко визначте самі, яка з цих позначок — плюс, мінус чи нуль є, на Вашу думку, найближчою до істини, і її поставте у відповідну клітинку.

Коли відповісте на всі запитання, підрахуйте, будь ласка, скільки всього плюсів і мінусів Ви поставили у кожній вертикальній колонці й запишіть результати внизу під кожною колонкою. На нулі не звертайте уваги, їх підраховувати не потрібно. Якщо зрозуміли завдання, то починайте роботу.

ОДАНІ-2

Бланк запитань Чи подобається Вам?

1. Читати популярну літературу з фізики.
2. Читати популярні нариси, статті або книжки з математики.
3. Читати науково-популярні журнали, статті з радіотехніки.
4. Читати науково-популярні технічні журнали і статті.
5. Читати науково-популярну літературу з хімії.
6. Читати літературу про рослини або про тварин.
7. Читати популярні статті, нариси з медичних питань.

8. Читати літературу з географії.
9. Читати літературу про історичні події або про відомих історичних діячів.
10. Читати твори класиків світової художньої літератури.
11. Читати літературу з питань мистецтва.
12. Читати літературу з питань педагогіки (про роботу школи, вчителя, вихователя тощо).
13. Читати літературу з питань філософії або психології.
14. Читати літературу (статті, нариси) з питань економіки або фінансів.
15. Читати літературу з питань кулінарії або моделювання одягу, або ведення домашнього господарства.
16. Читати літературу з військової тематики.
17. Читати нариси або статті, або книжки з питань спорту.
18. Вивчати фізичні явища, знайомитися з відкриттями в галузі фізики.
19. Знайомитися з науковими розробками в математиці.
20. Знайомитися з принциповими схемами радіотелевізійної або автоматичної апаратури.
21. Знайомитися з новинами техніки.
22. Знайомитися з питаннями хімічного виробництва або експериментальної хімії.
23. Знайомитися з питаннями біології рослинного або тваринного світу.
24. Знайомитися з питаннями анатомії і фізіології людини.
25. Знайомитися з питаннями географічних або геологічних, або археологічних досліджень.
26. Знайомитися з питаннями історії розвитку різних народів і держав.
27. Знайомитися з роботами літературної критики.
28. Відвідувати театральні вистави або концерти, або художні виставки.
29. Знайомитись із новими досягненнями (новими методами) педагогічної праці.
30. Знайомитись із новими оригінальними філософськими або психологічними концепціями, теоріями.
31. Знайомитись із рекламно-довідковими матеріалами з нової техніки або побутових товарів.
32. Знайомитись із довідками і різними порадами щодо ремонту домашньої техніки, меблів, одягу, виготовлення саморобок або про будь-яку іншу ручну працю для дому.
33. Знайомитись із військовою технікою.
34. Спостерігати спортивні змагання.
35. Проводити досліди з фізики.
36. Розв'язувати математичні задачі.
37. Розбиратися в будові радіотехнічної або електричної, або електронної апаратури.
38. Розбиратися в технічних схемах або кресленнях.
39. Проводити досліди з хімії.
40. Працювати в саду або на городі, або на фермі.

41. Знайомитись із причинами виникнення різних захворювань.
42. Збирати географічні нотатки, схеми, карти або якісь експонати (геологічні, археологічні).
43. Обговорювати політичні події в країні або за кордоном.
44. Вивчати мову (іноземну або рідну).
45. Співати або грати на музичному інструменті, або малювати, або займатись будь-яким іншим видом мистецької діяльності.
46. Піклуватися про малих дітей.
47. Знайомитися з новими теоріями загальної або практичної психології.
48. Стежити за змінами валютних обмінних курсів.
49. Піклуватися про порядок і комфорт у своєму домі.
50. Брати участь у військовій підготовці.
51. Брати участь у спортивних іграх.
52. Працювати у фізичному гуртку або займатися самоосвітою з фізики.
53. Працювати у математичному гуртку або займатися самоосвітою з математики.
54. Ремонтувати або налагоджувати радіотехнічну або електронну апаратуру, або електроприлади.
55. Складати або ремонтувати різні технічні механізми або пристрої.
56. Працювати у хімічному гуртку або займатися самоосвітою з хімії.
57. Працювати у біологічному гуртку або займатися самоосвітою з біології.
58. Доглядати за хворими.
59. Працювати з географічними картами.
60. Ознайомлюватися з історичними пам'ятками культури різних народів.
61. Вести особистий щоденник або в письмовій формі викладати свої спостереження, думки.
62. Брати участь у роботі гуртка або студії художньої самодіяльності.
63. Обговорювати питання педагогічної роботи.
64. Вишукувати (визначати) можливості застосування рекомендацій психологічної або філософської науки в житті людей.
65. Давати поради людям (товаришам, родичам або добрим знайомим) щодо вигідного вкладання грошей у приватні або державні заходи.
66. Надавати людям різні побутові послуги.
67. Брати участь у військових іграх або походах.
68. Брати участь у спортивних змаганнях.
69. Брати участь у конкурсах з фізики.
70. Брати участь у конкурсах з математики.
71. Складати або ремонтувати радіотехнічні прилади.
72. Робити технічні моделі (літаки, автомобілі або якісь інші конструкції).
73. Брати участь у конкурсах з хімії.
74. Брати участь у конкурсах з біології.
75. Знайомитися з роботою медичного працівника.
76. Користуватися маршрутними схемами або географічними картами.
77. Брати участь у роботі історичного гуртка або самостійно займатися питаннями історії.

78. Брати участь у роботі літературного або лінгвістичного (мовного) гуртка або самостійно займатися проблемними питаннями літератури чи мови.

79. Грати на музичних інструментах або малювати, або займатися різьбленням чи якоюсь іншою творчою практичною діяльністю.

80. Замінювати вчителя в якому-небудь з молодших класів, якщо в цьому виникає потреба.

81. Формулювати (визначати) свої погляди на життєві проблеми або на поведінку людей з позицій філософської або психологічної науки.

82. Розраховувати, передбачати, прогнозувати можливості вигідного інвестування (вкладання) грошей у перспективні заходи або вкладання своєї власної праці в такі ж заходи з метою матеріальної або духовної вигоди.

83. Піклуватися про сімейний бюджет (його можливе підвищення або раціональне використання).

84. Брати участь у організації військових тренувань або ігор, або походів.

85. Брати участь у роботі спортивної секції або спортивної школи, або спортивного гуртка, або самостійно займатися спортом.

86. Виступати з інформаційними повідомленнями про нові досягнення у фізиці або про цікаві фізичні явища (ознайомлювати з цим своїх товаришів).

87. Брати участь у проведенні математичних ігор або ознайомлювати своїх товаришів з цікавими питаннями математики.

88. Брати участь у роботі радіотехнічного гуртка або самостійно займатися радіотехнічними розробками.

89. Брати участь у роботі з технічної творчості.

90. Брати участь у експериментальній роботі з хімії.

91. Брати участь у експериментальній роботі з біології.

92. Надавати медичну допомогу людям або тваринам.

93. Брати участь у географічних або геологічних, або археологічних експедиціях, або в туристичних походах із метою вивчення краєзнавства.

94. Брати участь у походах або екскурсіях за історичною тематикою.

95. Брати участь у літературних зустрічах або в обговореннях літературної теми, або в літературному диспуті.

96. Брати участь у конкурсах художньої самодіяльності або самостійно виступати, або демонструвати свої творчі вироби.

97. Брати участь у організації і проведенні ігор і цікавого дозвілля для дітей.

98. Використовувати свої знання психології людини для покращання свого спілкування з людьми або для впливу па людину з метою зміни її поведінки.

99. Самостійно або разом з людиною, якій ви довіряєте, проводити ділові операції з метою одержання матеріальних вигід (у торгівлі або послугах, або на виробництві тощо).

100. Піклуватися про забезпечення своїх друзів або родичів побутовими зручностями, вигодами (зробити необхідну покупку або приготувати їжу, або щось відремонтувати тощо).

101. Вивчати військову справу.

102. Вести тренерську роботу з якого-небудь виду спорту.

Бланк відповідей

Прізвище, ім'я _____ Рік народження _____

Школа _____ Клас _____

Домашня адреса, телефон _____

Дата _____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51
52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68
69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85
86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102
+																
-																
12																
11																
10																
9																
8																
7																
6																
5																
4																
3																
2																
1																
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17

Після підрахунку балів відмітьте на вертикальних лініях у нижній частині бланка відповідей позитивні значення для тих дисциплін, де вони є, і побудуйте графік виявлених профільних інтересів.

ОДАНИ-2 Дешифратор

Фі- зика	Мате- матика	Електро- та радіо- техніка	Техніка	Хімія	Біо- логія	Меди- цина	Гео- графія	Істо- рія
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Філо- логія	Мисте- цтво	Педа- гогіка	Психоло- гія, філосо- фія	Біз- нес	Сфера обслуго- вування	Військова справа	Спорт
10	11	12	13	14	15	16	17

Методика «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності»

Бланк методики

Інструкція: в опитувальнику містяться висловлювання, які необхідно співвіднести з Вашим ставленням до виконання службово-бойової діяльності. Оцініть кожне подане далі твердження, використовуючи таку шкалу оцінок:

- 0 – Це точно про мене;
- 1 – Це на мене схоже;
- 2 – Це схоже на мене, але немає впевненості;
- 3 – Не наважуюся віднести це до себе;
- 4 – Сумніваюся, що це можна віднести до мене;
- 5 – Мені це не властиво в більшості випадків;
- 6 – Це до мене абсолютно не відноситься.

1. Зміна способу діяльності не завдає мені незручностей.
2. Професійна гідність для мене не настільки значуща, щоб змусила виконувати дії, небезпечні для життя.
3. Інколи мені важко наважитися на дії у небезпечних ситуаціях без додаткового зовнішнього спонукання.
4. Моє вміння спілкуватися з колегами допомагає виконувати складні службово-бойові завдання.
5. Мені не завжди вдається впливати на події, що відбуваються навколо.
6. Почуття обов'язку не є для мене важливим мотиватором для виконання поставлених службово-бойових завдань.
7. Будь-яка нова справа викликає у мене передчуття неприємності.
8. Іноді мені важко втілювати свої ідеї у життя, бо вони здаються мені нездійсненними.
9. Я завжди тією чи іншою мірою усвідомлюю вплив моїх дій на оточення.
10. Інколи події, що виникають у небезпечних ситуаціях, викликають у мене розгубленість і занепокоєння.
11. У небезпечних ситуаціях я невпевнений у своїх колегах, бо здається, що вони не здатні мене емоційно підтримати і заспокоїти.
12. Під час очікування важливих подій я заздалегідь намагаюся уявити послідовність своїх дій у разі будь-якого їх розвитку.
13. Інколи я кидав розпочату справу через те, що боявся не впоратися з нею.
14. На мою думку, недоцільно замислюватися над тим, як мої рішення позначаються на якості виконання поставленого завдання.
15. Під час виконання службово-бойового завдання я інколи втрачаю зручну нагоду через те, що недостатньо швидко приймаю рішення.
16. Усвідомлення суспільної значущості моїх дій не впливає на якість виконання поставлених службово-бойових завдань.
17. Я продуктивно працюю завдяки власній цілеспрямованості, а не

зовнішньому контролю.

18. Я вважаю, що одноосібна діяльність є більш результативною, ніж спільна.

19. Нездатність точно спрогнозувати результат дій не заважає мені виконувати поставлені службово-бойові завдання.

20. У небезпечних ситуаціях мені більш притаманні відчайдушні вчинки, ніж ретельно продумані дії.

21. Я не можу звернутися зі своїми проблемами до будь-кого, бо відчуваю страх, що це коли-небудь буде використано проти мене.

22. У разі прийняття важливого службового рішення мене охоплює страх, що раптом я помиляюся.

23. Під час прийняття рішення у небезпечній ситуації я не маю часу замислюватися над тим, як воно позначиться на оточуючих.

24. Я сумніваюся, що можу розраховувати на підтримку колег у небезпечній ситуації.

25. Я чітко уявляю собі, як вирішувати проблемні питання, що виникають у небезпечних ситуаціях.

Ключі до підрахунку методики

Шкала 1 «Мотивація обов'язку»: прямий підрахунок: 9; зворотний підрахунок: 2, 6, 16, 23.

Шкала 2 «Професійна витривалість»: прямий підрахунок: 17; зворотний підрахунок: 3, 7, 10, 20.

Шкала 3 «Взаємодопомога і довіра»: зворотній підрахунок: 4, 11, 18, 21, 24.

Шкала 4 «Професійна компетентність»: прямий підрахунок: 1, 12; зворотний підрахунок: 8, 14, 19.

Шкала 5 «Вольове зусилля»: прямий підрахунок: 25; зворотний підрахунок: 5, 13, 15, 22.

Методика «Психологічна готовність до ризику»

Бланк методики

Інструкція. Оцініть за запропонованою шкалою наведені нижче твердження відповідно до того, наскільки вони описують Ваше ставлення і досвід виконання службово-бойових завдань у небезпечних для здоров'я та життя умовах.

1. Досвід виконання службово-бойових завдань у небезпечних для життя умовах довів мені необхідність взаємодопомоги та довіри співслужбовцям.

2. Я вважаю, що тривога перед небезпечним завданням має готувати людину до різних варіантів безпеки, а не до її уникнення.

3. Я приймаю, що виконання професійного обов'язку може вимагати від мене дій, пов'язаних з ризиком для життя.

4. Я можу самостійно (без наказу, вмовлянь) прийняти рішення про участь у виконанні службово-бойових завдань у небезпечних для життя умовах.

5. Я намагаюсь уникати відповідальних завдань, щоб не підвести під загрозу життя своїх товаришів.

6. Після пережитої невдачі під час виконання службово-бойового завдання в умовах загрози для життя я побоююсь братися за аналогічні (подібні) завдання.

7. Я не розумію військовослужбовців, які без сумніву готові ризикувати життям, мотивуючи це висловом «якщо не ми, то хто?»

8. Моя недостатня здатність долати емоційне напруження не дозволяє мені проявляти гнучкість у разі зміни умов виконання поставленого завдання.

9. Пережиті невдачі зробили мене недовірливим і підозрілим навіть до співслужбовців, яких, як мені здавалось, я добре знав.

10. Я боюся, що не зможу подолати свої страхи, осоромлюся в небезпечних для життя ситуаціях.

11. Я не вважаю виправданим ризик заради порятунку інших.

12. Невпевненість у собі, своїй підготовці не дозволяє мені змінювати попередній план дій, коригуючи його під зміни обстановки, та досягати успіху в заздалегідь непередбачених умовах

13. В екстремальних ситуаціях мені допомагають навіть прості, короткі слова підтримки товаришів, розуміння, що я не один протистою небезпеці.

14. Я б не хотів потрапити у ситуації, які стали б перевіркою для моєї сміливості.

15. Лише цивільні особи можуть вважати, що чітке виконання наказів командира у небезпечних для життя умовах – це свідчення несамостійності, безініціативності та навіть боягузтва.

16. Я здатен настільки зосередитися на процесі дій, що перестаю думати про небезпечність ситуації, в якій доводиться діяти.

17. В екстремальних умовах я ловлю себе на думці, що перестаю реагувати на вимоги командирів, поради товаришів.

18. Острах зганьбитися позбавляє мене впевненості під час виконання

службово-бойового завдання у небезпечних для життя умовах.

19. Я досі не готовий прийняти той факт, що ризик життям – це частина вибраної мною професії.

20. Навіть упевненість, що від моїх дій залежить життя інших, не може мобілізувати мене для дій у небезпечних для життя умовах.

21. Я усвідомлюю доцільність чіткості та суворості військової мови, яка використовується при взаємодії в екстремальних ситуаціях.

22. Страх здатен повністю паралізувати мою волю.

23. Я усвідомлюю, що успіх виконання моїм підрозділом службово-бойового завдання залежить від того, наскільки точно я здатен виконати поставлене мені завдання навіть у небезпечних для життя умовах.

24. Мені складно самому зробити перший крок назустріч небезпеці.

25. Я готовий допомогти товаришеві приборкати тривогу і страх під час виконання небезпечного завдання.

26. Я знаю, як вгамувати свою тривогу, коли доводиться діяти у небезпечних умовах.

27. Заради життя товаришів ризикують лише у старих фільмах.

28. Чим швидше у небезпечних умовах я переходжу від планування до реальних дій, тим скоріше відступають тривога і сумніви.

29. У небезпечній ситуації довіра командирів додає мені впевненості.

30. Пережитий страх у небезпечних для життя умовах вчить бути дуже вправним і завчасно формувати навички, необхідні військовослужбовцю.

31. Я не належу до тих, хто перекладає свій обов'язок ризикувати життям заради безпеки цивільних на інших.

32. Саме моя здатність діяти відповідно до змін обстановки під час виконання завдання в небезпечних умовах часто ставала запорукою успіху.

Ключі до методики:

Шкала «Здатність до вольового зусилля»: «+» 4, 16, 28, 32; «-» 8, 12, 20, 24.

Шкала «Військова товарицькість»: «+» 1, 21, 25, 29; «-» 5, 9, 13, 17.

Шкала «Професійна ідентичність»: «+» 3, 15, 23, 31; «-» 7, 11, 19, 27.

Шкала «Самовладання»: «+» 2, 26, 30; «-» 6, 10, 14, 18, 22.

Методика «Самооцінка особистості»

Бланк методики

Інструкція

1. Розподілити аркуш паперу на чотири рівні частини взаємно перпендикулярними лініями, позначити кожен частину римськими цифрами I, II, III, IV.

2. У кожному з чотирьох переліків, які наведені нижче і характеризують позитивні якості особистості, виділити ті, що найбільш значущі і цінні для Вас особисто, яким Ви надаєте перевагу. Які ці якості і скільки їх, кожен вирішує сам.

3. Виписати у стовпчик найцінніші для вас якості разом з їх номерами, що стоять зліва. У результаті Ви отримали чотири переліки ідеальних якостей.

4. Проаналізувати якості особистості, виписані Вами, і знайти серед них такі, які ви маєте реально. Обвести цифри біля них кружечком.

Перелік якостей особистості

I. Міжособистісні відносини, спілкування

1. Ввічливість – дотримання правил порядності, поштивість.
2. Турботливість – думка або діяльність, які спрямовані на добробут людей; піклування, догляд.
3. Щирість – вираження справжніх почуттів, правдивість, відвертість.
4. Колективізм – здатність підтримувати спільну працю, спільні інтереси, колективне начало.
5. Чуйність – готовність відгукнутися на чужі потреби.
6. Сердечність – сердечне, ласкаве, турботливе ставлення до людей.
7. Співчуття – чуйне ставлення до переживань, горя людей.
8. Тактовність – відчуття міри, яке створює вміння поводити себе в товаристві, не принижуючи гідності людей.
9. Терпимість – вміння без ворожості ставитися до чужої думки, характеру, звичок.
10. Чутливість – чуйність, співчуття, здатність легко розуміти людей.
11. Доброзичливість – бажання добра людям, готовність сприяти їх добробуту.
12. Привітність – здатність виявляти почуття особистої приязні.
13. Привабливість – здатність зачаровувати, притягувати до себе.
14. Товариськість – здатність легко налагоджувати стосунки у спілкуванні.
15. Обов'язковість – вірність слову, обов'язку, обіцянкам.
16. Відповідальність – необхідність, обов'язок відповідати за свої вчинки і дії.
17. Відвертість – відкритість, відсутність бар'єрів у стосунках з людьми.
18. Справедливість – об'єктивна оцінка людей відповідно до істини.
19. Сумісність – вміння поєднувати свої зусилля з діями інших при вирішенні спільних задач.
20. Вимогливість – суворість, очікування від людей виконання своїх обов'язків.

II. Поведінка

1. Активність – прояв зацікавленого ставлення до навколишнього світу і до самого себе, до справ колективу, енергійні вчинки та дії.
2. Гордість – почуття власної гідності.
3. Добродушність – м'якість характеру, прихильність до людей.
4. Порядність – чесність, нездатність робити підлі та антигромадські вчинки.
5. Сміливість – здатність приймати і здійснювати свої рішення без страху.
6. Твердість – уміння домогтися свого, не піддаватися тиску, непохитність, стійкість.
7. Впевненість – віра у правильність своїх вчинків, відсутність вагань, сумнівів.
8. Чесність – прямота, щирість у стосунках і вчинках.
9. Енергійність – рішучість, активність вчинків і дій.
10. Ентузіазм – сильне піднесення, душевний підйом.
11. Сумлінність – чесне виконання своїх обов'язків.
12. Ініціативність – прагнення до нових форм діяльності.
13. Інтелігентність – висока культура, освіченість, ерудиція.
14. Наполегливість – завзятість у досягненні мети.
15. Рішучість – непохитність, твердість у вчинках, здатність швидко приймати рішення, долаючи внутрішні вагання.
16. Принциповість – уміння дотримуватись твердих принципів, переконань, світогляду.
17. Самокритичність – прагнення оцінювати свою поведінку, вміння виявляти свої помилки і недоліки.
18. Самостійність – здатність здійснювати дії без сторонньої допомоги, своїми силами.
19. Урівноваженість – рівний, спокійний характер, поведінка.
20. Цілеспрямованість – наявність ясної цілі, прагнення її досягти.

III. Діяльність

1. Вдумливість – глибоке проникнення у суть справи.
2. Діловитість – знання справи, підприємливість, розумність.
3. Майстерність – високе мистецтво в певній галузі.
4. Тямуцність – уміння зрозуміти зміст, кмітливість.
5. Швидкість – стрімкість вчинків і дій, прудкість.
6. Зібраність – зосередженість, підтягнутість.
7. Точність – уміння діяти як задано, відповідно до зразка.
8. Працьовитість – любов до праці, суспільно корисної діяльності, яка потребує напруження.
9. Захопленість – уміння цілком віддаватися якій-небудь справі.
10. Непосидючість – нетерплячість у тому, що потребує тривалого часу й терпіння.
11. Охайність – дотримання в усьому порядку, ретельність у роботі, старанність.
12. Пильність – зосередженість на виконуваній роботі.

13. Далекоглядність – прозорливість, здатність передбачати наслідки, прогнозувати майбутнє.

14. Дисциплінованість – звичка до дисципліни, усвідомлення обов'язку перед суспільством.

15. Ретельність – старанність, гарне виконання завдань.

16. Допитливість – цікавість розуму, схильність до надбання нових знань.

17. Винахідливість – здатність швидко знаходити вихід зі скрутних становищ.

18. Послідовність – уміння виконувати завдання, дії в суворому порядку, логічно, струнко.

19. Працездатність – здатність багато і продуктивно працювати.

20. Скрупульозність – точність до дрібниць, особлива ретельність.

IV. Переживання, почуття

1. Бадьорість – відчуття повноти сили, енергії.

2. Відчайдушність – відсутність страху, хоробрість.

3. Веселість – безтурботний, радісний стан.

4. Щиросердечність – щира дружелюбність, прихильність до людей.

5. Милосердя – готовність допомогти, пробачити із співчуття, людинолюбства.

6. Ніжність – прояв любові, ласки.

7. Волелюбність – любов і прагнення до свободи, незалежності.

8. Сердечність – задушевність, щирість у стосунках.

9. Пристрасність – здатність цілком віддаватися захопленню.

10. Сором'язливість – здатність часто відчувати почуття сорому.

11. Схвильованість – міра переживання, щиросердечне занепокоєння.

12. Захопленість – великий підйом почуттів, захоплення, замилювання.

13. Жалісливість – схильність до почуття жалості, співчуття.

14. Життєрадісність – сталість почуття радості, відсутність зневіри.

15. Велелюбність – здатність сильно і багатьох любити.

16. Оптимістичність – життєрадісне світовідчуття, віра в успіх.

17. Стриманість – здатність стримувати себе від прояву почуттів.

18. Задоволеність – відчуття задоволення від виконання бажань.

19. Холоднокровність – здатність зберігати спокій і витримку.

20. Чутливість – легкість виникнення переживань, почуттів, підвищена сприйнятливості до впливів ззовні.

5. Підрахувати, скільки Ви знайшли у себе реальних якостей (Р) та кількість ідеальних (І).

6. Обчислити коефіцієнт самооцінки для кожного з чотирьох наборів якостей особистості та загальний коефіцієнт за формулою:

$$K_c = \frac{P}{I},$$

де K_c – коефіцієнт самооцінки.

7. Результати порівняти з оцінною шкалою.

**Методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії»
(Н. М. Фетискін, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов)**

Інструкція. Нижче наведені питання, на які необхідно відповідати у формі «так» (+) у випадку позитивної відповіді або «ні» (-) у випадку негативної відповіді й «не знаю» (0), якщо є сумніви у відповіді.

Тестовий матеріал

1. Чи траплялося Вам колись зробити життєву помилку, результати якої ви відчували протягом декількох місяців або років?
2. Чи можна було уникнути цієї помилки?
3. Чи трапляється Вам наполягати на власній думці, якщо Ви не впевнені на 100% у її правильності?
4. Чи розповіли Ви кому-небудь із найближчих про свою найбільшу життєву помилку?
5. Чи вважаєте Ви, що в певному віці характер людини вже не може змінитися?
6. Якщо хтось зробив Вам невелику прикрість, чи можете Ви швидко забути про це й перейти до звичайного розпорядку?
7. Чи вважаєте Ви себе іноді невдахою?
8. Чи вважаєте Ви себе людиною з великим почуттям гумору?
9. Якби Ви могли змінити найважливіші події, які мали місце в минулому, побудували б Ви інакше своє життя?
10. Що більше керує Вами при прийнятті щоденних особистих рішень – розум або емоції?
11. Чи важко Вам дається прийняття дрібних рішень із питань, які щодня ставить життя?
12. Чи користувалися Ви порадою або допомогою людей, що не належать до кола найближчих, при прийнятті життєво важливих рішень?
13. Чи часто Ви повертаєтеся в спогадах до хвилин, що були для Вас неприємні?
14. Чи подобається Вам Ваше обличчя?
15. Чи траплялося Вам просити в кого-небудь пробачення, хоча Ви не вважали себе винуватим?

Обробка й інтерпретація результатів тесту.

За кожну відповідь «так» на питання 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 і «ні» на питання 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 15 – по 10 балів.

За кожну відповідь «не знаю» – по 5 балів.

Сума балів. 100–150 балів – повна відсутність рефлексії минулого досвіду. Ви маєте виняткову здатність ускладнювати собі життя. Вашими рішеннями незадоволені ані Ви, ані Ваше оточення. Для виправлення ситуації необхідно краще обмірковувати свої рішення, аналізувати помилки й знайти гарних порадників у складних життєвих ситуаціях.

50–99 балів – рефлексія зі знаком «-», підсумком минулих помилок стає страх перед здійсненням нових. Ваша обережність, що є результатом минулих життєвих помилок, не завжди є гарантією повного життєвого успіху. Можливо те, що Ви вважаєте помилкою, зробленою в минулому, – просто сигнал про те, що Ви змінилися. Ваш критичний розум іноді заважає виконанню Ваших глибоких бажань.

0–49 балів – рефлексія зі знаком «+». Аналіз зробленого й рух уперед. Найближчим часом Вам не загрожує небезпека зробити життєву помилку. Гарантія цього – Ви самі. У Вас є багато рис, якими володіють люди з великими здібностями до гарного планування й передбачення власного майбутнього. Ви відчуваєте себе творцем власного життя.

ПЕРЕЛІК

закладів вищої освіти, на базі яких проводиться військова підготовка

1. Академія Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів)
2. Буковинський державний медичний університет
3. Військова академія (м. Одеса)
4. Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
5. Вінницький національний аграрний університет
6. Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова
7. Вінницький національний технічний університет
8. Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
9. Державний університет телекомунікацій
10. Дніпропетровська медична академія Міністерства охорони здоров'я України
11. Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
12. Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова
13. Запорізький державний медичний університет
14. Запорізький національний технічний університет
15. Івано-Франківський національний медичний університет
16. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
17. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
18. Київський національний університет імені Тараса Шевченка
19. Луцький національний технічний університет
20. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
21. Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
22. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
23. Національна академія внутрішніх справ (м. Київ)
24. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)
25. Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)
26. Національна академія Служби безпеки України (м. Київ)
27. Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)
28. Національний авіаційний університет (м. Київ)
29. Національний гірничий університет України (м. Дніпро)
30. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»
31. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

32. Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

33. Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне)

34. Національний університет оборони України (м. Київ)

35. Національний університет «Одеська морська академія»

36. Національний університет цивільного захисту України

37. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

38. Одеський державний екологічний університет

39. Одеський національний медичний університет

40. Одеський національний політехнічний університет

41. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

42. Приазовський державний технічний університет (м. Маріуполь)

43. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

44. Сумський державний університет

45. Тернопільський державний медичний університет імені

І. Я. Горбачевського

46. Ужгородський національний університет

47. Українська військово-медична академія (м. Київ)

48. Українська медична стоматологічна академія

49. Університет державної фіскальної служби України

50. Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

51. Харківський національний медичний університет

52. Харківський національний університет внутрішніх справ

53. Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана

Кожедуба

54. Херсонський державний університет

55. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

56. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографії та розділи монографій

1. Medvid Yu. I., Kosova S. O. Formation of future reserve officers readiness for military service. Scientific development and achievements: collective monograph. London: SCIEVCEE, 2018. P. 210–223.

Статті в наукових фахових виданнях з педагогічних наук

2. Медвідь Ю. І. Визначення сутності і структури готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. Вип. 43. С. 209–226.

3. Медвідь Ю. І. Інструментарій діагностування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Хмельницький: НАДПСУ, 2018. Вип. 3 (14). С. 370–383.

4. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Змістово-функціональна модель формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки та результати її експериментальної перевірки. *Педагогічні науки*. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2018. Вип. 72. С. 54–64.

Статті в зарубіжних і вітчизняних виданнях, що індексуються

в наукометричних базах

5. Медвідь М. М., Бабічев А. В., Дем'янишин В. М., Медвідь Ю. І., Бухун А. Г. Попереду змін у військових системах вищої освіти та професійної орієнтації. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2016. № 14. С. 76–87 (*Index Copernicus*).

6. Медвідь Ю. І. Удосконалення процесу підготовки офіцерів запасу в Україні як педагогічна проблема. *Наука і освіта*. 2017. № 2. С. 9–15 (*Web of Science*).

7. Medvid M., Fisun K., Bielai S., Pavlov Ya., Medvid Yu., Demyanishin V. The ways of development higher military school in the conditions of permanent changes of military theory. *ճշմարտության և անվտանգության (օրհանոց, տղանոց, շնչախոց)* [Влада і суспільство (історія, теорія, практика)]. 2017. № 2 (42). Р. 163–179.

8. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г., Медвідь М. М. Результати дослідження стану готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 1 (36). С. 184–192 (*Index Copernicus*).

9. Медвидь Ю. И. Применение подходов и принципов воспитания и обучения в процессе формирования готовности будущих офицеров запаса к служебно-боевой деятельности. *East European Science Journal*. Warsaw, Poland, 2018. № 5 (33). Part 3. Р. 35–39.

10. Медвідь М. М., Павлов Я. В., Медвідь Ю. І., Тробюк Н. Ю., Дем'янишин В. М., Александрова О. А. Шляхи формування та розвитку готовності офіцерів до управління їх підрозділами в умовах сумісного виконання завдань з підрозділами країн-партнерів України. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2018. № 14. С. 45–52 (*Index Copernicus*).

11. Медвідь Ю. І., Бородін Б. Д., Самсоненко А. І., Мокреєв В. І. Реалізація організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 2. С. 61–68 (*Index Copernicus*).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Медвідь Ю. І. Управління системою підготовки громадян України за освітньо-професійною програмою офіцерів запасу. *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології*: Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Львів, 25–26 листоп. 2016 р.). Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2016. С. 136–138.

13. Дем'янишин В. М., Медвідь Ю. І. Професійне самовизначення громадянина України щодо проходження військової служби за контрактом як науково-педагогічна проблема. *Актуальні питання освіти і науки: V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 10–11 листоп. 2017 р.). Харків: ХОГОКЗ; НАНГУ, 2017. С. 322–330.

14. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г., Медвідь М. М. Застосування компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності: Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 19–20 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. С. 130–132.

15. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Дослідження готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів: наук.-практ. конф.* (м. Харків, 31 жовт. 2018 р.). Харків: НАНГУ, 2018. С. 105–108.

16. Медвідь Ю. І., Водчиць О. Г. Розвиток системи державного управління у сфері державної безпеки шляхом дослідження готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО: матеріали круглого столу до Дня захисника України* (м. Київ, 17 жовт. 2018 р.). Київ: АртЕк, 2018. С. 197–201.

17. Медвідь Ю. І. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. *Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: матеріали VIII Міжнар. інтернет-конф. молодих учених і студентів* (м. Глухів, 4–6 груд. 2018 р.). Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. С. 111–113.

18. Медвідь Ю. І., Бородін Б. Д., Самсоненко А. І., Мокреєв В. І. Механізм реалізації організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх

офіцерів запасу до службово-бойової діяльності у системі професійної підготовки. *Розвиток професіоналізму сучасного педагога в постнеокласичній парадигмі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 9–10 квіт. 2019 р.). Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 136.*

19. Medvid Yu. Determination of organizational and pedagogical conditions for the formation of readiness of future reserve officers for military service. *The 21st Century Challenges in Education and Science: матеріали V наук.-пед. читань молодих учених, магістрантів, студентів іноземними мовами (м. Глухів, 17–18 квіт. 2019 р.). Глухів: Глухівськ. НПУ ім. О. Довженка, 2019. С. 222–226.*

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на науково-практичних та науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема:

на міжнародних – «Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології» (м. Львів, 2016 р.); «Наукова школа академіка І. А. Зязюна у працях його соратників та учнів» (м. Харків, 2017 р.); «Актуальні питання освіти і науки» (м. Харків, 2017 р.); «ძალა და საზოგადოება [Влада і суспільство]» (Грузія, м. Тбілісі, 2018 р.); «Глухівські наукові читання – 2018. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (м. Глухів, 2018 р.); «Розвиток професіоналізму сучасного педагога в постнеокласичній парадигмі» (м. Черкаси, 2019 р.); «Quality of life [Якість життя]» (Словакія, м. Прешів, 2019 р.);

на всеукраїнських – «Компетентнісний підхід в освіті та професійній діяльності» (м. Харків, 2018 р.); «Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів» (м. Харків, 2018 р.); «Роль держави та громадського сектору в соціальній адаптації переміщених осіб із зони агресії РФ та учасників АТО» (м. Київ, 2018 р.); «The 21st Century Challenges in Education and Science» (м. Глухів, 2019 р.).

Акти про впровадження результатів дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Харківського національного
університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Михайло БУРДІН

16 лютого 2019 р.

АКТ № 3/152

*впровадження дисертаційного дослідження Медвідь Юлії Іванівни на тему
«Формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової
діяльності в процесі професійної підготовки» на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика
професійної освіти*

Комісія в складі:

голови – завідувача кафедри військової підготовки кандидата військових наук, старшого наукового співробітника Бабака С.А.,

членів:

доцента кафедри військової підготовки кандидата філософських наук, доцента, Крутя П.П.,

доцента кафедри військової підготовки кандидата історичних наук, доцента, Ващенко І.В.,

доцента кафедри військової підготовки кандидата медичних наук, доцента, Стадніка А.В.,

старшого викладача кафедри військової підготовки Котова В.О.

цим актом засвідчує, що результати дисертації використовуються в освітньому процесі кафедри військової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, а саме в процесі розроблення та переопрацювання навчально-методичного забезпечення підрозділів навчальної дисципліни «Військова підготовка»: «Організація та методика роботи з особовим складом», «Тактична медицина», «Основи військової психології», «Основи військової педагогіки» та «Лідерство».

В процесі визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямків розвитку програми підготовки офіцерів запасу використовуються

методичні рекомендації щодо здійснення опитування громадян, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу впроваджено.

За результатами проведених досліджень Медвідь Ю.І., в процес підготовки громадян на кафедрі військової підготовки впроваджено педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності: активізовано психологічну, вогневу та фізичну підготовку; посилено практичну складову; залучено офіцерів – учасників АТО (ООС).

Отже, дисертаційне дослідження Медвідь Ю. І. на тему «Формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки» впроваджено в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ.

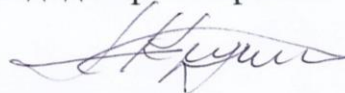
Голова комісії – завідувач кафедри військової підготовки кандидат військових наук, старший науковий співробітник

Сергій БАБАК

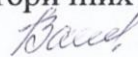
члени комісії:

доцент кафедри військової підготовки кандидат філософських наук, доцент

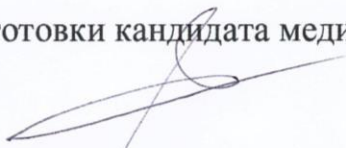
Петро КРУТЬ

доцент кафедри військової підготовки кандидата історичних наук, доцент

Ігор ВАЩЕНКО

доцент кафедри військової підготовки кандидата медичних наук, доцент

Анатолій СТАДНІК

старший викладач кафедри військової підготовки

Василь КОТОВ

16 лютого 2019 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
роботи

Сумського державного
університету

кандидат педагогічних наук,
доцент

О. В. Бріжаний

« 14 » 04 2019 р.

АКТ № 4

про впровадження дисертаційного дослідження Медвідь Юлії Іванівни на тему
«Формування готовності майбутніх офіцерів запасу
до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
в освітній процес кафедри військової підготовки
Сумського державного університету

Комісія у складі: голови – завідувача кафедри військової підготовки кандидата технічних наук, доцента полковника запасу Ляпи М.М.; членів комісії: професора кафедри військової підготовки, кандидата технічних наук, професора, полковника у відставці Дерев'янчука А.Й., доцента кафедри військової підготовки, кандидата військових наук, старшого наукового співробітника, полковника запасу Сорокоумова Г.В., встановила, що результати дисертації наукового співробітника науково-організаційного відділу Медвідь Ю. І. доцільно впровадити в освітній процес кафедри військової підготовки Сумського державного університету.

У освітню діяльність кафедри військової підготовки Сумського державного університету впроваджено:

в організаційну роботу – методичні рекомендації щодо проведення опитування громадянина України, який навчається за програмою підготовки офіцерів запасу, з метою визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямів розвитку цієї програми;

у процес викладання курсу «Організація та методика роботи з особовим складом» – нові змістові модулі «Публічні виступи офіцера», «Формування умов забезпечення гендерної рівності у військових частинах», «Стратегічні комунікації», «Тактична медицина» та «Лідерство», їх навчально-методичне забезпечення, зокрема робочу програму, конспекти лекцій, методичні рекомендації щодо проведення практичних та групових занять, методичні рекомендації щодо самостійної роботи здобувачів освіти, комплекти контрольних питань, тестових завдань для поточного та модульного контролів;

у процес викладання курсу «Будова та експлуатація базових машин» – лекцію «Принципи дій і процесів, на яких ґрунтується робота сучасних систем, механізмів, що забезпечують роботу військової техніки», відпрацювання завдань на тренажерах ПТРК, їх навчально-методичне забезпечення, зокрема конспект лекції, методичні рекомендації щодо проведення практичних та групових занять, комплекти контрольних питань;

у процес викладання курсу «Стрільба і управління вогнем артилерії» – відпрацювання завдань у мультимедійному тирі, їх навчально-методичне забезпечення, зокрема методичні рекомендації щодо проведення практичних та групових занять, комплекти контрольних питань;

позакредитну навчальну дисципліну «Спеціальна фізична підготовка», її навчально-методичне забезпечення, зокрема робочу програму, методичні рекомендації щодо проведення практичних та групових занять, методичні рекомендації щодо самостійної роботи здобувачів освіти, тестові завдання для поточного та модульного контролів.

Голова комісії –
завідувач кафедри військової підготовки
кандидат технічних наук, доцент,
полковник запасу

М. М. Ляпа

члени комісії:
професор кафедри військової підготовки
кандидата технічних наук, професор,
полковник у відставці

А.І. Дерев'янчук

доцент кафедри військової підготовки
кандидата військових наук, старший науковий співробітник,
полковник запасу

Г.В. Сорокоумов

Підписи засвідчую
начальник відділу кадрів

О.Є. Крупіна

« 4 » 04 2019 р.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(НАУ)**

Просп. Космонавта Комарова, 1, м. Київ, 03058, тел. (044) 497-51-51, факс: (044) 408-30-27

E-mail post@nau.edu.ua, Http://www.nau.edu.ua, код ЄДРПОУ 01132330

Система менеджменту якості університету сертифікована за ISO 9001:2015

04.02.2019 № 157/16

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи

Національного авіаційного
університету

доктор технічних наук, професор

В.П. Харченко

2019 року

Акт про впровадження дисертаційного дослідження

Медвідь Юлії Іванівни на тему “Формування готовності майбутніх офіцерів
запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки”
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
в освітній процес кафедри військової підготовки
Національного авіаційного університету

Комісія у складі: голови – начальника кафедри військової підготовки полковника Водчиця О.Г., членів комісії: заступника начальника кафедри військової підготовки з навчальної роботи – начальника навчальної частини підполковника Добровольського Ю.Б., доцента кафедри військової підготовки підполковника Ткаченка В.А., старшого викладача кафедри військової підготовки підполковника Галушки В.І. та старшого помічника начальника навчальної частини майора Целіщева І.О. встановила, що результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня Медвідь Ю.І. доцільно впровадити в освітній процес на кафедрі військової підготовки Національного авіаційного університету (далі Кафедра).

Впроваджено в процес визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямків розвитку програми підготовки офіцерів запасу методичні рекомендації щодо здійснення опитування здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу. Результати опитування відображено в

033619

статті: Медвідь Ю.І., Водчиць О.Г., Медвідь М.М. Результати дослідження стану готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Глухів: Глухівськ. НПУ ім. О. Довженка, 2018. Вип. 1 (36). С. 184–192.

З метою реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності (активізування психологічної (насамперед пов'язаної з організацією роботи з підлеглим особовим складом), вогневої та фізичної підготовки офіцерів запасу; посилення практичної спрямованості підготовки офіцерів запасу (шляхом проведення занять на тренажерах військової техніки, на території військової частини); залучення офіцерів – учасників АТО (ООС) до підготовки здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу) шляхом здійснення перерозподілу навчального часу між розділами цієї підготовки впроваджено розроблене навчально-методичне забезпечення під змістові модулі розділів “Організація та методика роботи з особовим складом” програми підготовки офіцерів запасу та “Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка”.

Реалізація запропонованих заходів у дисертації Медвідь Юлії Іванівни позитивно вплинула на сформованість готовності до службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів запасу, які навчаються на Кафедрі.

Основні положення і висновки дослідження можуть бути використані у діяльності вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

Голова комісії – полковник

Члени комісії: підполковник
підполковник
підполковник
майор

О. Г. Водчиць

Ю. Б. Добровольский

В. А. Ткаченко

В. І. Галушка

І. О. Целіщев

Підписи засвідчую
начальник групи персоналу та стройової
лейтенант

2019 року

О.В.Богомолов

Ісаєнко Л.М. моб.тел. 0988260150

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ
УКРАЇНИ**

майдан Захисників України, 3,
м. Харків, 61001,
тел./факс 732-37-56, mail@nangu.edu.ua
http://nangu.edu.ua, код ЄДРПОУ 08610502

10.05.2019 № 2/81

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого заступника
начальника Національної академії
Національної гвардії України
з навчально-методичної
та наукової роботи
кандидат військових наук, доцент
полковник

В. І. Тробюк

«10» травня 2019 р.

АКТ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

дисертаційного дослідження Медвідь Юлії Іванівни на тему
«Формування готовності майбутніх офіцерів запасу
до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
в освітній процес кафедри підготовки офіцерів запасу
Національної академії Національної гвардії України

Комісія у складі: голови – доцента кафедри психології і педагогіки гуманітарного факультету кандидата педагогічних наук підполковника Міршука О. Є., членів комісії: начальника науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника підполковника Колесніченко О. С., завідувача кафедри підготовки офіцерів запасу кандидата військових наук, доцента Радченко І. О. встановила, що результати дисертації наукового співробітника науково-організаційного відділу Медвідь Ю. І. доцільно впровадити в освітній процес кафедри підготовки офіцерів запасу, кафедри психології і педагогіки гуманітарного факультету та науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України.

Дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідної роботи науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України за темою «Розроблення програми психологічної підготовки особового складу військових частин і підрозділів з охорони громадського порядку Національної гвардії України» (номер державної реєстрації 0118U000253).

У процес визначення мотивації навчання та реалізації необхідних напрямків розвитку програми підготовки офіцерів запасу впроваджено методичні рекомендації щодо здійснення опитування здобувачів, які навчаються за програмою підготовки офіцерів запасу.

З метою реалізації педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності, запропонованих здобувачем, шляхом здійснення перерозподілу навчального часу між розділами цієї підготовки впроваджено розроблене навчально-методичне забезпечення під змістові модулі розділів «Організація та методика роботи з особовим складом» програми підготовки офіцерів запасу» та «Військово-технічна і військово-спеціальна підготовка».

Реалізація запропонованих заходів у дисертації Медвідь Юлії Іванівни позитивно вплинуло на сформованість готовності до службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів запасу, які навчаються у Національній академії Національної гвардії України.

Голова комісії

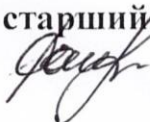
**доцент кафедри психології і педагогіки гуманітарного факультету
кандидат педагогічних наук
підполковник**

О. Є. Міршук

члени комісії:

**начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України
науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
підполковник**

О. С. Колесніченко

**завідувач кафедри підготовки офіцерів запасу
кандидат військових наук, доцент**

І. О. Радченко

**Підписи засвідчую
начальник відділу кадрів
підполковник**

К. М. Сердюк

«10» травня 2019 р.